

کوششی در آموزش خط سیاق

تألیف:

جواد صفی نژاد

به انضمام کتاب‌های درسی تعلیم سیاق:

محاسب التجار، بحرالجمواهر، خلاصة السیاق،
احسن المحاسبات، سیاق مظفری، تعلیمات ابتدایی،
اقبال ناصری، سیاق خطیر، مجمع المحاسبات،
احسن المراسلات و سیدالانشاء نوظهور

سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران
تهران، ۱۳۸۷

فهرست

۱	مقدمه
۵	بخش اول: تألیف
۷	فصل اول شناختی از سیاق
۹	شناختی از سیاق
۹	ریشه‌های تاریخی سیاق
۱۰	سیاق در قرن پنجم هـ. ق.
۱۰	سیاق در قرن هشتم هـ. ق.
۱۳	رساله‌ای در سیاق قرن دهم هـ. ق.
۱۴	تقسیم واژه‌های سیاقی
۲۳	فصل دوم مسکوکات
۲۵	تعریف
۲۵	تقسیم‌بندی مسکوکات
۲۶	مسکوکات زمان صفویه
۲۷	مسکوکات دوران افشاریه و زندیه
۲۸	واژه‌های شمارشی در زمان قاجاریه
۲۹	ضرب سکه‌های چکشی
۲۹	ضرب سکه‌های ماشینی (چرخ‌ی)
۳۰	مسکوکات رایج ماشینی زمان ناصرالدین شاه
۳۰	مسکوکات رایج اواخر دوران قاجاریه
۳۳	فصل سوم کتب درسی تعلیم سیاق
۳۵	کتب درسی تعلیم سیاق دوران قاجار
۳۵	۱. محاسب‌التجّار
۴۱	۲. بحرالجواهر
۴۱	۳. خلاصه‌السیاق
۴۲	۴. احسن‌المراسلات و احسن‌المحاسبات
۴۲	۵. سیاق مظفری

- ۴۳ ۶. تعلیمات ابتدایی
۴۴ ۷. اقبال ناصری
۴۴ ۸. سیاق خطیر

فصل چهارم سیاق رقومی

- ۴۹ سیاق رقومی
۵۰ تقسیمات ارقام پولی
۵۱ اختصار نویسی
۵۲ واژه‌های رمزگونه
۵۹ اشکالات
۶۰ قانون تندنویسی یا شکسته نویسی در سیاق

فصل پنجم سیاق در دوران پهلوی اول

- ۶۳ سیاق در دوران پهلوی اول
۶۵ مجمع‌المراسلات (جامع‌المراسلات)
۶۵ احسن‌المراسلات
۶۷ سیدالانشاء نوظهور
۶۸ مسکوکات رایج ایران در آغاز سلطنت پهلوی اول
۶۹ آخرین دهه‌های سیاق‌نویسی
۶۹ سیاق‌نویسی در میدان سبزی تهران
۷۰ میدان امین‌السلطان
۷۰ میدان باغ‌جنت
۷۵ سیاق‌نویسی در تکایای عزاداری

فصل ششم ارقام حسابی پولی

- ۸۱ سرآغاز
۸۳ ارقام پولی، مرحله اول
۸۳ ارقام پولی، مرحله دوم
۸۴ ارقام پولی، مرحله سوم
۸۵ ارقام پولی، مرحله چهارم
۸۶ ارقام پولی، مرحله پنجم
۸۸ ارقام پولی، مرحله ششم
۹۰ ارقام پولی، مرحله هفتم
۹۱ ارقام پولی، مرحله هشتم
۹۲ ارقام پولی، مرحله نهم
۹۳ ارقام پولی، مرحله دهم
۹۴ ارقام پولی، مرحله دهم

۹۶ حساب پولی سیاقی (ترتیب دهدهی)

۹۷	ارقام حسابی جنسی	فصل هفتم
۹۹	اجزاء واحدهای وزن، مرتبه اول	
۱۰۰	اجزاء واحدهای وزن، مرتبه دوم و سوم	
۱۰۱	ارقام واحدهای وزن، مرتبه چهارم	
۱۰۲	ارقام واحدهای وزن، مرتبه پنجم	
۱۰۴	ارقام واحدهای وزن، مرتبه ششم	
۱۰۵	ارقام واحدهای وزن، مرتبه هفتم	
۱۰۷	ارقام واحدهای وزن، مرتبه هشتم	
۱۰۹	ارقام واحدهای وزن، مرتبه نهم	
۱۱۱	ارقام واحدهای وزن، مرتبه دهم	
۱۱۲	ارقام واحدهای وزن، مرتبه یازدهم	
۱۱۵	حساب جنسی سیاقی (ترتیب دهدهی)	

۱۱۷	بخش دوم: تدوین
۱۱۹	سراغاز
۱۲۰	ضمائم تدوین: یازده کتاب مورد بهره‌گیری درباره سیاق
۱۲۱	۱. محاسب التجار
۱۲۷	۲. بحرالجواهر
۱۳۹	۳. خلاصه السیاق
۲۰۳	۴. احسن المحاسبات
۲۶۷	۵. سیاق مظفری
۲۹۹	۶. تعلیمات ابتدایی
۳۲۵	۷. اقبال ناصری
۳۴۵	۸. سیاق خطیر
۳۷۷	۹. مجمع المحاسبات
۴۰۱	۱۰. احسن المراسلات
۴۰۵	۱۱. سیدالانشاء نوظهور

سرشناسه: صفی‌نژاد، جواد. ۱۳۰۸ -
عنوان و نام پدیدآور: کوششی در آموزش خط سیاق به انضمام کتاب‌های درسی تعلیم سیاق: محاسب
التجار... / تألیف جواد صفی‌نژاد. تهران: سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۸۷.
مشخصات ظاهری: شش، ۴۲۲ ص. مصور، جدول، نمونه.
شابک: بها: ۶۰۰۰ تومان 978-964-446-225-2
وضیعت فهرست‌نویسی: فیفا.
یادداشت: کتابنامه
موضوع: سیاق
موضوع: مالیه عمومی - ایران - حسابداری.
شناسنامه افزوده: سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران.
رده‌بندی کنگره: ۷۱۳۸۷ص/۲ف/۹۷۴۱ HJ
رده‌بندی دیویی: ۶۵۷/۶۱
شماره کتابشناسی ملی: ۱۱۶۲۱۵۵

ISBN: 978-964-446-225-2

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۴۴۶-۲۲۵-۲

سازمان اسناد و کتابخانه ملی
جمهوری اسلامی ایران

www.nlai.ir

کوششی در آموزش خط سیاق

تألیف: جواد صفی‌نژاد
ناشر: سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران
نوبت چاپ: اول
تیراژ: ۳۰۰۰ نسخه
چاپ و صحافی: شادرینگ
تاریخ انتشار: ۱۳۸۷
بها: ۶۰۰۰ تومان

بزرگراه شهید حقانی (غرب به شرق)، بعد از ایستگاه مترو، بلوار کتابخانه ملی
تلفن فروشگاه: ۸۸۹۴۱۹۴۶؛ دورنگار: ۸۸۹۴۷۴۹۶

مقدمه

کتاب حاضر که «کوششی در آموزش خط سیاق» نام گرفته، حاکی از فرهنگ کهنی است که ریشه در تاریخ قرون قبل از اسلام در ایران دارد، از آن زمان تا سال ۱۳۰۸ شمسی اصول قوانین و مبانی آن کاملاً شناخته شده بود و برای علاقه‌مندان در کلاس‌های آموزشی تدریس می‌گردید.

در طول زمان مذکور، ارقام و اعداد مکتوب مورد نیاز رده‌های مختلف جامعه به هر شکل و صورتی به شیوه سیاقی نوشته می‌شد که به آن «سیاق رقومی» می‌گفتند ولی در زمان سلطنت پهلوی اول، تدریس این شیوه تحریر از برنامه آموزشی مدارس حذف و ارقام و اعداد ریاضی که اعداد هندسی نامیده می‌شدند جای سیاق رقومی را گرفت و رفته رفته شیوه تحریر سیاقی به دست فراموشی سپرده شد تا آن‌جا که امروزه به ندرت سالخوردگانی مشاهده می‌گردند که با سیاق رقومی آشنایی داشته و قادر به خواندن و نوشتن آن باشند.

از آنجا که در دهه‌های اخیر تعداد پژوهشگران علاقه‌مند کشور که به پژوهش‌های تاریخی و پایه‌ای اسناد نیاز دارند رو به افزایش است و با وجود فراوانی اسناد و نوشته‌های مکتوب، امکان خواندن ارقام سیاق این اسناد برایشان وجود ندارد، برای رفع این مشکل، تصمیم به تحریر و آماده‌سازی مکتوب شیوه تدریس کلاسیک سیاق رقومی گرفتیم و بر اساس محتویات ذهنی و آگاهی‌های فرا گرفته و منابع جمع‌آوری شده، کتاب حاضر را در دو بخش تهیه نمودم: بخش اول: تألیف و بخش دوم: تدوین. منظور از تألیف، پژوهش‌هایی است که براساس کتب درسی نیمه دوم دوران قاجار، مدارک مکتوب، مصاحبه‌ها و شنوهای شفاهی خاطرات بزرگسالان، گردآوری، منظم و درهم‌آمیخته شده‌اند و چون موضوعات نسبت به هم می‌توانستند استقلال نیز داشته باشند این بخش از کتاب را به هفت فصل تقسیم نمودم. در این بخش به بیان ریشه‌های تاریخی سیاق، مسکوکات مبادله‌ای مورد نیاز زمان، معرفی کتب درسی مربوط، مراکز ترویج سیاق پس از دستور حذف تدریس رسمی، و تقسیمات موضوعی و قوانین حاکم بر ادبیات آن پرداختم و جداول نقدی (پولی) و جنسی سیاق رقومی را از هم تفکیک نموده و به توضیح و تحلیل آنها پرداخته و اشکالات رسم‌الخط کاتبان را بیان داشته و نمونه‌هایی از صور رمزگونه نوشته‌ها را نیز مشخص نمودم.

در قسمت دوم که بخش تدوین نام گرفته است، کتب کلاسیک سیاق را تا آنجا که مقدور بود شناسایی و قسمت‌های آموزشی و قوانین درونی مربوط به آن را مورد بررسی قرار داده، به شیوه

نگارش و دستوری آن سخت توجه داشتیم، قسمت‌هایی از کتاب‌های مورد نظر که فاقد شیوه‌های آموزشی سیاق بودند و بیشتر به داستان‌ها و حکایت‌های آموزشی، تربیتی و یا معرفی اختصاری تاریخ و جغرافیای مناطقی از کشور پرداخته بودند حذف شد و قسمت‌های آموزشی سیاق را عیناً به این کتاب افزودم تا علاقه‌مندان با شیوه تقسیم‌بندی‌های زمان و شکل کالبدی ارقام سیاقی در کتب کلاسیک زمان مورد نظر آشنا گردند. در این زمینه مطالب و جداول واحدی را از کتاب‌های مختلف گزینش کردم و در این کتاب آوردم تا علاقه‌مندان با گونه‌های مختلف تحریر آن نیز آشنا گردند.

فصل‌بندی‌های بخش اول کتاب براساس یافته‌هایی صورت گرفته و مطالب در محورهای فصول مربوط استقلال خود را حفظ نموده‌اند ولی در بخش دوم، این فصل‌بندی‌ها نمی‌توانست انجام پذیرد زیرا این بخش فقط به معرفی کتاب‌های مرجع و پایه‌ای اختصاص یافته است، از این رو به شماره‌گذاری پیاپی و تفسیر شناختی متن کتاب‌های مربوط بسنده کردم.

برای مشخص نمودن شیوه تحریر ارقام سیاقی، از کتب چندی بهره گرفتم و بر همین اساس ستون‌هایی را از ارقام مذکور در جداولی تدوین نمودم و گه‌گاه که اشکالی پیش می‌آمد به کتاب‌های مختلف مرجع، رجوع می‌کردم ولی از آنجا که ممکن بود علاقه‌مندان در تحریر دچار اشکال گردند، منابع مورد استفاده را به نوشته‌های حاضر می‌افزودم تا دوستداران مستقیماً از مطالب مرجع بهره‌گیرند و خود رأساً از نزدیک با شیوه تحریر سیاق رقومی آشنا گشته و احتمالاً از تمرین‌های داده شده بهره‌مند گردند.

سعی بر این بود که خطوط سیاقی جداول، در حریمی مستقل، روشن و خوانا نوشته شوند و در حریم یکدیگر تداخل ننمایند، از این رو برای مشخص بودن و صحیح خواندن این ارقام، نقدی و جنسی، در کنار آنها تحریر شد و ارقام را به فارسی و اعداد ریاضی نیز نوشتیم تا هرگونه ابهام و شبهه‌ای را در خواندن آنها از بین برده باشیم.

هر یک از جداول تدوین شده مستقل‌اند و در هر جدول ستون‌های یکان، دهگان، صدگان و ... آورده شده و به جای واژه‌های نوین امروزی از واژه‌های زمان مورد نظر «مرحله» برای جداول نقدی و «مرتبه» برای جداول جنسی استفاده شده است.

از سال ۱۳۰۸ شمسی تدریس رسمی سیاق در مدارس کشور به طور قانونی تعطیل گردید ولی مراکز و نهادهایی بودند که تا ده‌ها سال بعد شیوه سیاق نویسی را تعلیم داده، دنبال نموده و نیازهای ارقامی خود را با این روش برطرف می‌نمودند.

به مناسبتی اسناد و دفاتر دو نهاد از این نهادهای سنتی در اختیار نگارنده قرار گرفت: یکی اسنادی از میدان سبزی واقع در جنوب تهران (میدان شوش) و دیگری دفاتر محله هاشم‌آباد شهرری که دخل و خرج عزاداری‌های دهه‌های اخیر در آن ثبت شده بود و این حساب و کتاب‌ها که همه با ارقام سیاقی تنظیم شده بودند تا نزدیک به سال وقوع انقلاب اسلامی ادامه داشت.

بنابراین، تقریباً تا نیم قرن پس از حذف تدریس سیاق، مراکزی این شیوه از حسابداری را با همان روش گذشته ادامه می‌دادند که اسناد آن در این کتاب آورده شده است. اگر این اسناد را

غیر رسمی بنامیم، اسناد رسمی دولتی نیز در دست است که تا سال ۱۳۱۷ شمسی (۱۳۵۶ ه. ق.) کتاب «احسن‌المراسلات فرهومند» به چاپ بیست و سوم رسید. بخشی از این کتاب مختص تدریس سیاق بود و از طرف وزارت معارف و اوقاف و صنایع مستظرفه اجازه انتشار کتبی یافت و در دفتر انحصار طبع، تحت نمره ۲۱۱ ثبت گردید و مهر وزارت معارف ذیل آن را رسمیت بخشیده است.

در سال ۱۳۰۶ شمسی چاپ هجدهم کتاب مذکور منتشر گردید و با در نظر گرفتن چاپ بیست و سوم آن در سال ۱۳۱۷، می‌توان چنین اظهار داشت که تقریباً هر دو سال یک بار به چاپ می‌رسیده است.

پس از احسن‌المراسلات فرهومند که نشر آن رسمی و حکومتی است به کتاب دیگری برمی‌خوریم که مشخصات شناختی آن چنین است:

کلیات سیدالانشاء نوظهور، اثری از میرزا مهدی خان نادری استرآبادی، منشی مخصوص نادرشاه افشار، مخصوص دانش‌آموزان آموزشگاه‌ها، به کوشش حاج سید احمد کتابچی که از سوی کتابخانه اسلامیة تهران در سال ۱۳۳۴ شمسی به چاپ رسید.

مدتی با بنیاد ایران‌شناسی همکاری پژوهشی صمیمانه‌ای داشتم، هنگامی که سرپرستان آن به ویژه آقای دکتر حسن حبیبی آگاهی یافتند که من می‌توانم سیاق رقومی را بخوانم و بنویسم دستور فرمودند کلاس درس آموزش سیاق، ویژه پژوهشگران داوطلب آن بنیاد تشکیل گردد. پس از برپایی این کلاس، تدریس سیاق در «فرهنگستان زبان و ادب فارسی» نیز تدارک دیده شد. پژوهشگران فرهنگستان در مقطعی از سال که از اوایل تیرماه ۱۳۸۴ شروع شد و تا پایان مهرماه همان سال به طول انجامید به مدت شانزده جلسه، در این کلاس‌ها شرکت جستند و سپس از آنان امتحان رسمی به عمل آمد که توان یادگیری پاره‌ای از این دانشجویان در خواندن و نوشتن سیاق در حد قابل تقدیری رضایت بخش بود.

من هر بار که به کلاس درس سیاق می‌رفتم چه در بنیاد ایران‌شناسی و چه در فرهنگستان، اسناد و مدارک کتبی متون سیاق‌داری را برای آموزش تکثیر نموده، در اختیار دانشجویان داوطلب قرار می‌دادم تا با راهنمایی‌ها و آموزش‌های مربوط، متن سیاقی اسناد را بخوانند و بنویسند. آنها نیز چنین می‌کردند تا سرانجام تعداد این اسناد مکتوب به حدی رسید که تصمیم گرفتم کتابی در این باره تألیف و متون اسنادی تدریسی را تدوین نمایم. از زمانی که جناب آقای علی‌اکبر اشعری عهده‌دار ریاست سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران گردیدند با این موضوع مواجه شدند که پژوهشگران کتابخانه به دانستن خط سیاق نیاز دارند تا از دریای مفاهیم رقومی و ادبیات اسناد و کتب سیاقی آن بهره‌مند گردند، از این رو با پیشنهاد اینجناب برای چاپ کتاب موافقت کردند. کتاب در بخش انتشارات و زیر نظر آقای عبدالله نجفی ارزیابی شد و در اختیار مدیر انتشارات خانم پروانه درویش قرار گرفت، نامبرده با علاقه، دقت و حوصله وافر به محاسبه، نوسازی و کنترل جدول‌ها پرداخته تا نسخه دیگری از آن، پس از بررسی توسط مؤلف، در خرداد ۱۳۸۷

به قسمت انتشارات ارسال گردید و نسخه نهایی آن در مهرماه ۱۳۸۷ مجدداً برای مؤلف ارسال شد تا پس از تصحیح نهایی برای چاپ آماده و ارسال گردد.

این حقیقت قابل درکی است که امروزه مراحل مختلف تهیه یک کتاب از آغاز پژوهش تا به چاپ سپاری، با دستی واحد به پایان نمی‌رسد، طبیعی است که در هر مقطع یاری‌دهندگانی مشارکت دارند که صمیمانه ایفای نقش می‌نمایند. یاری‌دهندگانی هم که در مقطع کاری خود به شکل‌های گوناگون مرا یاری داده‌اند بزرگوارانی هستند شایسته؛ امید است تمامی این شایستگان دارای حیاتی مستدام و پیوسته یار و یاور پژوهش‌های گسترده، کهن و ریشه‌دار این مرزوبوم باشند.

در پایان وظیفه خود می‌دانم که از دو نهاد بنیاد ایران‌شناسی و سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران که در شکل‌گیری و چاپ کتاب از هیچ کوششی فروگذار نکردند صمیمانه اظهار قدردانی نموده و تشکرات خود را عمیقاً اظهار دارم.

و نیز از یاد نخواهم برد که مخزن کتب چاپ سنگی کتابخانه ملی ایران کتب چاپ سنگی چندی مربوط به فراگیری سیاق در اختیارم قرار دادند و همچنین در کتابخانه بنیاد دایرة المعارف اسلامی «دانشنامه جهان اسلام» و کتاب ارزشمند «رساله‌ای در سیاق» از ابواسحاق غیاث‌الدین محمد کرمانی متعلق به قرن دهم هجری که آقای محمدعلی تحویلی در اختیار نگارنده قرار دادند و همچنین پرونده، یادداشت‌ها، مقالات و جزوات مربوط به سیاق، متعلق به آقای اصغر کریمی سرپرست بخش جغرافیایی دانشنامه مذکور که مدت‌ها نزد اینجانب مورد بهره‌گیری بود و در این راه به من فراوان، یاری رسانیدند هر کدام جداگانه جای سپاسگزاری و تشکر صمیمانه را دارد.

جواد صفی‌نژاد

مهر ۱۳۸۷

بخش اول
تأليف

فصل اول

شناختی از سیاق

شناختی از سیاق

سیاق شیوه‌ای است از عددنویسی رمزگونه، برای ثبت و آگاهی از ارقام نقدی (پول) و جنسی (اوزان کالا) که در گذشته تاریخی در پهنه کشور ایران و سرزمین‌های پیرامون آن متداول و تمامی درآمدها و هزینه‌های جاری در جامعه با این ارقام توسط اشخاص، کسبه، تجار، مؤسسه‌ها و مأموران در دیوان‌های محاسبه ثبت و ضبط می‌گردید، ممیزان و حساب‌رسانان زیر نظر مستوفیان بر دخل و خرج این درآمدها و هزینه‌ها نظارت داشتند.

تدریس و آموزش سیاق در مدارس قدیمه در طول تاریخ متداول بوده و سیاق‌دانان و برجستگان ویژه حسابداری همه از این مدارس فارغ‌التحصیل می‌شدند.

ریشه‌های تاریخی سیاق

در دوران ساسانیان، حسابداران حکومتی دخل و خرج مناطق مختلف ایران را با ارقامی رمزگونه می‌نوشتند که ریشه‌های پژوهشی تاریخی و ارقامی سیاق امروزی در آنها مستتر است. پس از شکست ساسانیان، حاکمان عرب که بیشتر در جنگ بودند و به گسترش آیین مذهبی و اعتقادی خود می‌پرداختند، حساب و کتاب خراج‌ها و هزینه‌های کشوری را به همان شیوه گذشته در دست ایرانیان باقی گذاشتند زیرا در دستگاه اداری عرب آگاهی وجود نداشتند که قادر باشند دفاتر مالیاتی را از فارسی به عربی برگردانند ولی این برگردان از خواسته‌های حاکمان عرب بود تا این که در زمان عبدالملک بن مروان، پنجمین خلیفه امویان (سال‌های حکومت ۶۵ - ۸۶ هـ. ق.) در سال ۸۴ هـ. ق. جامه عمل پوشید زیرا تصمیم بر آن شد که دفاتر مالیاتی از فارسی به عربی برگردانده شوند. مشکلاتی بر سر راه این کار بود چون واژه‌ها و اصطلاحاتی در دفاتر مالیاتی فارسی وجود داشت که برگردان آنها ناممکن بود. سرانجام این خواسته، زیر نظر دبیران ایرانی انجام گرفت و رمزها و واژه‌ها را بر مبنای دوره ساسانی، با بهره‌گیری از نوشته‌های حسابی رومی (ارقام حروفی) به عربی برگرداندند و این برگردان تا سال ۱۲۴ هـ. ق. به مدت چهل سال ادامه داشت.^۱ همین برگردان بود که در زمان خلافت خلیفه دهم، هشام بن عبدالملک (دوران خلافت سال‌های ۱۰۵ - ۱۲۵ هـ. ق.) پایه‌گذار خط امروزی سیاق گردید که ریشه در شمارش اعداد حروفی حسابی عربی دارند.^۲ هر چند که پس از این

سال هم هنوز دیوان خراسان و اصفهان در دست حسابداران زرتشتی بود که به سبک ساسانیان دفاتر مالیاتی را محاسبه می‌کردند.^۳

منابع تاریخی در این باره می‌نویسند:

در زمان عبدالملک بن مروان، پنجمین خلیفه اموی (خلافت ۶۵ - ۸۶ هـ. ق.) وزیر مشهورش «عبدالحمید بن یحیی فارسی» مشهور به عبدالحمید کاتب بود که ریاست دارالانشاء خلیفه را به عهده داشت و سبک منشآت فارسی پهلوی را وارد زبان عربی کرد.

عبدالحمید، افضل فضلالی عصر خود، مخترع علم سیاق دفتری و دیوانی است، وی رساله‌ای در شطرنج نیز نوشته بود، عبدالحمید در سال ۱۳۲ هـ. ق. به دست «مروان بن محمد مروان» چهاردهمین و آخرین خلیفه اموی (خلافت ۱۲۶ - ۱۳۲ هـ. ق.) مشهور به «مروان حمار» کشته شد.^۴ پس از این رویداد در مقطعی در طول قرون در کتب مشهور تاریخی درباره سیاق چنین می‌خوانیم:

سیاق در قرن پنجم هـ. ق.

در اوایل قرن پنجم هـ. ق. حکیم ناصر خسرو، در کتاب سفرنامه خود در سفر به سوی مکه، هنگامی که به شهر سمنان رسیده و در آنجا مقام می‌گزیند، می‌نویسد:^۵

«... در هشتم ذی‌القعدة سال ۴۳۷ قمری... به سمنان آمدم و آنجا مدتی مقام کردم و طلب اهل علم کردم، مردی نشان دادند که او را، استاد علی نسایی^۶ می‌گفتند، نزدیک وی شدم، مردی جوان بود، سخن به زبان فارسی همی گفت، به زبان اهل دیلم، موی گشاده و جمعی نزد وی حاضر. گروهی اقلیدس می‌خواندند و گروهی طب و گروهی حساب. در اثنای سخن می‌گفت که من بر استاد ابوعلی سینا رحمت‌الله علیه چنین خواندم و از وی چنین شنیدم، همانا غرض وی آن بود تا من بدانم که او شاگرد ابوعلی سیناست. چون با ایشان در بحث شدم، او گفت: من چیزی از سیاق ندانم و هوس دارم که چیزی از حساب بخوانم عجب داشتم و بیرون آمدم و گفتم: چون چیزی نداند چه به دیگری آموزد.»^۷

سیاق در قرن هشتم هـ. ق.

نگهداری حساب و کتاب و درآمدها از نیازهای اولیه اقتصاد مملکتی بود که در دفاتر حکومتی ثبت می‌گردید. این حساب و کتاب‌ها از اوایل قرن دوم هجری به سبک دفاتر ایرانیان دوران ساسانی، ولی با ارقام حسابی رموزی شکل عربی (اعداد سیاقی) پایه‌گذاری و تداوم یافت. تاریخ و صاف^۸ در اوایل قرن هشتم هجری صورت حساب خراج پهنه ممالک اسلامی را در زمان خلافت هارون الرشید، پنجمین خلیفه عباسی (سال‌های خلافت ۱۷۰-۱۹۳ هـ. ق.) با همان ارقام رموزی (اعداد سیاقی) در جلد چهارم کتاب خود با عنوان «صورت حساب خراج ممالک» چنین ثبت نموده است.

رساله‌ای در سیاق قرن دهم هـ.ق.

در فهرست کتاب‌های کپی شده برگرفته از کتاب‌های خطی کتابخانه بنیاد دایرةالمعارف اسلامی، کتابی با مشخصات زیر را مشاهده می‌کنیم:

رساله‌ای در سیاق، نوشته ابواسحاق غیاث‌الدین محمد کرمانی، اصل نسخه متعلق به کتابخانه آستان قدس رضوی مشهد، خطی، نستعلیق و نستعلیق شکسته ۱۷ سطری، اندازه نسخه اصلی ۱۱ × ۲۱ سانتیمتر، دارای حروف ربطیه، بدون صفحه‌گذاری پیاپی، وقف آستان قدس در اسفند ۱۳۲۷ شمسی، نسخه کپی شده کتابخانه دایرةالمعارف اسلامی به شماره ۴۰۷۶۵ به تاریخ ۱۱ شهریور ۱۳۷۴.

در فتوکپی نگارنده به خاطر مشخص نبودن حروف ربطیه، شماره‌گذاری دستی انجام گرفت، رساله دارای ۱۰۹ برگ دوصفحه‌ای (۲۱۸ صفحه)، تاریخ کتابت را در برگ شماره ۱۰۷ چنین می‌خوانیم:

... در وجه تحویل افتخارالاعیان، حیدرقلی‌آق خازن، به موجب برده، به تاریخ شهر محرم‌الحرام سنه ۹۵۱، ۱۷۹ تومان و ۸ قران و ۶۹۰ دینار [به خط سیاق]
محل مهر: عبد، محمدصادق الراجی

سال تحریر رساله (۹۵۱ هـ.ق.) برابر است با سال‌های میانی سلطنت شاه طهماسب اول (۹۳۰-۹۸۴ هـ.ق.) فرزند شاه اسماعیل بنیان‌گذار سلسله صفویه.

در سیاه مشق صفحه دوم، مهر، عبد، محمدصادق الراجی را مشاهده می‌کنیم که در کنار آن نوشته شده، محمدصادق ابن الراجی ملاعبدالعلی فراشباشی، این مهر در آغاز شروع متن در صفحه سوم و در آخرین صفحه متن (ص ۱۰۷) نیز دیده می‌شود.

متن اصلی کتاب از صفحه سوم آغاز می‌شود، مؤلف رساله، شاعری قصیده‌سرا نیز بوده زیرا در صفحه‌های ۶ و ۱۰ دو قصیده طویل در منقبت حضرت شاه اولیاء علی مرتضی و قصیده‌ای در مدح شهنشاہ جمجاه پادشاه زمان سروده است.

«... سپهر کوکبه طهماسب پادشاه که اوست»

«جهان مکرمت و کان حلم و کوه وقار» و ...

مؤلف کتاب خود را چنین معرفی می‌کند: «... مصنف این نسخه روح پرور، بنده فقیر حقیر، معترف به عجز و تقصیر ابواسحق غیاث‌الدین محمد کرمانی ...» ص ۷.

وی در کتاب خود از چند رساله دیگر سیاق با نام‌های: «بحرالسیاق، شرف‌الدین فضل‌الله شمس‌السیاق خواجه شمس‌الدین محمد صاحب دیوان، رساله تعلیم سیاق، خواجه سلیمان شاه کرمانی و قواعد الحساب، خواجه محی‌الدین کرمانی» در ص ۱۴ نام می‌برد.

تقسیم واژه‌های سیاقی

واژه‌های سنجش سیاقی به دو دسته زیر تقسیم می‌گردند:

- واژه‌های بیش از یک دینار (پولی) و یا یک من (وزنی)

- واژه‌های سنجش کمتر از یک دینار، چه پولی و چه وزنی (جنسی)

واحد‌های سنجش پولی بیش از یک دینار و واحد‌های سنجش اوزان یک من به بالا را با سیاق

رقومی می‌نویسند مانند:

۲۳ دینار

۴۳۵ دینار

۴۷ تومان و یا

۱۰ من

۵۱ من

۶۰ خروار و ...

اینها واژه‌هایی می‌باشند که با اعداد سیاقی نوشته می‌شوند ولی در مقابل واژه‌های سنجش کمتر از یک دینار و یا کمتر از یک من و یا اجزاء شش‌دانگ هر شیئی را با عدد سیاقی (سیاق رقومی) نمی‌نویسند بلکه اختصاری از نام لغوی آن را ثبت می‌نمایند مانند:

۵ س. ۵ سیر

۷ م. ۷ مثقال

۲ ن. ۲ نخود

۳ گ. ۳ گندم

رساله مذکور، جُنْگی است آموزشی درباره شیوه نگارش، محاسبات، گاهنامه، اوزان، دریافتی‌ها، قاعده ضبط و ربط اموال، سیورغال، ثبت بروات، حساب جَمَل، ارقام حسابی و هندسی، آموزش سیاق و... . در اینجا فقط به مطلب مربوط به سیاق، اجزاء و اضعاف آن توجه شده است که دو برگ (چهارصفحه) مربوط بدان را به ضمیمه آوردم و در صورت بهره‌گیری از صفحات دیگر به ذکر آن در ذیل صفحه مبادرت شده است.

هر واحد سنجش، پولی، جنسی و هر شیء مستقل را شش‌دانگ محاسبه می‌نمایند مانند: سه دانگ قنات، دو دانگ باغ، یک دانگ کاروانسرا، هر کدام از این اماکن مستقل صرفنظر از وسعت آن برابر می‌باشند با شش‌دانگ، که یک دانگ آن برابر است با «شش یک» و یا «یک ششم دانگ» از هر کدام از این اماکن.

کتاب رساله‌ای در سیاق ضمن به کارگیری پاره‌ای از این واژه‌ها، اجزاء دیگری به همراه این اجزاء به کار برده است که محور اولیه محاسبه را «شش‌دانگ» قرار داده و اجزاء را به دور این محور چرخانده است که در اینجا به نام «اجزاء شش‌دانگ در محاسبه» نام گرفته است. برای درک مفهومی بیشتر، توضیحی درمقابل واژه‌ها داده شده است مثلاً «نصف سُدس» در سطر اول، نصف یک ششم شش‌دانگ که برابر است با «نیم‌دانگ»^۹ و ...

اجزاء شش‌دانگ در محاسبه

- نصف سُدس نیم‌دانگ [نصف یک ششم شش‌دانگ]
- سُدس دانگی [یک دانگ از شش‌دانگ]
- سُدس و قیراط دانگ و طسوج [یک دانگ و یک چهارم دانگ]
- ثلث و قیراط دو دانگ و یک طسوج [دو دانگ و یک چهارم دانگ]
- ثلث و نصف سُدس دو دانگ و نیم [دو دانگ و نیمی از یک ششم شش‌دانگ]
- ثلث و ربع سه دانگ و نیم [دو دانگ و یک دانگ و نیم]
- ثُلثان چهار دانگ [چهار برابر ثلث شش‌دانگ]
- ثُلثان و قیراط چهار دانگ و یک طسوج و ...

همین اجزاء را که در دوران صفویه رواج داشته و کتاب رساله‌ای در سیاق در صفحه ۲۴ با نام‌های: ذره، قَطْمیر، نقیر و ... از آنها نام برده است، با توضیح بیشتری از لغت‌نامه دهخدا در این جا آوردم تا علاقه‌مندان به اهمیت ذکر این واژه‌ها در آن دوران پی برده باشند.

اجزاء دانگ در سنجش^{۱۰}

چهار طسوج، یک ششم هر چیز، یک ششم درهم	- دانگ
یک چهارم دانگ، یک قیراط، یک نخود، چهار جو	- طسوج (تسو)
یک چهارم طسوج، یک جو، یک شعیر	- حبه
یک ششم جو، یک ششم حبه، یک موی دم اسب، دوازده فلس	- خردل
یک دوازدهم خردل، شش فتیل	- فلس
یک ششم فلس، شش نقیر	- فتیل
هشت قطمیر، یک ششم فتیل	- نقیر
دوازده ذره، یک هشتم نقیر ^{۱۱}	- قطمیر ^{۱۱}
یک دوازدهم قطمیر، کوچکترین و کمترین واحد	- ذره

رساله‌ای درباره سیاق، اجزاء دانگ در سنجش را به صورت شعری به صورت زیر بیان نموده است:

جوی، شش خردل است و خردلی را
ده و دو فلس دان از روی تقدیر

تفسیر شعر مذکور و شیوه تقسیم‌بندی آن از کتاب رساله‌ای در سیاق، در چهار صفحه که مربوط به آموزش سیاق در آن زمان بود عیناً به ضمیمه آورده می‌شود تا علاقه‌مندان از شیوه سیاق‌نویسی در عهد صفویه مطلع گردند.

بُود هر فلس از آنها شش فتیله
فتیلی شش نقیر است ای جهانگیر
نقیری هشت قطمیر است و آن گه
ده و دو ذره می‌دان وزن قطمیر^{۱۲}

خوش خود است و خود را ده و هر نفس دان از روزی
 جو نفس از آنانش فیتد فیتاشش نقرت ابرهائیز
 نقرت قطیر است و آنکه ده و هر ذره میدان ذری قطیر
 درین نان حساب را از شیر با پس تر نویسند و ذره و قطیر
 و نقر مصطلح است بلکه در آنجا بقدر مصطلح نجوم الباقی حساب
 از شیر با پس تر نویسند لا نویسند کان فیضت شعاع و قمر غوغا
 که اگر ایما در بعضی مجرب است ایجاب آنکه در شیر با پس تر نویسند کار
 بر طبعان این فن مشکل نشود چنانچه حساب آنها نظر بر هر خانه
 مضاعف شود بعضی از آنکه گفته است در آنجا و در آنجا تکلفات لاطیر
 بحال است در کتاب این اموزیدن متبیین را با احوط الفایده این در آن
 و الا در بعضی دیگران در آن وقت و صورت نوشتن که در روز دیگر در آن
 ذره قطیر نقر فیتد نفس خود سوس

محمد ط طوس محمد ط محمد برر ابو الوهید

محمد ط ابو ط محمد ط محمد ط محمد ط محمد ط

محمد ط محمد ط محمد ط محمد ط محمد ط محمد ط

محمد ط محمد ط محمد ط محمد ط محمد ط محمد ط

سخت . طاهر . طاموس . طاسمد . طاسماو
 طاموس . طاسمد . ل . لیسو . لیسو . لیسو . لیسو
 ل ط . ل طاموس . ل طاموس . ل طاموس . ل طاموس
 طاموس . طاموس . طاموس . طاموس . طاموس
 طاموس . طاموس . طاموس . طاموس . طاموس

و بدانکه میباشد باقی آن در مرتبه از دیگر کلمات بود در زبان می و
 دستادان این زمانه پهلو و کلمه کفر نویسنده بر صورت طاموس
 و نه آنجستند و در یکیت بنا بر آنکه درین مرتبه هم با مال طاموس^{فقط} د
 و طاموس عرب است و فارسی و سوار است و آنچه بطریق زخمی نوشته
 ارزنده تا دینار برینو جب است

زده قطیعه نقره فستل فلس خودل شعر شون
 شعرات قراط نصف سس شمس سس
 سس قراط ربع سس شمس شمس قراط
 ربع سس شمس شمس شمس شمس
 شمس شمس شمس شمس شمس شمس
 شمس شمس شمس شمس شمس شمس

شش و ربع نصف و ثمن نشان نشان نشان
 سوادینک سوادینک سوادینک سوادینک
 نشان و ثمن نشان نشان نشان نشان
 سوادینک سوادینک سوادینک سوادینک
 نصف و ثمن و قیراط نصف و ربع نصف و ثمن و ثمن
 سوادینک سوادینک سوادینک سوادینک
 بکینار و کین در قوم ششم چهار مرتبه است احد عشرت مائة

از یک است تا نه
 از ده است تا نوزده

مالمص در مالمص در
 مالمص مالمص مالمص مالمص
 مالمص مالمص مالمص مالمص
 مالمص مالمص مالمص مالمص

مالمص مالمص
 مالمص مالمص
 مالمص مالمص
 مالمص مالمص

از صد است تا صد و نهم

مالمص در مالمص در
 مالمص مالمص مالمص مالمص
 مالمص مالمص مالمص مالمص
 مالمص مالمص مالمص مالمص
 مالمص مالمص مالمص مالمص

پی‌نوشت‌ها:

۱. محمد محمدی ملایری، *تاریخ و فرهنگ ایران در دوران انتقال از عصر ساسانی به عصر اسلامی*، تهران: طوس، ۱۳۷۹، ج ۶، صص ۱۰۷ - ۱۲۰.
۲. کریمی، اصغر، «حساب و سیاق» یا «حساب دیناری»، *مردم‌شناسی و فرهنگ عامه ایران*، ش ۳ (زمستان ۱۳۵۶) صص ۹۱-۱۰۰.
۳. محمد محمدی ملایری، همان.
۴. با بهره‌گیری از:
 - حسن عمید، *فرهنگ عمید، تاریخ و جغرافیا*، تهران: جاویدان، ۱۳۴۶، ص ۵۹۴.
 - غلامحسین مصاحب، *دایرة المعارف فارسی*، ص ۱۶۶۶.
 - حاج میرزا حسن حسینی فسائی، *فارسنامه ناصری*، ۱۳۶۷، گفتار اول، ص ۱۹۱.
۵. ناصر خسرو قبادیانی، *سفرنامه*، به کوشش دکتر محمد دبیر سیاقی، تهران: انجمن آثار ملی، ۱۳۵۴، ص ۴.
۶. استاد علی نسائی در حکمت، ریاضی و نجوم ماهر و مؤلف زیج فاخر است، مدت‌ها در ری در دستگاه مجدالدوله دیلمی می‌زیست... نسائی کتابخانه معتبری داشته و خانه او مجمع ارباب علم و فضل و محل رفت و آمد اهل علم بوده و ... (سفرنامه ناصرخسرو، همان، ص ۲۶۳، تعلیقات و نام‌های کسان).
۷. همان، ص ۴.
۸. فضل الله ابن عبدالله شیرازی، *تاریخ و صاف (وصاف الحضرة)*، تهران: ابن سینا، ۱۳۳۸.
۹. *رساله‌ای در سیاق*، همان، صص ۲۴ - ۲۵.
۱۰. *رساله‌ای در سیاق*، همان، صص ۲۴ - ۲۵.
۱۱. *دهخدا: لغت‌نامه*، فرهنگ متوسط، دوجلدی، جلد دوم، س - ی، تهران: مؤسسه لغت‌نامه دهخدا، ۱۳۸۵، ص ۲۱۸۱ ستون سوم.
۱۲. ابواسحاق غیاث‌الدین محمد کرمانی، *رساله‌ای در سیاق*، [مشهد] از کتابخانه آستان قدس رضوی مشهد. صص ۲۳ و ۲۴.
۱۳. در *رساله‌ای در سیاق* یک نقیر را هشت قطمیر و در لغت‌نامه دهخدا هر نقیر را شش قطمیر متذکر شده‌اند.
۱۴. *رساله‌ای در سیاق*، همان.

فصل دوم

مسكوكات

تعریف

سکه نام پولی است فلزی، از نوع نیکل، مس، نقره و طلا که بر اساس تصمیم حکومت وقت نقوش یا نوشته‌ای در اندازه‌های مختلف بر روی آن ضرب می‌گردید. به مناسبت ارزش طبیعی و جهانی فلزات نقره و طلا این دو فلز ارزشمند با هر نوع کالای مورد نیاز جامعه به نسبتی قابل معاوضه بودند.

تقسیم‌بندی مسکوکات

در جستجوهای تاریخی می‌توان اسناد رقم‌دار سیاق‌دار فراوانی به دست آورد، ولی ارزش آنها به هنگامی آشکار می‌گردد که با واحدهای پولی و وزنی همان زمان نیز آشنا باشیم. مثلاً اگر در سندی نوشته شده بود «چهارده تومان و سه قران و دویست و پنجاه دینار» بایستی از واژه‌های «تومان»، «قران» و «دینار» و تبدیل اجزاء آنها به یکدیگر آگاه باشیم تا بتوانیم ارزش، اضعاف و اجزاء آن را درک کنیم، تا بتوانیم در طول قرون مسکوکات رایج را در سلسله‌های مختلف حکومتی دسته‌بندی نموده و به خواندن سیاقی آن پردازیم.

در این رده‌بندی‌ها، تقسیم‌بندی مسکوکات زمان از صفویه به بعد را دقیقاً می‌شناسیم و با بررسی نام و انواع سکه‌های ضرب شده پس از آن دوران در می‌یابیم که پول رایج دوران مورد نظر، مثلاً دوران پهلوی ریشه در واحدهای پولی دوران قاجار و پول‌های رایج زمان قاجار هم ریشه در واحدبندی‌های مسکوکات زمان صفویه دارند و میان سلسله‌های قبل از قاجار هم تمامی، تابع تقسیمات پولی زمان صفویه بوده‌اند زیرا تومان، قران، عباسی، دینار و غاز، همه در این مقطع تاریخی دارای کاربرد بوده‌اند. از این رو می‌توان پول‌های رایج این سال‌ها را چنین تقسیم‌بندی نموده و شیوه ضرب و اجزاء و تبدیل آن را نیز مورد بررسی قرار داد.

- انواع مسکوکات زمان صفویه
- انواع مسکوکات زمان افشاریه و زندیه
- انواع مسکوکات زمان ناصرالدین شاه
- انواع مسکوکات زمان مظفرالدین شاه
- انواع مسکوکات زمان پهلوی

مسکوکات زمان صفویه

سکه‌های رایج هر سلسله‌ای مسلماً ریشه در سکه‌های رایج قبل از آن دوران دارد مثلاً شاه اسماعیل صفوی (حکومت ۹۰۵ - ۹۳۰ هـ. ق) از نظام پولی رایج زمان تیموریان پیروی می‌کرد. این شناسایی را در اینجا از دوران صفویه آغاز می‌نماییم چون بررسی این دوران از دیدگاه تاریخی و تحولات اجتماعی جایگاه والایی دارد. منابع دوران صفویه اطلاعات با ارزشی از پول رایج زمان به دست داده و می‌نویسند: هر یک از شهرهای ایران در آغاز عید نوروز هر سال شمسی پول‌های مسین شهر خود را عوض می‌کردند و سکه‌های جدید ضرب می‌زدند که همه ساله نقش روی آن تغییر می‌یافت و از آن پس پول مسین قبلی هر شهری فقط در شهر ضرب‌زنده اعتبار داشت و مورد قبول عرضه‌کنندگان کالا قرار می‌گرفت.

در روی سکه‌های مسین هر شهری نقش جانداران مختلفی مانند: شیر، گوزن، بز، خروس، ماهی، مار و امثال آن ضرب می‌شد. شهرهای بزرگ خود ضربخانه داشتند. شهر ضرب‌زنده موظف بود که در یک طرف سکه نام شهر و در طرف دیگر به نوعی نقش شیر و خورشید را ضرب نماید.^۱ ولی اگر سکه نقره ضرب می‌زدند موظف بودند که در یک طرف سکه نام پادشاه وقت و در طرف دیگر نام شهر و تاریخ ضرب را منقوش گردانند.^۲

مسئولیت ضربخانه شاهی با شخصی به نام «معیرالممالک» بود که کلیه سکه‌ها در سراسر کشور با اجازه او ضرب می‌گردید و عیار آنها مشخص می‌شد. هر ضربخانه دارای رئیس و سرپرستی بود که او را «ضراب‌باشی» می‌نامیدند^۳ که زیر نظر معیرالممالک انجام وظیفه می‌نمود و تعویض کلیه افراد ضربخانه از اختیارات معیرالممالک بود.

ارزش برابری		نام سکه
شاهی	دینار	
یک دهم	۵	غاز بکه ساده (نازک)
یک پنجم	۱۰	غاز بکه مضاعف (ضخیم)
دو پنجم	۲۰	بیستی (چهار غاز بکه ساده)
۱	۵۰	ربع عباسی (ده غاز بکه ساده)
۲	۱۰۰	نیم عباسی (پنج بیستی)، یک محمودی
۴	۲۰۰	یک عباسی (رایج‌ترین سکه زمان)
۲۰	۱۰۰۰	پنج عباسی (برابر با یک طلا)
۲۰۰	۱۰,۰۰۰	تومان (فقط در محاسبه)

سکه‌های رایج زمان صفویه^۴

(سال‌های حکومت ۹۰۵ - ۱۱۴۴ هـ. ق.)

هر دو نوع سکه غازبکه مسی بودند. بقیه سکه‌های نام برده همگی از نقره ضرب شده بودند. عملاً سکه‌ای به نام تومان وجود نداشت ولی در محاسبه، واحد برابری آن را به کار می‌گرفتند. «طلا» اصطلاحی بود بین تجار که مقصود از آن پنج عباسی بود.^۵ هر عباسی نقره ۴/۶۴ گرم وزن داشت.^۶ (حدوداً یک مثقال؛ ۰/۹۵۱ مثقال).

اخیراً کتاب جدیدی درباره سکه منتشر گردیده که ضمن تأیید سکه‌های رایج جدول زمان صفویه (جدول قبل) خبر از سکه‌های نقره دیگری می‌دهد که در زمان سلطنت شاه سلطان حسین صفوی به شرح زیر ضرب شده‌اند.^۷

— نیم شاهی	۲۵	دینار
— پنج شاهی	۲۵۰	دینار
— شش شاهی	۳۰۰	دینار
— دو عباسی	۴۰۰	دینار
— دو و نیم عباسی	۵۰۰	دینار
— پانزده شاهی	۷۵۰	دینار
— چهار عباسی	۸۰۰	دینار
— سی شاهی	۱۵۰۰	دینار

مسکوکات دوران افشاریه و زندیه

دو سلسله افشاریه و زندیه حدود ۶۰ سال بر ایران حکومت راندند. سکه‌هایی که در این مقطع زمانی ضرب زده شده و منابع تاریخی از آنها نام می‌برند به شرح جدول زیر عبارتند از:

مسکوکات رایج دوران افشاریه^۸ و زندیه^۹

برابری اصلاح شده ^{۱۱} دینار	شعبانی ^{۱۰}		نام سکه (واحد)
	نقره، مثقال	دینار	
۱۰,۰۰۰	۵۰	۱۰,۰۰۰	تومان
۵۰۰	۲/۵	۵۰۰	نادری
۳۰۰	۱/۵	۳۰۰	ده‌شاهی (سفید دینار)
۲۰۰	۱	۲۰	عباسی
۱۰۰	—	۱۰	محمودی (سفید دینار)
۵۰	—	۵	شاهی
۲۰	—	۲	بیستی
۱۰	—	۱	غازبکه [ضحیم]
۵	—	—	[غازبکه ساده]

واژه‌های شمارشی در زمان قاجاریه

در دوران قاجاریه واحد اضعاف پول «تومان» بود که با مفهوم ۱۰,۰۰۰ (ده هزار) به کار برده می‌شد. در میان صاحب‌منصبان فردی که فرماندهی ده هزار نفر سپاهی را به عهده داشت «امیر تومان» خطاب می‌گردید و واژه‌های دیگری در همین رابطه با مفاهیم زیر در کشور متداول بود:

۱۰,۰۰۰ (ده هزار) دینار	- «تومان» با مفهوم
۱۰۰,۰۰۰ (یکصد هزار)	- «لک» با مفهوم
۵۰۰,۰۰۰ (پانصد هزار)، نیم میلیون	- «کُور» با مفهوم

واژه‌های فوق علاوه بر اضعاف پولی، استنباط ارقامی نیز در آن مستتر بود. واژه لک با مفهوم شمارشی در سرجمع‌ها به کار می‌رفت و از حساب هندی مأخوذ شده بود. ارقام مذکور را چنین نوشته و محاسبه می‌نمودند:

دو کروور و سه لک و بیست و پنج هزار و یکصد و بیست و پنج تومان یا نفر.	
$۵۰۰,۰۰۰ \times ۲ = ۱,۰۰۰,۰۰۰$	دو کروور برابر با
$۱۰۰,۰۰۰ \times ۳ = ۳۰۰,۰۰۰$	سه لک برابر با
۲۵,۱۲۵	بیست و پنج هزار و یکصد و بیست و پنج
۱,۳۲۵,۱۲۵	جمع کل بر حسب تومان یا نفر

سکه‌های رایج دوران قاجار را می‌توان به سه دسته طلا، نقره و مسی یا نیکلی تقسیم نمود. سکه‌های طلا به صورت یک تومانی طلا و بالاتر از آن، ضرب می‌گردید. سکه‌های نقره با مفهوم قران (اضعاف و اجزاء) و سکه‌های مسی به صورت شاهی (اضعاف و اجزاء) ضرب شده و مسکوک عمومی کشور را تشکیل می‌دادند. تومان بزرگترین و دینار کوچکترین مفاهیم پولی بودند.

در این کتاب از انواع اسکناس و سکه‌های طلا مطلبی گفته نمی‌شود و تمامی نوشته‌ها و جداول درباره سکه‌های نقره، مسی و نیکلی است. تمامی اجزاء تومان و قران با دینار سنجیده می‌گردید. سکه یک دیناری وجود نداشت، کوچکترین و کم بهاترین سکه‌ای که در جامعه رواج داشت سکه «یک غازی» بود که برابر با $\frac{۱۲}{۵}$ دینار ارزش داشت ولی روی آن ۱۲ دینار ضرب شده بود. هر دو عدد سکه یک غازی را یک «پول» برابر با ۲۵ دینار و هر دو پول را برابر با یک «شاهی» برابر با ۵۰ دینار محاسبه می‌نمودند و ارقام مذکور بر روی سکه‌ها ضرب شده بود.

در جداول مربوط، انواع سکه‌های رایج مملکتی بر حسب دینار، شاهی و قران مورد بررسی قرار گرفته و شیوه ضرب آن به شرح خلاصه و فشرده بیان گردیده و نسبت ارزشی آنها با یکدیگر مقایسه شده است. سکه‌های رایج در طول تاریخ ایران تا اواسط دوران قاجار عموماً به صورت چکشی ضرب می‌گردید و پس از آن به شکل ماشینی یا چرخ می‌شدند که ذیلاً به بیان این گونه سکه‌های ضرب شده پرداخته خواهد گردید.

ضرب سکه‌های چکشی

هر کشور بر اساس تصمیمات حکومتی، سکه‌های مورد نیاز خود را با اشکال خواسته شده ضرب زده و رایج می‌نمود، شیوه ضرب زدن سنتی بدین شکل بود که نقوش و نوشته‌های معینی را بر سطح سر سکه‌هایی حک می‌کردند. سر سکه‌ها از فلز سختی ساخته می‌گردیدند با قرار دادن فلز مورد نظر (طلا، نقره، مس، نیکل) که از نظر وزنی در اندازه‌های معینی از شمش، بریده می‌شد، آنها را در میان دو سر سکه در قالب‌های جاسازی شده قرار داده، با فشار اهرم و یا ضربات چکش نقش سر سکه بر روی فلز نقش می‌بست.

دور تا دور سکه‌های چکشی را به دلیل یکنواخت نبودن ابعاد و اندازه‌های هندسی، آنها را ساییده، براق نموده و در کیسه‌های مخصوصی با تعداد مشخصی بسته‌بندی می‌نمودند.

سکه‌های مسی و نیکلی در همه شهرهای کشور ضرب زده می‌شدند و نام شهر ضرب زنده بر روی آن نقش می‌بست، ولی سکه‌های طلا و نقره را با عیار و وزن مورد نظر فقط در پایتخت و شهرهای بزرگ کشور ضرب می‌زدند و در ضرب این گونه سکه‌ها دقت بیشتری به کار می‌بردند تا زیباتر عرضه گردند. سکه‌هایی که ضرب آن با چکش انجام می‌گرفت و متداول می‌گردید در اصطلاح عمومی به «سکه‌های چکشی» شهرت داشتند. قبل از اواسط حکومت قاجار تمامی سکه‌های مورد نیاز کشور بدین گونه ضرب می‌شدند و نمونه‌های فراوانی از سکه‌های حکومت‌های مختلف ایران در قرون قبل و بعد از اسلام در دست است.

سر سکه‌های ضرب چکشی پس از مدتی کار کردن، ساییده گردیده و نوشته‌ها و تصاویر آن صاف شده و محو گردیده و آنها را عوض می‌کردند.

ضرب سکه‌های ماشینی (چرخ)

در زمان سلطنت فتحعلیشاه قاجار (حکومت ۱۲۱۲-۱۲۵۰ ه. ق.) به همت فرزند نامبرده، عباس میرزا نایب‌السلطنه، در سال ۱۲۲۲ قمری، ماشین ضرب سکه‌های چرخ به تبریز آورده شد ولی پس از ضرب زدن تعداد کمی سکه به علت هزینه گزاف، بهره‌گیری از آن متوقف گردید.

در زمان سلطنت ناصرالدین شاه قاجار (حکومت ۱۲۶۴-۱۳۱۳ ه. ق.) در سال ۱۲۹۰ قمری، در سفر اول شاه به اروپا، وی به فکر خرید ماشین ضرب سکه افتاد. پس از خرید و آوردن آن به ایران در سال ۱۲۹۴ قمری ماشین سکه زنی در ضرابخانه دولتی در تهران نصب گردیده و در سال ۱۲۹۶ قمری اولین سکه‌های ضرب چرخ متداول و به دستور شاه ضرب سکه‌های چکشی در شهرهای مختلف کشور متوقف، ابزار و آلات سکه زنی به همراه سکه‌های موجود به ضرابخانه دولتی به مرکز فرستاده شده و سکه‌های ماشینی ضرب جدید جایگزین آنها شد.

مسکوکات رایج ماشینی زمان ناصرالدین شاه^{۱۳}
(۱۲۶۴-۱۳۱۳ قمری)

نوع پول	برحسب		اجزاء	واحد پول
	دینار	شاهی		
اسکناس، سکه طلا ^{۱۴}	۱۰,۰۰۰	۲۰۰	۱۰ قران	تومان
اسکناس، سکه نقره	۵,۰۰۰	۱۰۰	۵ قران	پنج قرانی
سکه نقره	۲,۰۰۰	۴۰	۴ ده شاهی	دو قرانی
سکه نقره	۱,۰۰۰	۲۰	۲ ده شاهی	یک قرانی
سکه نقره (۵۰۰ دیناری)	۵۰۰	۱۰	۲/۵ عباسی	ده شاهی
سکه نقره (ربعی)	۲۵۰	۵	نصف ده شاهی	پنج شاهی
کوچکترین سکه نقره	۱۵۰	۳	۳ یک شاهی	سه شاهی
سکه مسی	۲۰۰	۴	۲ صئاری	یک عباسی
سکه مسی	۱۰۰	۲	۲ شاهی	صئاری
سکه مسی	۵۰	۱	۲ پول	یک شاهی
سکه مسی	۲۵	۰/۵	۲ غاز	یک پولی
سکه مسی	۱۲	۰/۲۵	نیم پول	یک غازی

مسکوکات رایج اواخر دوران قاجاریه
مظفرالدین شاه، محمدعلی شاه، احمدشاه^{۱۴}
(۱۳۱۳-۱۳۴۳ قمری)

ارزش برابری با واحدهای پولی	دینار
۲ پول، ۱ شاهی، پول سیاه، پول مسی	۵۰ دینار
۲ شاهی، صئار، [۲۰ غاز] پول سیاه، پول مسی	۱۰۰ دینار
معادل ۳ شاهی (مشهور به شاهی سفید). [نقره]	۱۵۰ دینار
پنج شاهی ربعی، [نقره]	۲۵۰ دینار
ده شاهی، نیم قران، ۲/۵ عباسی [نقره]	۵۰۰ دینار
یک قران، دو ده شاهی، ۵ عباسی، ۲۰ شاهی	۱,۰۰۰ دینار
دو قران، ۱۰ عباسی، [نقره]	۲,۰۰۰ دینار
پنج قران، نصف تومان، [نقره]	۵,۰۰۰ دینار

در سال ۱۳۱۰ شمسی ماشین آلات جدید رضاشاهی جایگزین ماشین آلات قدیمی گردیده و سکه‌های جدید چرخشی را ضرب زده و در سراسر کشور رواج یافت. سکه‌های دوران رضاشاهی (حکومت ۱۳۰۴-۱۳۲۰ ش.) در انواع مسکوکات طلا، نقره، نیکل، مس و برنز ضرب شده است.

منابع دوران قاجار در سال ۱۳۲۶ قمری از رواج سکه‌های یک پولی (۲۵ دینار) و یک عباسی (۲۰۰ دینار) که قبلاً ضرب شده بوده است، ذکری به میان آورده‌اند^{۱۵}. سیاق مظفری در سال ۱۳۴۲ قمری می‌نویسد: شاهی، صددیناری، سه شاهی، پنج شاهی، ده شاهی، یک قرانی، دو قرانی و پنج قرانی سکه‌های رایج ایران می‌باشند.^{۱۶}

حدود ۱۸ سال پس از فوت مظفرالدین شاه (۱۳۴۲ قمری)، در منابع دوران قاجار می‌خوانیم:

«امروزه [سال ۱۳۴۲ قمری] یک «پولی» در مملکت ما سکه نمی‌زنند».^{۱۷}

زمانی که سکه یک پولی به ارزش ۲۵ دینار برابر با نیم شاهی برابر با پنج غاز ضرب زده نمی‌شد مسلم است که دیگر سکه‌های دو غاز به ارزش ده دینار و یک غاز به ارزش پنج دینار هم ضرب زده نمی‌شدند. در این جداول از اسکناس‌های زمان ناصری و سکه‌های طلای رایج دوران قاجار ذکری به میان نیامده است.

پی‌نوشت‌ها:

۱. نصرالله فلسفی، *زندگی شاه عباس اول*، تهران: کتاب کیهان، ۱۳۳۹، ج ۳، صص ۲۵۹-۲۶۱.
۲. ژان باتیست تاورنیه [کتاب تاورنیه]، ترجمه ابوتراب نوری (نظم الدوله). تهران: مطبعه برادران باقراف، ۱۳۳۱ هـ. ق. ص ۲۲۳.
۳. نصرالله فلسفی، *زندگی شاه عباس اول*، همان.
۴. ژان شاردن، *سیاحت نامه*، تهران: امیرکبیر، ۱۳۳۶، ج ۴، صص ۳۸۱-۳۸۵.
۵. ژان باتیست، تاورنیه: *کتاب تاورنیه*، ترجمه ابوتراب نوری (نظم الدوله). تهران: مطبعه برادران باقراف، ۱۳۳۱، ص ۲۲۳.
۶. محمد ابراهیم باستانی پاریزی، *سیاست و اقتصاد عصر صفوی*، تهران: صفی علیشاه، ۱۳۶۲، ص ۱۷۷، چاپ سوم.
۷. اسماعیلی، صفرا: *پژوهشی در سکه‌ها و مهرهای دوره صفوی*، تهران: سازمان میراث فرهنگی و گردشگری، ۱۳۸۵، صص ۴۶ - ۵۱.
- ۸ و ۹. دوران حکومت افشاریه بین سال‌های ۱۱۴۸-۱۲۱۸ و دوران حکومت زندیه از ۱۱۶۳ تا ۱۲۰۹ هـ. ق.
۱۰. رضا، شعبانی: *مختصر تاریخ ایران در دوره‌های افشاریه و زندیه*، تهران: سخن، ۱۳۷۸، صص ۵۱۸ - ۵۱۹.
۱۱. تصحیح بر اساس جداول سکه‌های زمان صفویه و قاجاریه همین کتاب.
۱۲. با بهره‌گیری از:
 - مجموعه شخصی نگارنده.
 - سیدجمال ترابی طباطبایی، *سکه‌های مائسینی/ایران*، تبریز: مهد آزادی، ۱۳۸۱، چاپ دوم.
 - سید محمد علی جمالزاده، *گنج ناسایگان*، برلین: کاوه، ۱۳۳۵ هـ. ق، صص ۱۶۹-۱۷۵.
 - کتب مختلف سیاق دوران قاجار.
۱۳. با بهره‌گیری از:
 - عباس اقبال، *کلیات تاریخ تمدن جدید*، تهران: علمی، ۷۲۳۱، ص ۲۴، چاپ سوم.
 - غلامحسین مصاحب، *دایرة المعارف فارسی*، تهران: کتاب‌های جیبی، ۱۳۵۶، ج ۲، ص ۱۶۰۲.
 - ۱۴. سکه‌های طلای زمان مظفرالدین شاه به صورت ۵ قرانی، ۱، ۲ و ۵ تومانی توسط لوریمر ذکر شده است.
 - لوریمر، *راهنمای خلیج فارس، تاریخ و جغرافیای استان بوشهر*، ترجمه سیدحسن نبوی، شیراز: نوید، ۱۳۷۹، ص ۲۴۶.
 - عبدالحسین خان ملک‌المورخین، به تصحیح دکتر عبدالحسین نوائی، «مرآت الوقایع مظفری» تهران: میراث مکتوب، ۱۳۸۶، صص ۵۵۳ - ۵۵۴.
۱۵. میرزا سید حسن، *دبیر قاجار تفرشی: خلاصه السیاق*، [طهران]: دارالخلافة طهران، ۱۳۲۶، ص ۵.
۱۶. ابوالقاسم سحاب، *سیاق مظفری*، طهران: کتابخانه علمیه مظفریه، مطبعه سعادت، ۱۳۴۲، ص ۱۴، چاپ اول.
۱۷. ابوالقاسم سحاب: *سیاق مظفری*، همان، ص ۱۴.

فصل سوم
کتاب درسی تعلیم سیاق

کتاب درسی تعلیم سیاق دوران قاجار^۱

در دوران قاجار علاوه بر شناسایی دقیق انواع سکه‌های ضرب‌شده که جداول آن مکتوب گردید کتب فراوانی هم درباره سیاق چاپ و منتشر شده که تاکنون فهرستی از آنها تهیه نشده است. پاره‌ای از این کتاب‌ها، کتب درسی زمان می‌باشند که بخشی از کتاب‌ها را تدریس سیاق تشکیل می‌دهد، در اینجا چون هدف، کوششی در فراگیری و آموزش سیاق می‌باشد توجه مبسوطی بدین گونه کتب مبذول گردیده است. علاوه بر آن در اینجا به معرفی کتاب سیاق دیگری به نام «محاسب‌التجّار» نیز پرداخته شده است.

کتاب محاسب‌التجّار ویژه کسانی است که در معاملات روزانه به پول نقد نیاز داشتند ولی تهیه پول برای آنها امکان نداشت و مجبور به گرفتن وام از دیگران می‌شدند و بهره آن را بایستی با محاسبه روزبه‌روز یا «ریج مرکب» (بهره در بهره) در طول قرارداد پردازند. کتاب مذکور در آموزش سیاق بسیار مفید خواهد بود زیرا محاسبه صعودی و بهره مرکب تصاعدی، ستون‌های پولی دقیق آن را تشکیل می‌دهند ولی به خاطر نایاب و بسیار دیرپاب بودن این‌گونه کتاب‌های درسی آموزش سیاق، قسمت اصلی تدریس سیاق در کتب مذکور را عیناً بدین کتاب منضم نموده و ذیلاً به معرفی آنها پرداخته خواهد شد.

۱- محاسب‌التجّار

بدون ذکر نام مؤلف، به خط «حسین خوئی‌الاصغر تبریزی‌المسکن»

۲۵ شعبان ۱۳۲۸ قمری

دارای ۲۰۷ ص. شماره‌گذاری شده به فارسی و لاتین

جیبی، سنگی، نوشته‌ها نستعلیق، سراسر کتاب جدول.

در مقدمه کتاب نوشته شده: «چون تجار اهتمام داشته‌اند که قانون شرع و مطابق شریعت مطهره

از حرام و ربوا^۲ [ربا، بهره پول] خیلی اجتناب و احتیاط می نمودند لهذا با ارشاد بعضی از علماء محض این که معامله صحیح باشد و پول آنها هم بی فایده نباشد و ربوا هم نشده باشد از زمان سابق الی الان طریقه متدینین تجار این بوده که به وعده بفروشند، مثلاً: قند که یک من یک تومان است نقد می فروشند، یک من یازده قران به وعده ده ماهه و ضمن عقد، شرط می کنند که هر قدر زودتر پول بدهد تومانی صد دینار در ظرف یک ماه کم بگذارد و این قسم معاملات مطابق و موافق شرع و عقل است.

شرع به جهت این که ربوا نیست، اما عقل به جهت آن که پول بی رنج نماند و چون اغلب معاملات از یک روز کمتر نیست و از پنجاه ماه بیشتر نیست و هم چنین از یک تومان کمتر نیست و از هزار تومان بیشتر نیست لهذا از حساب یک تومان الی هزار تومان در مدت یک روز الی پنجاه ماه به دقت ضبط شد و نوشته شد که اسباب راحت و آسودگی تجار باشد.^۳

در اینجا دو صفحه از کتاب مورد بحث «محاسب التجار» آورده می شود^۴ تا علاقه مندان به شیوه سیاق نویسی در قانون عرفی «بهره» و شیوه محاسبه آن در ستون های جدول آگاه گردند. برگردان آن به خط امروزی حسابی نیز ضمیمه است، ولی بایستی یادآور گردید که این فزونی ارقام (بهره در بهره) در ستون های جدول چگونه محاسبه گردیده اند تا علاقه مندان با اصول شیوه افزایش در سیاق نویسی آشنا گردند.

سراسر جداول کتاب ارقامی است پولی به خط سیاق با محاسبه بهره های روز شمار مبالغ: یک هزار تومان، یک صد تومان، ده تومان و یک تومان، از یک روز تا ۵۰ ماه (۱۵۰۰ روز) ولی این بهره های روز شمار با محاسبه «ریج مرکب» (بهره در بهره) صورت گرفته است، بدین مفهوم که، بهره متعلقه بایستی روز شمار و همه روزه، روز به روز پرداخت گردد و گرنه بهره ها تصاعدی و روز شمار به اصل و فرع بدهی های قبلی اضافه می گردند.

محاسبه بهره مرکب (بهره در بهره) در محاسبه تجاره^۵

۱۳۲۸ هـ. ق.

مدت	صد تومان			ده تومان		
	دانگ	دینار	تومان	دانگ	دینار	تومان
۱۰ ماهه	۰/۶	۱۱۱۱	۱۱	۰/۶	۱۱۱۱	۱
۲۰ ماهه	-	-	۲۵	-	۵۰۰۰	۲
۳۰ ماهه	۲/۵	۸۵۷۱	۴۲	۱	۱۱۵۷	۴
۴۰ ماهه	۴	۶۶۶۶	۶۶	۴	۶۶۶۶	۶

از بیست ماه

ماه روز		هزار تومان	صد تومان	ده تومان	یک تومان
۹۰	بیست و یکم	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰
	۱۷	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰
	۱۸	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰
	۱۹	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰
	۲۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰
	۲۱	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰
	۲۲	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰
	۲۳	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰
	۲۴	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰
	۲۵	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰
	۲۶	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰
	۲۷	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰
	۲۸	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰
	۲۹	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰
	۳۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰
	۳۱	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰
	۳۲	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰
	۳۳	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰
	۳۴	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰
	۳۵	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰
	۳۶	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰
	۳۷	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰
	۳۸	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰
	۳۹	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰
	۴۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰
	۴۱	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰
	۴۲	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰
	۴۳	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰
	۴۴	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰
	۴۵	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰
	۴۶	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰
	۴۷	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰
	۴۸	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰
	۴۹	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰
	۵۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰
	۵۱	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰
	۵۲	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰
	۵۳	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰
	۵۴	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰
	۵۵	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰
	۵۶	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰
	۵۷	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰
	۵۸	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰
	۵۹	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰
	۶۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰
	۶۱	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰
	۶۲	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰
	۶۳	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰
	۶۴	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰
	۶۵	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰
	۶۶	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰
	۶۷	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰
	۶۸	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰
	۶۹	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰
	۷۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰
	۷۱	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰
	۷۲	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰
	۷۳	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰
	۷۴	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰
	۷۵	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰
	۷۶	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰
	۷۷	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰
	۷۸	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰
	۷۹	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰
	۸۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰
	۸۱	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰
	۸۲	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰
	۸۳	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰
	۸۴	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰
	۸۵	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰
	۸۶	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰
	۸۷	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰
	۸۸	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰
	۸۹	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰
	۹۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰

تابیست و نگاه

ماه	روز	هزار تومان	صد تومان	ده تومان	یک تومان
		پنجاه	پنجاه	پنجاه	پنجاه
۲۳	روز	پنجاه	پنجاه	پنجاه	پنجاه
۲۴	۲۰	پنجاه	پنجاه	پنجاه	پنجاه
۲۵	۲۰	پنجاه	پنجاه	پنجاه	پنجاه
۲۶	۲۰	پنجاه	پنجاه	پنجاه	پنجاه
۲۷	۲۰	پنجاه	پنجاه	پنجاه	پنجاه
۲۸	۲۰	پنجاه	پنجاه	پنجاه	پنجاه
۲۹	۲۰	پنجاه	پنجاه	پنجاه	پنجاه
	پنجاه	پنجاه	پنجاه	پنجاه	پنجاه

بهره روز شمار پول در محاسبه‌های تجار ۱۳۲۸ هـ. ق.

بهره صد تومان			بهره هزار تومان			مدت	
تومان	دینار	دانگ	تومان	دینار	دانگ	روز	ماه
۲۵	۸۳۸۹	-	۲۵۸	۶۸۹۳	-	۱۶	۲۰
۲۵	۸۹۱۷	۲	۲۵۸	۹۱۷۳	۲	۱۷	۲۰
۲۵	۹۴۴۵	-	۲۵۹	۴۴۵۸	۲	۱۸	۲۰
۲۵	۹۹۷۴	۵	۲۵۹	۹۷۴۸	-	۱۹	۲۰
۲۶	۵۰۴۰	۱/۲	۲۶۰	۵۰۴۲	-	۲۰	۲۰
۲۶	۱۰۱۴	۱/۵	۲۶۱	۴۰۴۲	۳	۲۱	۲۰
۲۶	۱۵۵۴	۲	۲۶۱	۵۵۴۳	۲	۲۲	۲۰
۲۶	۱۸۱۹	۴	۲۶۱	۸۲۹۵	-	سه ربع	۲۰
۲۶	۲۰۹۵	۰/۶	۲۶۲	۹۵۱	-	۲۳	۲۰
۲۶	۲۶۲۶	۲	۲۶۲	۶۲۶۳	-	۲۴	۲۰
۲۶	۳۱۵۷	۵/۵	۲۶۳	۱۵۷۹	-	۲۵	۲۰
۲۶	۳۶۹۰	-	۲۶۳	۶۹۰۰	-	۲۶	۲۰
۲۶	۴۲۲۲	۳	۲۶۴	۲۲۲۵	۲	۲۷	۲۰
۲۶	۴۷۵۵	۲/۵	۲۶۴	۶۵۵۴	-	۲۸	۲۰
۲۶	۵۲۸۸	۵/۵	۲۶۵	۲۸۸۹	۴	۲۹	۲۰
۲۶	۵۸۲۲	۲/۵	۲۶۵	۸۲۲۸	-	ماه	۲۱

بهره روز شمار پول در محاسبه‌های تجار ۱۳۲۸ هـ. ق.

بهره یک تومان		بهره ده تومان			مدت	
دینار	دانگ	تومان	دینار	دانگ	روز	ماه
۲۵۸۳	۵/۵	۲	۵۸۳۸	۵/۵	۱۶	۲۰
۲۵۸۹	۱	۲	۵۸۹۱	۴/۵	۱۷	۲۰
۲۵۹۴	۲/۵	۲	۵۹۴۴	۳	۱۸	۲۰
۲۵۹۹	۴/۵	۲	۵۹۹۷	۳	۱۹	۲۰
۲۶۰۵	۰/۲۵	۲	۶۰۵۰	۲/۵	۲۰	۲۰
۲۶۱۰	۲	۲	۶۱۰۳	۲/۵	۲۱	۲۰
۲۶۱۵	۳/۲۵	۲	۶۱۵۵	۲/۵	۲۲	۲۰
۲۶۱۸	۱/۵	۲	۶۱۸۲	۵/۵	سه ربع	۲۰
۲۶۲۰	۵/۵	۲	۶۲۰۹	۳	۲۳	۲۰
۲۶۲۶	۱/۵	۲	۶۲۶۲	۴	۲۴	۲۰
۲۶۳۱	۳/۵	۲	۶۳۱۵	۴/۵	۲۵	۲۰
۲۶۳۶	۵/۵	۲	۶۳۶۹	-	۲۶	۲۰
۲۶۴۲	۱/۵	۲	۶۴۲۲	۱/۵	۲۷	۲۰
۲۶۴۷	۳/۵	۲	۶۴۷۵	۳/۲۵	۲۸	۲۰
۲۶۵۲	۵/۵	۲	۶۵۲۸	۵/۵	۲۹	۲۰
۲۶۵۸	۱/۵	۲	۶۵۸۲	۱/۵	ماه	۲۱

موضوع بهره در بهرہ چنین است کہ اگر بہرہ ۱۰۰ تومان در مدت ۲۰ ماہ ۲۵ تومان گردید در مدت ۴۰ ماہ بایستی ۵۰ تومان گردد در صورتی کہ طبق محاسبہ جداول کتاب محاسب التجار، این بہرہ ۶۶ تومان و ۶۶۶۶ دینار می‌گردد و در این محاسبہ مبلغ ۱۶ تومان و ۶۶۶۶ دینار مازاد آن، بہرہ در بہرہ می‌باشد کہ بدان افزوده شدہ، مضافاً این کہ در ہر ماہ علاوہ بر بہرہ متعلقہ دوبار ہم در روزہای ہفتم و بیست و دوم بہرہ‌های مضاف دیگری بہ نام «یک ربع» و «سہ ربع» بدان می‌افزودند و سراسر جداول کتاب چنین افزایشی را در تمام ماہها ثبت نمودہ است.

منظور از ذکر صفحاتی از کتاب محاسب التجار چاپ سال ۱۳۲۸ قمری، آشنایی با شیوہ سیاق نویسی دو صفحہ از جداولی بود کہ در این کتاب چاپ شدہ است. نسخہ دیگری از این کتاب در سال ۱۳۲۱ قمری با مشخصات زیر بہ چاپ رسیدہ است:

محاسب التجار (نسخہ قدیمی تر)

- بدون ذکر نام مؤلف و محرر
- چاپ ۸ شوال ۱۳۲۱ قمری
- دارای ۲۰۷ ص. شماره‌گذاری شدہ بہ فارسی و لاتین
- جیبی، سنگی، بہ خط نسخ
- تاریخ شروع چاپ در آغاز کتاب ۲۸ شعبان ۱۳۲۱ قمری ذکر شدہ است.

در جداول ارائه شدہ در کتاب، علاوہ بر واژہ‌های «تومان» و «دینار» کہ در این کتاب تعریف شدہ‌اند با واژہ‌های «دانگ» و «خمس» نیز مواجہ می‌گردیم. توضیحاً این کہ: ہر دینار بہ شش‌دانگ و ہر دانگ بہ پنج قسمت تقسیم می‌گردند کہ اجزاء دینار بہ حساب می‌آیند. البتہ کتاب محاسب التجار یک کتاب درسی نیست بلکہ دربردارندہ جداولی است جہت محاسبہ بہرہ مرکب پول‌های قرض دادہ شدہ در طول روزها و ماہها توسط صرافان زمان کہ شیوہ نظام بانکداری را نشان می‌دہد ولی دربردارندہ روشی است در سیاق نویسی کہ در محاسبہ بہ اجزاء دینار نیز پرداختہ است کہ چگونہ یک دینار بہ شش‌دانگ و ہر دانگ بہ پنج قسمت (خمس) تقسیم می‌گردد، در نتیجہ در محاسبات بہرہ‌ای در این کتاب تا یک‌سی‌ام دینار بہ محاسبہ آمدہ است، ولی کتب درسی زمان با روش‌های ویژه خود علاقمندان را از شیوہ تحریر سیاق، نگارش متن، رموز و بہ کارگیری ترکیبی آن آگاہ می‌کردند. در ہر کتاب روش ویژه‌ای را جہت تدریس مشاہدہ می‌کنیم. در اینجا چند کتاب درسی سیاق دوران قاجار را معرفی می‌نمایم تا علاقمندان از شیوہ تدریس و نگارش سیاق آن دوران آگاہ گردند.

۲- بحر الجواهر

مؤلف، شاهنشانی الحسینی اصفهانی، عبدالوهاب.
بحرالجواهر در علم سیاق، چاپ طهران، در کارخانه استاد ماهر، مشهدی رضاقلی اتمام پذیرفت،
جمادی الاخر ۱۲۹۶ [قمری]، ۱۶۴ ص، صفحه‌گذاری دستی، دارای حروف ربطیه، سنگی، جیبی،
نستعلیق، تیتراها نسخ، جلد چرمی نرم. به خط عباسعلی تفرشی. تاریخ پایان کتاب ۱۲۹۷ قمری.
چاپ سال‌های ۱۲۷۲، ۱۲۸۷ و ۱۳۰۶ قمری کتاب نیز مشاهده گردید، تماماً چاپ سنگی، جیبی
و به خط نستعلیق تحریر شده بودند.

بحرالجواهر چاپ ۱۲۷۲ قمری، صفحه اول کتاب دارای حاشیه‌های اسلیمی با مهر صنیع الملک
دارای ۲۷۵ صفحه با جلد چرمی.

بحرالجواهر چاپ ۱۲۸۷، صفحه اول با نقش شیر و خورشید آغاز شده است و با حروف ربطیه
صفحات به دنبال هم می‌آیند. به خط عباسعلی ابن علی اکبر تفرشی.

بحرالجواهر چاپ ۱۳۰۶، به خط حاجی میرزا محمد رضا متخلص به صفا، ملقب به سلطان
الکتاب ابن مرحوم حاجی میرزا حبیب الله خاقانی محلاتی، به سعی و اهتمام عالیجناب اقل الطلاب
محمدالزنجانی و به ید اقل العباد استاد محمد اسماعیل اشرف‌الحاج حاجی ملاعلی اکبر. دارای ۲۰۰
صفحه. در پایان این چاپ از کتاب چنین می‌خوانیم:

بهر حساب هر که به تفهیم حاضر است بیند درین کتاب که نایاب و نادر است
گنجینه حساب نبودی گر این کتاب موسوم از چه روی به بحرالجواهر است

در متن صفحه اول تمامی این چاپ‌ها نوشته شده مؤلف: «اقل السادات والطلاب ابن محمد
امین شاهنشانی الحسینی اصفهانی عبدالوهاب». به مناسبت مشکل بودن متن برای یادگیری نوآموزان
از مطالب درونی آن کمتر بهره گرفتیم زیرا هدف من یادگیری سیاق در مراحل مقدماتی می‌باشد نه
تدریس و قوانین ضرب و تقسیم و اسناد دخل و مالیات‌ها. هرچند که کتاب اقبال ناصری در صفحه
۲۴۷ خود می‌نویسد: «... کتاب بحرالجواهر در تعریف علم سیاق تألیف شده است.»

۳- خلاصه السیاق

تألیف: میرزا سید حسن خان دبیر قاجار تفرشی
سنگی، جیبی، نستعلیق، ۶۱ ص متن، طبع دارالخلاصه طهران، چاپ دوم، صفرالمظفر پیچی‌ئیل
۱۳۲۶ هجری نبوی.

مؤلف در صفحه اول کتاب می‌نویسد: «جهت تسهیل محاسبات و خدمت به ابنای وطن» زیرا بنا بر
نوشته متن، وی معتقد بوده «بنا بر ترفیه حال عامه ناس، مطالب معضله و عبارات مشکله سابق سیاق

را به طرز خوش و عباراتی آسان در این کتابچه با خط خود مندرج نمود که کافه خلق را از طالب و کاسب به فراخور حال به کار آید و رفع احتیاج ایشان را در داد و ستد معاملات بنماید. (ص ۲ متن).

۴- احسن المراسلات: در شیوه نامه نگاری و احسن المحاسبات: در علم سیاق

این کتاب از دو جلد (دو قسمت) تشکیل شده است. جلد اول کتاب یا احسن المراسلات در شیوه نامه نگاری، صص ۱-۱۴۴، مورد بررسی و معرفی قرار نگرفته است ولی جلد دوم، احسن المحاسبات که در مورد علم سیاق نگاشته شده، مورد بررسی است.

احسن المحاسبات فی علم السیاق، چاپ دوم، جیبی، سنگی، نستعلیق، عناوین نسخ، ۱۳۲۹ قمری، صص ۱۴۵-۲۵۲ [ص ۱۰۸]. بدون ذکر نام مؤلف.

مؤلف در آغاز کتاب می نویسد: «کتاب احسن المحاسبات فی علم سیاق در قواعد عدد نویسی و جمع و تفریق و تقسیم سیاق، مطابق تعلیمات جدیده مدون و از بهترین کتب موجود در این فن است، امید است که مقبول نظر ارباب معارف افتاده در مدارس امر تدریس به آن فرمایند» در پایان کتاب می خوانیم: تمام شد این دو جلد کتاب احسن المراسلات در تاریخ ۲ جمادی الاخر ۱۳۲۹ قمری، در مقابله محاسبات به درجه ای سعی شده که اگر در سنگ ضایع نشود غلط پیدا نمی شود... (ص ۲۵۲). و در پشت جلد کتاب می خوانیم: ... [این دو جلد کتاب] مناسب است با کلاس درجه دوم و از تکالیف سال دوم است. سنه ۱۳۲۸ [قمری].

چاپ دیگری از این کتاب مشاهده گردید که چند برگگی از آغاز و پایان آن افتاده است؛ (صص ۹-۲۴۶) مطالب متن همانند چاپ ۱۳۲۹ قمری، دارای مشخصات: جیبی، سنگی، نستعلیق و کاغذ نخودی رنگ کاهی، تحریر هر کتاب دارای محرر جداگانه ای است.

۵- سیاق مظفری

تألیف: سحاب آقا میرزا ابوالقاسم خان

متن کتاب، چاپ سنگی، ۳۰ ص، رقعی کوچک، ۱۳ × ۱۹/۵ سانتیمتر، نستعلیق خوش، مخصوص کلاس های مدارس ابتدایی، مطابق پروگرام وزارت جلیله معارف، طبع اول حق طبع و تقلید محفوظ، مرکز فروش: طهران، کتابخانه و مغازه علمیه مظفریه، خیابان ناصریه [ناصرخسرو]، مطبعه سعادت، تحریراً فی ۲۲ شهر شوال المکرم، ۱۳۴۲ [قمری]، [۶ خرداد ۱۳۰۳ شمسی] به خط «مرتضی الحسینی البرغانی»

تدریس ارقام سیاق به صورت سؤال و جواب.

۶- تعلیمات ابتدایی

تألیف: علی اکبر طبیب، رئیس سابق دبستان شرف، برای کودکان نوآموز فارسی زبان، ویژه شاگردان دبستان شرف.

چاپ دوم، رجب ۱۳۲۰، اردیبهشت ماه ۱۲۷۱ یزدجردی. سنگی، جیبی، نستعلیق، کمی هم نسخ، ۳۴۷ ص، کاتب: میرزا عبدالکریم میرزا محمد شیرازی اصطهباناتی.

متن کتاب از سه قسمت تشکیل شده و مؤلف هر قسمت را یک کتاب نامیده. در کتاب سوم صص ۲۰۳-۲۲۴ مؤلف به تدریس سیاق پولی و اوزان (نقدی و جنسی) پرداخته و در فصل سوم کتاب مذکور جداولی در پنج ستون به شرح زیر تنظیم نموده است.

۱- شماره اعداد: یک، دو، سه و ...

۲- اعداد هندسی: ۱، ۲، ۳، ۴ ...

۳- اعداد ابجدی: ا، ب، ج، د، هـ، و، ...

۴- اعداد به دینار: یک دینار، دو دینار، سه دینار و ...

۵- اعداد دینارها به خط سیاق

این جداول تا صفحه ۲۱۳ و تا رقم:

۱- نه هزار (شماره اعداد)

۲- ۹۰۰۰ (اعداد هندسی)

۳- ظغ (نه هزار به ابجد)، (اعداد ابجدی)

۴- نه هزار دینار (به خط سیاق رقمی)

- در صفحه ۲۱۴ دنباله ارقام به: نه هزار و نهصد و نود و نه (۹۹۹۹) پایان می‌پذیرد.

[کتاب اقبال ناصری هم دارای چنین جداولی می‌باشد و در آن، این ارقام دارای تقسیم‌بندی زیر

می‌باشد که از شماره یک تا بیست در چهار ستون و در دو صفحه تحریر شده است.

ستون ۱- یک، ستون فارسی تا بیست دینار (یک، دو، سه ... بیست)

ستون ۲- ستون هندسی تا بیست هندسی (۱، ۲، ۳ ... ۲۰)

ستون ۳- یک دینار، به خط فارسی تا بیست دینار (یک دینار، دو دینار، سه دینار ... بیست دینار)

ستون ۴- [یک دینار به خط سیاق]، [رقومی تا بیست به خط سیاق]^۷ (یک تا بیست رقمی به خط سیاق)]

فصل چهارم کتاب تعلیمات ابتدایی راجع به خط سیاق از یک تومان تا ده هزار تومان و ... و اوزان

از یک سیر تا هزار هزار خروار (یک میلیون خروار) ادامه دارد که صفحه ۲۱۵ «تومان و اوزان» شروع

شده و به صفحه ۲۲۴ آغاز فصل پنجم پایان می‌پذیرد.

۷- اقبال ناصری

افلاطون بن اسکندر بن ملاگشتاسب بن بهمن
 ۱۳۲۴ قمری، ۱۹۰۵ عیسوی، سنگی، جیبی، نستعلیق. ۲۶۷ ص.
 کتابی است درسی در یادگیری مطالب عمومی بر اساس آموزش ساده در دو قسمت:
 قسمت اول: مقدمه به انضمام قانون و قاعده الفبانیویسی و شیوه ترکیب حروف، ۷۵ ص.
 قسمت دوم: صص ۲۶۷-۷۵ در ۳۶ درس، اطلاعات عمومی به همراه حکایت‌ها، مصور، و مسائل
 ساده نجومی همانند: ایام و روزهای هفته اعراب و فارسیان، اسامی هفت سیاره، اسامی فصول اربعه،
 ماه‌های شمسی، خمسه مسترقله، کیبسه، روزهای فرس (در ایران باستان روزهای هفته در ارتباط با
 هفت سیاره شناخته شده)، بروج و ... در بین این اطلاعات دو درس سیاقی هم به زبان ساده برای
 دانش‌آموزان به شیوه استادانه‌ای تنظیم گردیده که ارقام از شماره یک تا بیست را با خط تحریر، ارقام
 هندسی، از یک دینار تا بیست دینار را با خط فارسی و با خط رقومی (سیاق) در جدولی تدوین نموده و
 در کنار آن چنین نوشته: «برای نوآموز علی‌الحساب همین قدر کفایت است تا موقع نوشته شدن، ولی
 باید همین قدر را خوب ذهنی نماید». (صص ۷۶-۷۷)
 در صص ۲۳۵-۲۴۵ از یک دینار تا ۹۰۰ تومان را به خط سیاق و توضیح مختصری شرح داده
 و جمع «الف»، هزارها را (از ۱۰۰۰ تا ۹۰۰۰ دینار) «لوف» نامیده است، صص ۲۴۲-۲۴۴. صفحات
 سیاق‌دار این کتاب که جنبه آموزشی داشته در این کتاب آورده شده است.

۸- سیاق خطیر^۸:

تألیف مصطفی خطیر:
 مدیر دفتر کل معارف، مطابق دستور جدید شورای عالی معارف که نسبت به چاپهای قبلی اضافاتی
 دارد، کاملاً تصحیح شده است که در سال چهارم، پنجم و ششم مدارس ابتدایی تدریس شود. اداره
 مطبوعات. وزارت معارف و اوقاف و صنایع مستظرفه.
 چاپ هفتم، ۲۷ ربیع‌الاول ۱۳۴۶ ق. [۱۳۰۶/۷/۱ شمسی]،
 طهران، در مطبعه علمی طبع گردید. خیابان ناصریه [ناصرخسرو]،
 سنگی، رقعی، نستعلیق، ۳۰ صفحه متن، روی جلد و آخر جلد، چاپ حروفی سربی و تزیینی.
 محل فروش: طهران، بازار بین‌الحرمین، [حلبی‌سازها]، حجره و کتابخانه میرزا اسدالله شهشهانی،
 کتابفروش، مرکز فروش یک دوره کتب ابتدایی.

سیاق سابق بر این در وزارت‌خانه‌ها و دوائر دولتی و تجارت‌خانه‌ها مرسوم بوده ولی از وقتی دفتر محاسبات دولتی به تقلید اروپایی به اعداد هندسی مبدل شد، این فن که محتاج الیه عموم است (خصوصاً در حساب خانواده و محاسبات معمولی) منسوخ گشت.

اگر در عصر وزارت حضرت اشرف آقای نصرالدوله وزیر معارف و اوقاف و صنایع مستظرفه در دستور جدید منظور و مستقیم در مدارس ابتدایی معمول نمی‌شد به کلی از میان می‌رفت و این فن بدیع که فوائد آن محسوس است متروک می‌شد. (نقل از صفحه دوم سیاق خطیر. «خادم المعارف: مجدالدین».)

آقای احمد بدر نصیرالدوله [حیات ۱۲۴۸ شمسی (۱۲۸۷ ق) - ۱۳۰۷ شمسی (۱۳۴۷ ق)] در کابینه دوم و سوم و ثوق الدوله سمت وزارت معارف و اوقاف و صنایع مستظرفه را برعهده داشت. (وزرای معارف ایران: احمد عبدالله پور، زمستان ۱۳۶۹، صص ۷۰ - ۷۱).

محتوای کتاب از دو قسمت که شامل هفده درس می‌گردد تشکیل شده و در پایان هر درس تمرین‌هایی در مقطع همان درس ارائه شده است.

قسمت اول اختصاص به آموزش «سیاق نقدی» دارد شامل هشت درس.
قسمت دوم اختصاص به آموزش «سیاق جنسی» دارد شامل نه درس.

محتوای قسمت اول آموزش در نوشتن متوالی پولی، تعداد دینارها، قران‌ها و تومان‌ها به خط سیاق است که از یک دینار آغاز گردیده تا اضعاف هزار تومان در قسمت‌های جدا از هم ادامه می‌یابد مثلاً ۹۹۹۹ تومان (ص ۱۴)، سپس در دروس هفتم و هشتم به شیوه جمع و تفریق و قواعد آن می‌پردازد که با تمرین‌هایی تا ص ۱۸ همراه است.

محتوای دروس قسمت دوم، آموزش در نوشتن متوالی اوزان است، ارقام مربوط از کوچکترین مقدار یعنی گندم، نخود، سیر، من، خروار و اجزاء و اضعاف آن در دروس نهم تا پانزدهم است و دروس شانزدهم و هفدهم به تمرین‌های جمع و تفریق اعداد جنسی می‌پردازد که به صفحه ۳۰ کتاب پایان می‌پذیرد.

پی‌نوشت‌ها:

۱. از بین کتب زمان، فقط کتب چاپی درسی سیاق دوران قاجار گزینش شده‌اند زیرا تمامی این کتب درسی و آموزشی هنوز شناخته نمی‌باشند.
۲. حسین خوئی، نسخه محاسب/التجاری چاپ ۱۳۲۱ هـ. ق. این واژه را چنین نوشته است «ربوا»
۳. محاسب/التجاری، صص ۲-۳
۴. همان، صص ۹۰-۹۱
۵. همان، صص: ۴۷، ۸۷، ۱۲۷، ۱۷۱
۶. متن کتب چاپ سنگی را ابتدا بر روی لوحه‌هایی از سنگ نوشته، پس از آن لوحه سنگ را همانند زینک‌های امروزی به ماشین چاپ بسته و چاپ می‌نمودند.
۷. افلاطون بن اسکندر: *تقیال ناصری*، همان، ص ۷۶ و ۷۷
۸. مصطفی خطیر: *سیاقی خطیر*، ۱۳۴۶ هـ. ق. بهره گرفته شده از صفحات مختلف کتاب.

فصل چہارم

سیاق رقومی

سیاق رقومی

در مطالعه کتبی که درباره سیاق نوشته شده یکی هم کتاب: مجمع‌المراسلات است در دو قسمت که نام دوم آن «مجمع‌المحاسبات» می‌باشد، در آغاز مجمع‌المحاسبات چنین می‌خوانیم: «بدان که صور اعداد چه در حساب رقومی و چه در ریاضی که عدد هندسه باشد بیش از نه شکل را که از یک تا نه باشد آحاد می‌گویند و...». بنابراین در مجموع ارقام در محاسبه گاهی به محاسبات ریاضی و اعداد هندسی و گاهی هم به واژه «سیاق رقومی» برمی‌خوریم که مفهوم آن، ارقامی است که اعداد آن را به خط سیاق نوشته‌اند و از یک دینار آغاز شده و تا یک میلیون و بالاتر از آن ادامه دارد، پس از مطالعه در کالبد ستون‌های مختلف جداول سیاق‌نویسی و شکل ترکیبی آنها، مشاهده می‌گردد که می‌توان سیاق رقومی را به قسمت‌های سه‌گانه زیر تقسیم نموده و هم‌شکل بودن پارهای از ارقام را مشخص نمود.

۱- ارقام تغییر ناپذیر

۲- ارقام تغییرپذیر (تغییری)

۳- ارقام ترکیبی

ولی سیاق متداول در بین کاتبان و میرزایان به دو قسمت «حساب پولی سیاقی» و «حساب جنسی سیاقی» تقسیم می‌گردند. ارقام جنسی سیاقی، کالبد و زیر بنایش تابع ارقام سیاقی پولی است، جداول حساب پولی که بر اساس کمترین رقم پولی رایج زمان تا بالاترین آن به ۱۰ ستون ۹ ردیفی که شامل ۹۰ شکل رقمی سیاق می‌گردند مشخص شده است. اگر رقم یک میلیون تومان را به آخرین ستون آن بیفزاییم از یک دینار تا یک میلیون تومان دارای ۹۱ شکل یا ۹۱ رقم سیاقی می‌گردند.^۲

اگر ۶ ستون اول که در مجموع دارای ۵۴ رقم یا عدد سیاقی می‌باشند (هر ستون ۹ رقم)، چهار ستون بعدی جداول ده‌گانه باقی مانده همه دارای ارقام ترکیبی می‌باشند. از ۵۴ رقم که هر کدام شکل مستقلی را نشان می‌دهند ۲۱ عدد یا رقم آنها دارای استقلال رقمی و عددی با شکل مخصوص به خود و ۳۳ عدد یا رقم بعدی شکل خود را به شیوه‌ای از ارقام ۲۱ گانه جداول قبلی گرفته‌اند که با تغییری در قسمت دوم ساختی آنها شکل جدیدی به وجود آمده که می‌توان آنها را «ارقام تغییری» یا «تغییرپذیر» نامید. (ارقام زیر)

۲۱ رقم	۱- ارقام تغییر ناپذیر و خودساختی
۳۳ رقم	۲- ارقام تغییری یا تغییر پذیر
۳۶ رقم	۳- ارقام ترکیبی
۹۰ + رقم	جمع
۱ رقم	با افزودن رقم میلیون
۹۱ رقم	جمع کل

اگر هر یک از این حالت‌های سه گانه فوق را بخواهیم به تفکیک نشان دهیم تقسیمات ارقام پولی به شرح زیر نتیجه می‌گردد:

تقسیمات ارقام پولی

با مطالعه پیکره ساختی ارقام پولی می‌توان آنها را به شکل زیر تقسیم نمود:

جدول سه نوع ارقام پولی سیاقی

۳- ارقام ترکیبی		۲- ارقام تغییر پذیر		۱- ارقام تغییر ناپذیر	
به تومان	سیاق	به تومان	سیاق	به دینار	سیاق
۳,۰۰۰		۳		۳	
۴,۰۰۰		۴		۴	
۵,۰۰۰		۵		۵	
۷,۰۰۰		۷		۷	
۹,۰۰۰		۹		۹	

در ستون اول ارقام سیاقی به شکل منحصر و تغییر ناپذیر خود نوشته شده‌اند ولی در ستون دوم، در ارقام تغییر ناپذیر ستون اول، تغییری داده شده و ستون مذکور ایجاد گردیده است. اگر دقت کنید در آغاز یا ابتدای هر رقم ستون دوم با آغاز یا ابتدای ستون اول شباهت‌هایی مشاهده می‌گردد یعنی با تغییر در ستون اول، ستون دوم، شکل گرفته ولی در ستون سوم ضمن مشابهت با ستون‌های اول و دوم خود رقمی است ترکیبی.

در مورد حساب رقمی جنسی که در هشت ستون نه رقمی از یک من تا ۹۰۰,۰۰۰ خروار ثبت شده‌اند در مجموع دارای ۷۲ شکل سیاقی می‌باشند که اگر رقم یک میلیون خروار را نیز بدان بیفزاییم جمعاً ارقام جنسی سیاقی از ۷۳ شکل رقمی تشکیل می‌گردند که تماماً از سه قسمت ارقام:

تغییر ناپذیر، تغییر پذیر و ترکیبی تشکیل شده که با اندکی تغییر در ساخت قسمت دوم آنها همگی ریشه در ارقام پولی دارند.

همانندی شکل ساختی ارقام سیاقی پولی و جنسی (وزنی)

جنسی		نقدی	
ارقام به واحد وزن	ارقام به خط سیاق	ارقام به واحد پول	ارقام به خط سیاق
۲ من	۶ ۸	۲۰۰ دینار	۶ ۸
۳ من	۶ ۷	۳۰۰ دینار	۶ ۷
۵ من	۶ ۵	۵ تومان	— ۵
۴۰ من	۶ ۴	۴۰ تومان	— ۴
۶۰ خروار	۶ ۳	۶۰ تومان	— ۳
۱۰۰ خروار	۶ ۲	۱۰۰ تومان	— ۲
۹۰۰ خروار	۶ ۱	۹۰۰ تومان	— ۱
۱۰۰۰ خروار	۶ ۰	۱۰۰۰ تومان	— ۰
۳۰۰۰ خروار	۶ ۰ ۰	۳۰۰۰ تومان	— ۰ ۰
۳۰,۰۰۰ خروار	۶ ۰ ۰ ۰	۳۰,۰۰۰ تومان	— ۰ ۰ ۰

اختصار نویسی

در دوران قاجار و قبل از آن در مکاتب آموزشی رسماً یادگیری سیاق، سیاق نویسی و قواعد مربوط بدان تدریس می‌گردید، خطاطی و خوشنویسی بسیار متداول بود، کاتبان و محرران به واسطه کثرت نگارش بسیار خوش می‌نوشتند، در متن اسناد رسمی، القاب و اصطلاحات فراوان رمزگونه‌ای دیده می‌شود. جهت رسمیت یافتن نوشته‌ها پایان آن را با ذکر تاریخ مهور می‌کردند و اغلب امضاهای مهرگونه آنها توسط افراد سرشناس تأیید می‌گردید و سندیت می‌یافت.

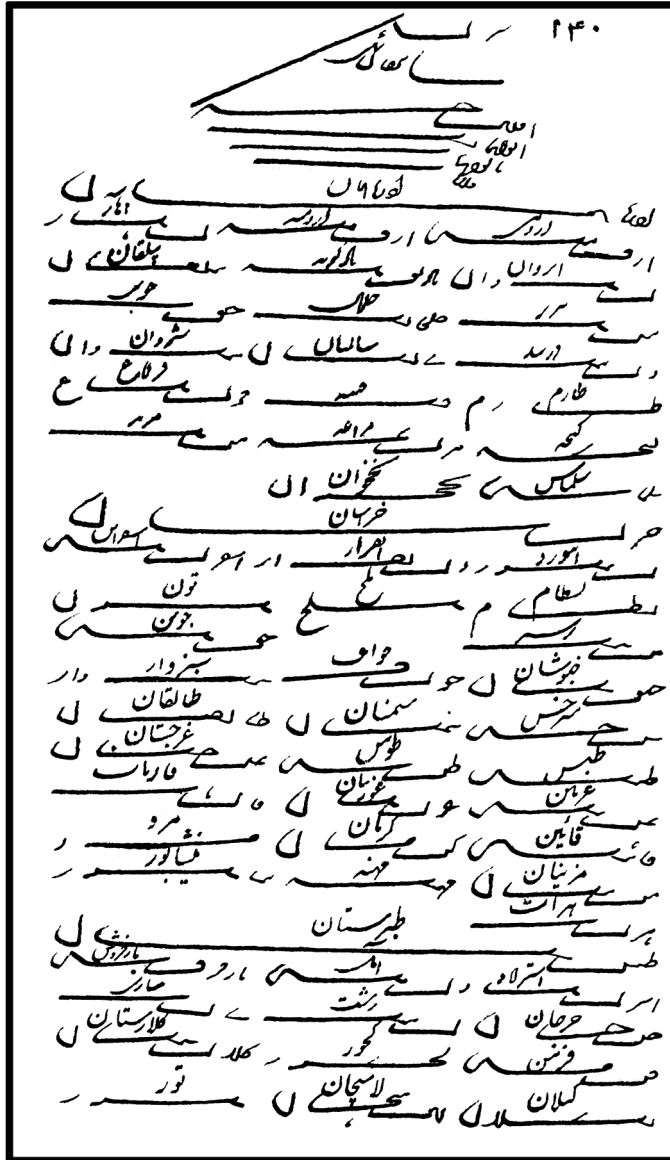
ارقام مورد نظر در متن اسناد غالباً با خط سیاق نوشته می‌گردید و شیوه نوشتن قوانین رسمی و عمومی مخصوص به خود را داشت که محرران از آن آگاه بودند. معمولاً محتوای اسناد، بحث درباره موضوع ویژه‌ای بود مثلاً «صورت حساب» که برای هر موضوع ویژه علامتی اختصاری، عمومیت داشت و غالباً رمزگونه بود. در کتاب‌های درسی زمان، کلمات اختصاری رمزگونه‌ای را برای:

- نام ولایات و شهرها
 - ایلات
 - عناوین نامه‌ها
 - فرآورده‌های دامی و کشاورزی
 - داد و ستد قبوض، بروات، اجاره‌نامه‌ها
 - فرمان‌های کشوری و لشکری و ... مشاهده می‌کنیم.
- جهت آگاهی، پاره‌ای از این واژه‌های رمزگونه را از کتاب‌های «بحرالجاهر» و «خلاصة السیاق» انتخاب و متن صفحات را به ضمیمه آورده تا پژوهشگران و علاقه‌مندان با این واژه‌های رموزی آشنا گردند.

واژه‌های رمز گونه^۲

مساعده	
نقد	
جنسی	
مزارع	
طهران	
ممسنی	
مقرری	
قبض	
قیمت	
تیول	

شکل تحریری رموز واژه‌ها

کلاو

شکل تحریری رموز واژه‌ها

۱۶۷

مستقیم	مستقیم
رنگ کلاه	رنگ کلاه
مصعب مصعبش	مصعب مصعبش
مهر مهر	مهر مهر
وظیفه	الواحد الواحد
کراجه	کراجه
کادر	کادر
بج	بج
بقلا	بقلا
ارزن	ارزن
ماش	ماش
عدس	عدس
کنند	کنند
آرد	آرد
کج	کج
اللاغ	اللاغ

ص

سایر بروات که بصغ مخلف وضع شده
 و تمام این صنیعا در سبورات که نوشته شود بجا خط قرینه گذاشتن
 باید مؤرب یعنی کج نوشته شود و در وسط آنرا مثل بروات مذکوره آن

مسس مفری	طـمـفـیه
مفرات مفری	سـمـرـرـر
مـمـمـم	سـمـمـمـم استصا بے ام ارجال
مـمـمـم	سـمـمـمـم سما سما اسمال
سـمـمـم	سـمـمـم سـمـم
مـمـمـم	سـمـمـم مـمـم مـمـم
مـمـمـم	مـمـمـم مـمـم مـمـم
مـمـمـم	مـمـمـم مـمـم
مـمـمـم	مـمـمـم مـمـم مـمـم
مـمـمـم	مـمـمـم مـمـم مـمـم
مـمـمـم	مـمـمـم مـمـم مـمـم
مـمـمـم	مـمـمـم مـمـم مـمـم
مـمـمـم	مـمـمـم مـمـم مـمـم
مـمـمـم	مـمـمـم مـمـم مـمـم
مـمـمـم	مـمـمـم مـمـم مـمـم
مـمـمـم	مـمـمـم مـمـم مـمـم
مـمـمـم	مـمـمـم مـمـم مـمـم

اشکالات

هنگامی که به شیوه‌های نوشتن ارقام سیاق، به کتب مختلف درسی مراجعه می‌کنیم در مواردی شکل ترسیمی عدد واحدی را همانند مشاهده نمی‌کنیم و این ناهمانندبودن حتی در دو چاپ مختلف از یک کتاب واحد نیز دیده می‌شود، این ناهمانندی‌ها تا آنجا عمومیت داشته که مؤلف کتاب «احسن المحاسبات» در سال ۱۳۲۹ قمری، در آغاز کتاب خود چنین نوشته است:

«... اشکال اعداد و حساب مخصوص را که به فارسی سیاقش می‌نامیم و اغلبی از مردم از اسلوب نوشتن صور آنها بی‌اطلاع می‌باشند، لکن بسیاری هم که خود را از اهل این فن می‌شمارند و در این عمل زحمت کشیده و کار آموزده حساب می‌نمایند، اشکال آنها را ناقص و غلط می‌نویسند اگر چه درست می‌خوانند.»

«... بنا و علیهذا این اقل مخلوقات در صدد تحریر و تنقیح^۴ این فن شریف در مقام تسطیر^۵ این اوراق برآمد و امیدوار است که اسباب مزید بینایی محصلین این علم شریف گردد، خصوصاً تلامیذ^۶ و ثمره اشجار مدارس جدیده ...»^۷.

نگارنده در جستجویی که در کتاب‌های درسی سیاق زمان قاجار داشتم در مقام مقایسه نوشتن واحد وزنی «خروار» به شکل سیاقی آن، در سه کتاب، «احسن المحاسبات» دو چاپ مختلف و «خلاصة السیاق» برآمدم و چنین ناهمگنی را در آنها مشاهده نمودم، جدول زیر :

شکل ناهمانند بودن شیوه نوشتن

منبع	سه خروار	دو خروار	یک خروار
احسن المحاسبات، چاپ ۱۳۲۹ هـ. ق. ص ۱۹۴	س ۰ ۰	س ۰ ۰	س ۰ ۰
احسن المحاسبات، چاپ ۱۳۴۱ هـ. ق. ص ۱۹۴	س ۰ ۰	س ۰ ۸	س ۰ ۰
خلاصة السیاق، چاپ ۱۳۲۶ هـ. ق. ص ۳۰	س ۰ ۰	س ۰ ۰	س ۰ ۰

ملاحظه می‌فرمایید که در ستون دو خروار هر یک از منابع سه گانه آن را به شیوه‌ای نوشته‌اند که آموزندگان را دچار اشتباه می‌سازد ولی ستون‌های دیگر، اعداد سیاقی همانند و شبیه می‌باشند.

براساس استنباط نگارنده گاهی ناهمانند بودن ارقام سیاق خود قانون سیاق نویسی است که خلاصه شده می‌باشند ولی شاید بتوان آنها را خطوط شکسته در سیاق و یا نوعی تندنویسی در ارقام آن دانست مانند ارقام جدول زیر:

قانون تندنویسی و یا شکسته‌نویسی در سیاق

منبع	نوع نگارش		اعداد حسابی
	شیوه شکسته یا تندنویسی	شیوه معمول	
خلاصه‌السیاق، ص ۹			۱۰۱ تومان
			۲۰۲ تومان
			۳۰۳ تومان
			۴۰۴ تومان
			۵۰۵ تومان

در ارقام سیاق صفر وجود ندارد ولی در نوشتن، یا جای صفر را خالی می‌گذارند و یا با علامت « ۰ » (تتوین) جای صفر را پر می‌نمایند مانند: ^۸

۱۰۰۱ تومان		
۲۰۰۲ تومان		
۳۰۰۳ تومان		
۴۰۰۴ تومان		

و یا شیوه نوشتن ارقام صفردار به دو قسم:

- قسم اول:
- قسم دوم:

۱۰,۰۰۰ تومان، جای صفرها خالی می‌باشد.

۱۰,۰۰۰ تومان، به جای صفرها ۰ گذارده شده.

قسم اول : ۳۰,۰۰۰ تومان، جای صفرها خالی است.

م ا ل

قسم دوم : ۳۰,۰۰۰ تومان، جای صفرها = گذارده شده.

م ا ل

یک میلیون تومان، جای صفرها خالی است.

م ا ل

یک میلیون تومان، جای صفرها = گذارده شده.^۹

م ا ل

پی نوشت ها:

۱. حاج میرزا باقر جلاله‌هی، مجمع‌المراسلات، تهران: اسلامیة، ۱۳۴۷ هـ. ق. ص ۶۹.
 ۲. به جدول پایانی حساب پولی و حساب جنسی مراجعه گردد.
 ۳. نقل و انتخاب از کتب مختلف سیاق:
- عبدالوهاب ، محمدامین شاهشانی حسینی اصفهانی ، بحر الجواهر فی علم الدفاتر، به خط میرزا ابراهیم عرب، طهران: [دارالخلافه طهران] ۲۷۲۱ هـ. ق. صص ۱۴۰-۱۴۱ و ۱۶۶-۱۶۷ [چاپ سنگی].
- میرزا سید حسن خان دبیر قاجار تفرشی، خلاصه السیاق، طهران: دارالخلافه طهران، ۱۳۲۶ هـ. ق. ص. ۵۸ و ۶۱، چاپ دوم [چاپ سنگی]
۴. تنقیح : پاکیزه کردن.
 ۵. تسطیر : سطر بندی کردن.
 ۶. تلامیذ : یادگیرندگان.
 ۷. /حسن‌المحاسبات : چاپ سال ۱۳۲۹ هـ. ق. صص ۱۴۶-۱۴۷.
 ۸. خلاصه السیاق : همان ، صص ۸-۱۰.
 ۹. خلاصه السیاق ، همان .

فصل پنجم

سیاق در دوران پهلوی اول

سیاق در دوران پهلوی اول^۱

آموزش سیاق، بین سال‌های ۱۳۰۸-۱۳۱۰ شمسی در مدارس آن دوره رسماً ادامه داشت و کتب آموزش سیاق برای رده‌های مختلف مدارس تألیف و تدریس می‌گردید. ظاهراً آخرین کتاب درسی سیاق که در این سال‌ها برای تدریس در مدارس چاپ و منتشر شده در سال ۱۳۰۷ شمسی به نام «مجمع‌المراسلات» به بازار کتاب راه یافته، که به معرفی آن می‌پردازم.

۹- مَجْمَعُ الْمُرَاسِلَات

کتاب «مجمع‌المراسلات» یا «جامع‌المراسلات» در دو جلد [دو قسمت] با مشخصات زیر به چاپ رسیده است:

جلد اول: با نام «أَحْسَنُ الْمُحَاسِبَات» در عریضه‌جات و نوشته‌جات شرعی.

جلد دوم: با نام «مَجْمَعُ الْمُحَاسِبَات» در حساب، سیاق و هندسه.

جیبی، سنگی، نستعلیق، ۹۸ ص، به خط احمد مروج، بدون نام مؤلف.

چاپ ۲۰ ربیع الاول سال ۱۳۴۷ قمری

[برابر با ۱۴ شهریور سال ۱۳۰۷ شمسی].

تهران، کتابفروشی اسلامیة، خیابان بوذرجمهری، به خواهش عمدةالتجّار، حاج میرزا باقر جاراللهی، کتابفروش بازار بین‌الحرمین.

در قسمت دوم کتاب که از صفحه ۶۹ آغاز می‌گردد به تدریس آموزشی سیاق جهت کلاس‌های مدارس ابتدایی پرداخته و مراحل مختلف نقدی و جنسی را در سیاق نویسی تعلیم می‌دهد و بسیار ساده‌تر از کتاب‌های مشابه قبلی است.

۱۰- أَحْسَنُ الْمُرَاسِلَات

به مناسبت نیاز و گسترش خواندن و نوشتن سیاق در بین مردم پس از حذف آن از آموزش رسمی در

مدارس، دنباله کار به همان روش ادامه یافت و کتب آموزش سیاقی مرتباً به چاپ می‌رسید زیرا چاپ بیست و سوم کتاب تدریس سیاق «احسن المراسلات» فرهومند را در سال ۱۳۱۷ شمسی مشاهده می‌کنیم ولی اختلافی که چاپ‌های کتب تدریس سیاق پس از سال ۱۳۰۸ شمسی با قبل از آن دارند در این است که هر چه از آن زمان می‌گذرد بخش سیاقی آخرین چاپ‌های کتاب کم و کمتر و تلخیص شده است زیرا این گونه کتاب‌ها از دو قسمت «مراسلات» و «محاسبات» تشکیل می‌گردند که در بخش محاسبات به تدریس سیاق پرداخته می‌گردید.

اگر حجم محتوایی این دو قسمت را نسبت به هم در نظر بگیریم مشاهده می‌گردد که حجم محتوایی تدریس سیاق چندین برابر کمتر شده است و این نسبت در احسن المراسلات مورد بحث تا حدود ۱۸٪ کل مطالب کتاب کاهش یافته در صورتی که این نسبت در احسن المراسلات چاپ ۱۳۲۹ قمری ۴۲/۸٪ محاسبه می‌گردد ولی کالبد زیر بنایی سیاقی آن بر جای مانده است. معرفی یکی از آخرین کتاب‌هایی که تا کنون مشاهده گردیده عبارت است از:

در پشت جلد کتاب احسن المراسلات فرهومند چنین می‌خوانیم: «مشمول بر مراسلات و عریضه‌جات به طرز جدید و دارای نوشته‌جات شرعی و عرفی و قبوض و بروات به انضمام حساب سیاق و ریاضی».

- تألیف: علی فرهومند

- طبع: بیست و سوم

- ۱۳۱۷ شمسی، ۱۳۵۶ قمری [طهران]

- حق الطبع محفوظ

- ارزش ۳ ریال

جیبی، نستعلیق، سنگی (فقط روی جلد اول و آخر کتاب به شیوه چاپ سربی حروفچینی و چاپ شده است)، دارای ۱۷۶ صفحه (جلد اول ۱- ۱۴۳ ص و جلد دوم ۱۴۴-۱۷۶ ص). در پایان جلد اول در صفحه ۱۴۳ می‌خوانیم: «تمام شد جلد اول کتاب احسن المراسلات و شروع می‌شود به جلد دوم، ۱۳۵۶ [ه. ق.]»

در آخرین صفحه کتاب نوشته شده: «حق طبع کتاب احسن المراسلات با خود آمیرزا علی‌آقا فرهومند که مؤلف کتاب مذکور است. وزارت معارف و اوقاف و صنایع مستظرفه، در دفتر [وزارتی] تحت نمره ۲۱۱ ثبت گردید.»

در پشت جلد صفحه آخر نوشته شده: «اعلان: در بازار بین الحرمین حجره علی فرهومند کتابفروش.»^۲

جدیدترین کتابی که نگارنده از سیاق‌نویسی و شیوه آموزشی ارقام سیاقی می‌شناسد مربوط به سال ۱۳۳۴ شمسی در زمان پهلوی دوم است، مشخصات شناختی این کتاب را چنین می‌خوانیم:

۱۱- سیدالانشاء نوظهور

- تألیف میرزا مهدی خان نادری استرآبادی، منشی مخصوص نادرشاه افشار.

- مختص: دانش‌آموزان آموزشگاه‌ها

- به سعی، آقای حاج سیداحمد کتابچی

- طهران، خیابان بوذرجمهری، کتابفروشی اسلامیة، ۱۳۳۴ شمسی

- وزیری، سنگی، نستعلیق نیم‌شکسته.

- دارای ۱۸۸ صفحه، مصور.

در این کتاب از صفحه ۱۸۳ تا ۱۸۶ (چهار صفحه) به آموزش سیاق اختصاص دارد، حدود ۲٪، این کمترین رقمی است که در تمام کتاب‌های آموزشی سیاق دیده می‌شود. صفحه مربوط به سیاق کتاب چنین می‌نویسد: در بیان ارقام نقدی، ارقام نقدی سیاقی کتاب چنین رده‌بندی شده است: دهگان، صدگان، هزارگان و ... تا سیصد هزار تومان را به خط سیاق نوشته و چنین ادامه می‌دهد:

- هر یک صد هزار تومان را یک «لک» می‌نامند.

- هر پنج لک، پانصد هزار تومان برابر با یک «کرو» می‌باشد.

- هر هزار کرو یک «فرمن» است.

- هر هزار فرمن یک «فلک» است و صورت فلک را در کتاب‌های ایران ننویسند.

در نیمه صفحه ۱۸۵ و بخشی از صفحه ۱۸۶ شیوه نوشتن سیاق جنسی از یک من تا پنجاه هزار خروار را به خط سیاق رقمی متذکر شده است.

در بخشی از صفحات مربوط به سیاق کتاب مورد بحث نوشته شده در زمان عبدالملک مروان در سنه هفتاد و شش هجری، سیاق به دست وزیر بی نظیر او عبدالمجید ولد یحیی فارسی اختراع شده، این موضوع را نگارنده در آغاز کتاب در بیان ریشه‌های تاریخی سیاق متذکر شده و تاریخ «هفتاد و شش» هجری نوشته کتاب را به «هشتاد و شش» تصحیح می‌نماید. گمان می‌رود این اشتباه به دست کاتب انجام گرفته باشد.

یکی از سالخوردگان شهر ری برای نگارنده چنین گفت: در سال ۱۳۰۸ شمسی، من در یکی از کلاس‌های دوره ابتدایی [دبستان] مشغول تحصیل بودم و به یاد دارم که سیاق را در کلاس ما تدریس می‌کردند.

بنابراین آخرین کتاب درسی سیاقی که نگارنده می‌شناسد کتاب مجمع‌المراسلات مذکور و آخرین شاهد تدریس سیاق مربوط به سال ۱۳۰۸ هـ. ش. است و شاید هم در این سال و یا حداکثر تا سال ۱۳۱۰ شمسی، تدریس سیاق، دیگر در مدارس ادامه نیافته و شاید کتاب درسی رسمی دیگری هم در این باره به چاپ نرسیده باشد مگر کتاب‌های سیاق متفرقه‌ای که مورد نیاز جامعه بود.

برای شناسایی از سیاق رقومی در هر دوره‌ای بایستی با پول رایج آن زمان و واحدهای وزنی رایج در جامعه کاملاً آشنا باشیم و چون در نیمی از سال‌های حکومت پهلوی اول، سیاق نویسی و تدریس آن کاملاً رواج داشته از این رو به شناسایی پول رایج این زمان نیز پرداخته می‌گردد. در طلیعه سلطنت پهلوی اول مسکوکات رایج اواخر قاجاریه در سراسر ایران کاملاً رواج داشت، واژه یک عباسی برابر با چهار شاهی و اضعاف آن همه جا به کار برده می‌شد. یک غاز و یک پول به عنوان کمترین ارزش در بین مردم ضرب‌المثل شده بود مثلاً می‌گفتند: «یک غاز هم نمی‌دهم» و یا «این کالا یک پول هم نمی‌ارزد» که کنایه از کمترین مبلغ زمان و بی ارزش بودن کالا است.

مسکوکات رایج ایران در آغاز سلطنت پهلوی اول

(۱۳۴۲ هـ. ق. / ۱۳۰۲ هـ. ش.)

ارزش برابری با واحدهای پولی ^۳	برحسب دینار
۲ پول، ۱ شاهی	۵۰ دینار
۴ پول، ۲ شاهی، [صنار]	۱۰۰ دینار
۸ پول، ۴ شاهی، ۱ عباسی	۲۰۰ دینار
۱۰ پول، ۵ شاهی، ربعی [نقره] ^۴	۲۵۰ دینار
۱۰ شاهی، ۱ پناباد، نیم قران [نقره]	۵۰۰ دینار
۲۰ شاهی، ۵ عباسی، ۱ قران [نقره]	۱,۰۰۰ دینار
۱۰۰ شاهی، ۵ قران، نصف تومان [نقره]	۵,۰۰۰ دینار

در این تاریخ دیگر سکه یک پولی در کشور ضرب زده نمی‌شد.^۵ و چون یک سکه یک پولی خود دارای ارزشی برابر با بیست و پنج دینار برابر با پنج غاز بود، طبیعی است که دیگر سکه پنج غازی هم ضرب زده نمی‌شد.

سکه‌های دوران رضا شاهی «نقره»

توضیح	بر حسب		واحد پول
	ریال	دینار	
این مسکوکات نقره دارای نوشته‌ها و تزئینات مختلفی در ضرب‌های هر دوران می‌باشند	۵	۵۰۰	پنج ریالی
	۲	۲۰۰	دو ریالی
	۱	۱۰۰	یک ریالی ^۶
	۰/۵	۵۰	نیم ریالی
	۰/۲۵	۲۵	ربعی

«سکه‌های نیکلی»

توضیح	بر حسب		واحد پول
	ریال	دینار	
۱۰ شاهی قدیم و ۵۰ دیناری جدید	یک‌دوم ریال	۵۰ دینار	ده شاهی
فقط ۲۵ دیناری قدیم	یک‌دوم ده شاهی	۲۵ دینار	پنج شاهی
۱۰۰، ۱۰۰۲، ۱۰۰ دیناری قدیم و ۱۰ دیناری جدید	دو شاهی	۱۰ دیناری جدید	صناری
۱، ۵، ۵۰ دیناری قدیم و ۵ دیناری جدید	یک شاهی	۵ دیناری جدید	یک شاهی

آخرین دهه‌های سیاق نویسی

در نیمه اول حکومت رضاشاه، سیاق نویسی و قواعد مربوط بدان در مدارس کشور تدریس می‌گردید. کلیه سازمان‌های دولتی و غیر دولتی، تجار، بازاریان، کسبه و توده‌های مردم، حساب و کتاب و خرج و دخل مکتوب خود را با ارقام عددی سیاق می‌نوشتند و این سیاق نویسی تا ده‌ها سال بعد ادامه داشت. چون باسوادان زمان همه سیاق‌دان بودند، یکی از این سازمان‌های غیردولتی سیاق نویسی، میدان سبزی فروش‌ها در جنوب شهر تهران بود.

سیاق نویسی در میدان سبزی تهران

دو میدان سبزی امین‌السلطان (میدان شهرداری) و میدان شوش (باغ جنت)، جایگاه ویژه‌ای بودند که

هر کدام در مقاطعی از تاریخ، سبزی‌های جنوب تهران (شهر ری) و دولاب واقع در شرق تهران را به فروش می‌رسانیدند.

میدان امین السلطان

از نظر تاریخی میدان امین‌السلطان^۷، در سال ۱۳۰۹ قمری، جایگاهش در روی نقشه عبدالغفار نجم‌الدوله چنین ثبت شده است. «میدان جناب امین‌السلطان، علاف خانه و سبزی میدان» با وسعتی حدود ده هزار متر مربع^۸ در جنوب آن جایگاه سرقبرآقا، اطرافش محله سرقبرآقا واقع بود که در انتهای جنوبی بازار تهران قرار می‌گرفتند.

در قسمت شمالی میدان امین السلطان میدان کوچک دیگری قرار داشت که بنابر نوشته نقشه تهران عبدالغفار در سال ۱۳۰۹ قمری محل فروش سبزی بوده است، بر اساس بارنامه‌هایی که در دست نگارنده است در سال ۱۳۲۷ شمسی این میدان به نام «میدان شهرداری» یا میدان سبزی امین‌السلطان شهرت داشته است و این شهرت تا حدود سال ۱۳۳۱ شمسی (۱۳۷۱ قمری) به مدت ۶۳ سال قمری ادامه داشت و مرکز فروش سبزی سبزیکاران شهرری و دولاب تهران بود و بارفروشان و دلالان در این میدان حساب و کتاب روزانه خود را با سیاق می‌نوشتند و کلیه بارنامه‌های آنان که در دست است مؤید این گفته‌هاست.

میدان باغ جنت

در حدود سال ۱۳۳۱ شمسی فرد با نفوذی به نام ارباب زین العابدین با همکاری افراد بانفوذ، میدان بزرگی در شمال غربی میدان شوش آماده بهره‌برداری نمودند و جایگاه فروش بار در این میدان را مجاناً در اختیار کسانی می‌گذازدند که بارهای خود را جهت فروش بدین میدان بیاورند. بسیاری از بارفروشان و سبزی‌کاران تحت تأثیر این بانفوذان قرار گرفتند و سرانجام میدان سبزی شهرداری امین السلطان به میدان سبزی باغ جنت در کنار میدان شوش تغییر مکان داد که نمونه‌ای از بارنامه‌های این میدان به خاطر پیروی از مکتب سیاق نویسی در این جا آورده شده است.

بارفروشان این میدان در بالای بارنامه‌های خود نوشته بودند «بارفروشی ... تهران، میدان جنت» و یا «...میدان باغ جنت»^۹ که همه ارقام پولی بارنامه‌ها با خط سیاق بود و در واقع این میدان و میدان سبزی شهرداری، میدان امین السلطان، مکتب رواج و آموزش خط سیاق بود که اسناد آن همه در دست است. پس از انقلاب اسلامی مسئولان، جهت پاره‌ای اصلاحات ترافیکی تصمیم گرفتند که میدان سبزی را به شمال غربی شهر ری انتقال دهند که پس از ساختن میدان بزرگ و تجهیزی در آن مکان، میدان را بدان جا انتقال دادند و پس از آن سیاق نویسی هم در این میدان منسوخ گردید ولی اسناد دوران فعالیت

دو میدان قبلی همه در دست است زیرا یکی از برادران نگارنده (حسین صفی‌نژاد) به مدت ۲۵ سال میرزای یکی از این بارفروشان بود و همه روزه حساب و کتاب سیاقی او را تا سال ۱۳۵۶ شمسی در دفتر بیاضی شکل و جلد چرمی او ناظر بودم و هم او بود که در آغاز کار خط سیاق را به من آموخت. اینک نمونه‌هایی از این بارنامه‌های فروش سبزی به خط رایج سیاق نویسی در این میدان‌ها.

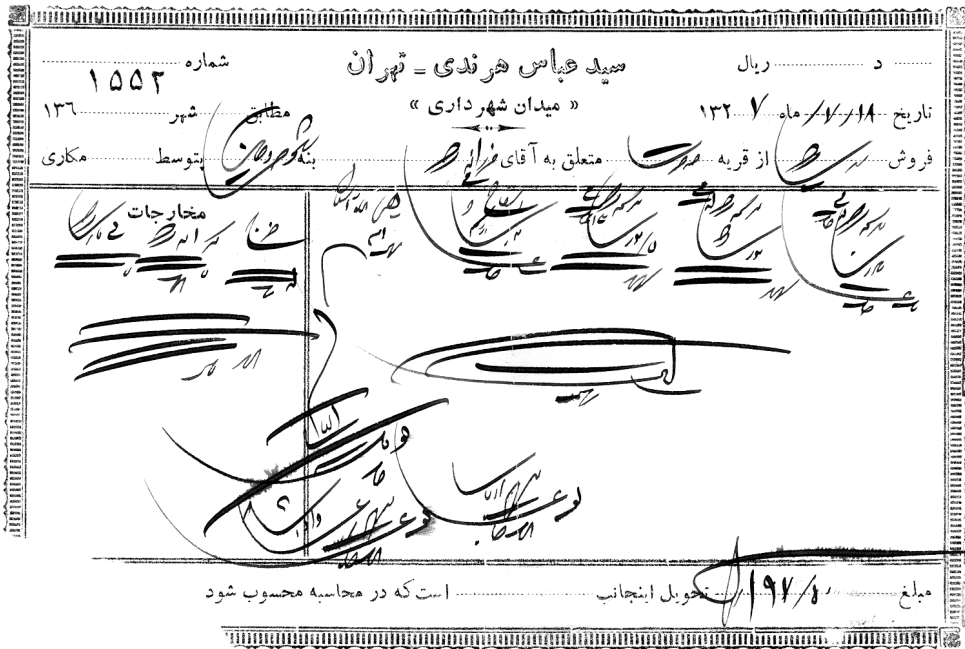
[بار فروشی] سید عباس هرندی - تهران

تاریخ: ۱۳۲۷/۷/۱۸

فروش سبزی از قریه حضرت [حضرت عبدالعظیم (شهر ری)]
متعلق به آقای فرزانه (شخصی)، بنه شخصی، حسین و ...

۱. تریچه خوب [مرغوب]	فی ۴۵ ریال، ۳ ری ۱۰	۱۳۵ ریال
۲. تریچه خوب	فی ۴۰ ریال، ۲ ری	۸۰ ریال
۳. تریچه خوب	فی ۳۲ ریال، ۲/۵ ری	۸۰ ریال
۴. اسفناج	فی [۸۰ ریال] ۲ ری و ۱ دسته	۱۶۵ ریال
۵. شاهی آشغال [نامرغوب]	۱ من	۸ ریال
جمع:	۹ ری و ۳ تبریزی (۹ ری و ۳ من تبریز)	۴۶۸ ریال
مخارج: خرج بارفروشی (۱۰٪ از کل فروش)		۴۶ ریال
کرایه [حمل بار از شهر ری به میدان و برگرداندن گاله‌های خالی]		۱۷ ریال
پی باری [اجرت آوردگان بار (شهر رو) از ری به تهران]		۱۰ ریال
جمع هزینه‌ها		۷۳ ریال
الباقی	۳۹۵ ریال = ۴۶۸ - ۷۳	۳۹۵ ریال
سهم ارباب		۱۹۷/۵ ریال
سهم رعیت		۱۹۷/۵ ریال

بارنامه مورخ ۱۳۲۷/۷/۱۸

- بریدگی گوشه بارنامه نشانه تسویه حساب می‌باشد.
- میدان شهرداری، به میدان سبزی واقع در شمال میدان امین‌السلطان گفته می‌شد.
- در این بارنامه ارقام نقدی با خط سیاق (اعداد رقمی) و ارقام جنسی با خط هندسی نوشته شده است.

[بارفروشی] سید عباس هرندی - تهران

تاریخ: ۱۳۲۷/۸/۱۶

فروش سبزی از قریه حضرت [حضرت عبدالعظیم (شهر ری)]
متعلق به آقای فرزانه، بنه شخصی، حسین و

۵۰ ریال	۱ ری	۱. تره
۱۰۰ ریال	۲/۵ ری، فی [۴۰ ریال]	۲. تربچه خوب
۱۰۵ ریال	۶ من	۳. اسفناج
۴۰ ریال	۴ من	۴. شاه‌ی خوب
۷۷ ریال	۱ بار (۲۵ من)، فی ۳ ریال	۵. گوجه [فرنگی] مرغوب
۱۰۵ ریال	۳/۵ ری، فی ۳۰ ریال	۶. تربچه خوب

ریال ۱۶	۲ من	۷. شاهی
ریال ۴۹۳	۱۶ ری و ۱ من تبریز	جمع
ریال ۴۹	مخارج: خرج بار فروشی (۱۰٪ از کل فروش)	
ریال ۳۵	کرایه: (حمل بار از مبدأ به مقصد)	
ریال ۱۰	پی باری:	
ریال ۹۴	جمع هزینه‌ها	
ریال ۳۹۹	الباقی	
ریال ۱۹۹/۵	سهم ارباب	
ریال ۱۹۹/۵	سهم رعیت	

بارنامه مورخه ۱۳۲۷/۸/۱۶

د ریال

تاریخ ۱۳۲۷/۸/۱۶ ماه ۸/۱۶

میدان شهر داری «

متعلق به آقای ...

شماره ۱۵۴۶

شهر ۱۳۶

مطابق ...

مخارجات ...

مبلغ ۱۹۹/۵

تحويل اینجانب

است که در محاسبه محسوب شود

- پارگی گوشه بارنامه نشانه تسویه حساب می‌باشد.
- میدان شهرداری، منظور میدان سبزی در شمال میدان امین السلطان تهران می‌باشد.
- در این بارنامه ارقام پولی به خط سیاق (رقومی) و ارقام جنسی با خط هندسی نوشته شده است.

[بار فروشی] جواد حاج حسن، تهران، میدان جنت

تاریخ: ۱۳۵۳/۱/۲۸

فروش سبزی از محل شهر ری متعلق به آقای مهندس فرزانه ...

۴۶۰ ریال	۸۰ دسته [۵ ری]	۱. تره
۲۷۵ ریال	۴ ری، [۱۶ من تبریز]	۲. شنبليله
۴۸۰ ریال	۵ ری و ۱۰ دسته [۲۲/۵ من]	۳. اسفناج
۱۷۹۵ ریال	۳۰۴ دسته (۲۲۰+۸۴ دسته) [۱۹ ری]	۴. شاهي
جمع: ۳۰۱۰ ریال	۳۳ ری و ۲/۵ من تبریز	
مخارج: ۳۰۰ ریال (۳۰ تومان)	خرج بار فروشی (۱۰٪ از کل فروش)	
۳۰ ریال (۳ تومان)	کرایه حمل بار از مبدأ به مقصد	
جمع هزینه‌ها ۳۳۰ ریال (۳۳ تومان)		
باقی مانده ۲۶۸۰ ریال = ۳۰۱۰ - ۳۳۰		

بارنامه مورخ ۱۳۵۳/۱/۲۸

تلفن ۲۲۴۵۸ تاریخ ۱۳۵۳/۱/۲۸

ع. ا. حاج حسین. تهران میدان جنت

فروش از محل متعلق آقای ... توسط

مخارج

۸۰ ۱۰۶ ۲۲۰ ۵۸۴

۱۷۹۵

۴۶۰ ۲۷۵ ۴۸۰

مبلغ ۲۶۸۰ ریال تحویل اینجانب است که در محاسبه بدون امضاء این جانب ازد

استینار این بادنامه از تاریخ صدور یکسال است

- بریدگی گوشه بارنامه (بیجک) نشانه تسویه حساب می‌باشد.
- میدان باغ جنت، به میدان سبزی شوش و انبار غله نامیده می‌شد که در کنار هم واقع شده‌اند. میدان انبار غله سابق در این زمان، جایگاه فروش کلی خربزه و هندوانه بود و خیابانی به نام خیابان جنت این دو میدان را از هم جدا می‌نمود.
- در حدود دهه ۱۳۵۰ در اغلب بارنامه‌ها هر دو ارقام سیاقی (رقومی) و غیرسیاقی (هندسی) در کنار هم مشاهده می‌گردند.

سیاق نویسی در تکایای عذارای

علاوه بر میدان سبزی که میدان داران و بارفروشان شیوه سیاق نویسی را از زمان قاجار تا سال ۱۳۵۳ شمسی ادامه می‌دادند، تشکل‌های غیر دولتی دیگری هم در حساب و کتاب رسمی و عمومی خود از شیوه سیاق نویسی بهره می‌گرفتند، یکی از این سازمان‌های مردمی دست‌اندرکار جمع‌آوری پول، هدایا، نذورات، کمک‌ها و امثال آن جهت هزینه‌های عذارای رده‌های مختلف جامعه در ماه‌های

محرم و صفر بودند و می‌باشد که همه ساله در نکایای عزاداری تداوم داشت و دارد. یکی از این تشکل‌ها، گردهم‌آیی سکنه هاشم‌آباد شهر ری می‌باشد که حدود دو هفته قبل از آغاز محرم هر سال، دعوتی از برگزیدگان محله و علاقه‌مندان نموده و در یک جلسه عمومی موضوع مربوط را مطرح و به جمع‌آوری داوطلبانه پول نقد و نیازهای جنسی برای مصارف روضه‌خوانی و سینه‌زنی مرسوم پرداخته و در صورت کسر آمدن در پایان عزاداری، جلسه دیگری را برای جمع‌آوری این کسری تدارک می‌دیدند و در صورت مزاد داشتن پول آن را برای سال آینده نگه می‌داشتند.

محله هاشم‌آباد شهر ری دارای دفتر بزرگی است به قطع رحلی که از سال ۱۳۴۲ شمسی به بعد، صورت اهداء هرگونه جنس و یا پول نقد همه ساله، جمع درآمدها و هزینه‌ها و تراز پایان کار به صورت مشخص بودن ریز موضوع تا به امروز همه ثبت شده با خط سیاق در دست است و شیوه سیاق نویسی آن تا قبل از انقلاب اسلامی ادامه داشت.

شیوه سیاق نویسی در این دفتر به گونه‌ای است که هر فرد، چه زن، چه مرد، هر قدر پول و یا هر شیء و یا هر مقدار حبوبات و یا گوشت و امثال آن به صورت اهداء در اختیار مسئولان تکیه قرار می‌دادند ثبت در دفتر، جمع‌بندی و در پایان هر سال، کم و کسر آن مشخص و در رفع آن اقدام می‌گردید و چون این دفتر در اختیار برادران نگارنده است، سه صفحه از آن را جهت آگاهی از سیاق نویسی این تشکل‌ها در این جا می‌آورم تا مشخص گردد که شیوه سیاق نویسی تا سال ۱۳۵۵ شمسی ادامه داشته و از آن پس سیاق نویسی با خط سیاق در دفتر مذکور به دست فراموشی سپرده شده و ارقام حسابی جای‌گزین آن می‌گردد. دفاتر و اسناد همانند این دفتر که متعلق به قبل از سال ۱۳۴۲ شمسی باشد به دست نیامد، شاید دور ریخته باشند.

صورت پرکله احوال کاشتم آباد داده جهت و هر خانه عهد کاشتم آباد در شب جمعه در سال ۱۳۴۶ به غلامحسین افشار

نام خرد در سن	نام خرد که در سن	مهندس در سن	نام خرد که در سن	نام خرد که در سن	نام خرد که در سن
۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰
نام خرد در سن	نام خرد که در سن	نام خرد که در سن	نام خرد که در سن	نام خرد که در سن	نام خرد که در سن
۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰

جغاد در شب جمعه داده شده [۱۳۶۵ تومان]

صورت پرکله بعد از جمله داده از جهت روضه خانه عهد کاشتم آباد از سال ۱۳۴۶ به غلامحسین افشار

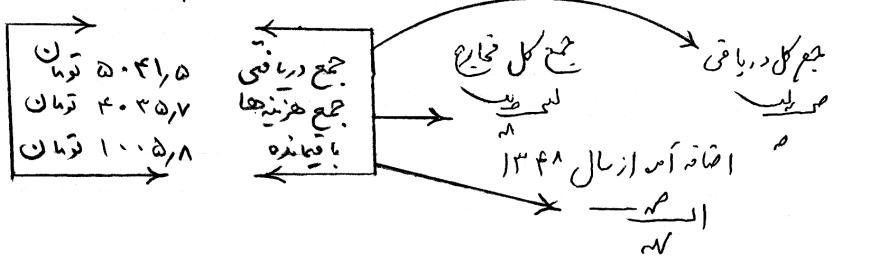
مهندس در سن	اسکندر در سن	اسکندر خان	اسکندر خان	اسکندر خان	اسکندر خان
۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰
اسکندر خان	اسکندر خان	اسکندر خان	اسکندر خان	اسکندر خان	اسکندر خان
۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰

[۵۳۰ تومان]

صورت خرج رو در خانه و خرج حاصله مفروضه محله هاشم ابرو شرط علاوه بر آنند

در سال ۱۳۴۸ [شمسی]

پول کاغذ بافت	پول ۳۰ از سیاه	پول ۲۰ عدد جارو	اعلا بهر جمع واعظ	مزد کارگر حجت در وقت چادر
۶۰	۶۰	۶۰	۶۰	۶۰
پول ۱۰ عدد لام ۱۰۰	تا حسن حجت خرج کرده	پول بافت یزر	سید زین	پول بافت
۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰
تا حسن حجت خرج کرده	مزد کارگر پول ۱۰۰	مزد آشپز	پول رو غزلبه	مزد زعفران
۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰
کار بازرگ	تا حسن حجت خرج کرده	کار بازرگ	کار بازرگ	کار بازرگ
۶۰	۶۰	۶۰	۶۰	۶۰
خادم مسجد	پول ذغال نیکه با ۱۰۰	پول بیک لیلو جابر	اجاره با نیکه با با طرازی یک روز	اجاره با نیکه با با طرازی یک روز
۶۰	۶۰	۶۰	۶۰	۶۰
آنها حسن حجت خرج کرده	آنها حجاز رو واعظ	مزد فرد اعظ	مبلغ زاده ۱۰ روز	مبلغ زاده ۱۰ روز
۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰
آنها مرد سوز	جمع صلح ابراهیم	جمع صلح اسمعیل	آنها ارداسی	آنها ارداسی
۶۰	۶۰	۶۰	۶۰	۶۰
حسین آنها مرد زنی	مزد ۱۰ روز کا حسن	اجرت چراغ محل	جمع آنها حسن دو نفر حجت	جمع آنها حسن دو نفر حجت
۶۰	۶۰	۶۰	۶۰	۶۰
اجاره چادر	اجرت بنیاد حجت کا حسن	پول ۱۰ عدد لیوان	پول ۱۰ عدد جارو	پول ۱۰ عدد جارو
۶۰	۶۰	۶۰	۶۰	۶۰

صدرت در باقی از احوالی جمله هاشم آباد و اشخاص دیگر جهت روز مآذنی و غیره جمله متعلق بر روز مآذنی محلها است این
بدرست خلاصین افتاد در سال ۱۳۵۵ [شمسی] ۵۰۰

در شب جلده منزل حاج سید جواد ابوزری بیخوشند بفرآید آنرا لیلی میزدند که با مقصد زانرا برده اند و معنی گرفته اند
۱۰ صایب شدان صدرت شب جلده میبرد که در شب

لاجن بیور حاج خانم غلامی ابراهیم محمد نادر آنا حسن میرزا قاسم حاج محمد علی محمد صافی آنستفان مندر در باقی
۶۰۶ ۶۰۶ ۶۰۶ ۶۰۶ ۶۰۶ ۶۰۶ ۶۰۶ ۶۰۶

اصغر امامزادگان حاج غلامرضا خدا عالی حاج حسن اصغر حاج صادق عباس اری مندر در باقی آنستفان ابراهیم مندر در باقی
۶۰۶ ۶۰۶ ۶۰۶ ۶۰۶ ۶۰۶ ۶۰۶ ۶۰۶ ۶۰۶

کامرانعلی مرشدی حاج آقا افشار آنا جواد محمود علی آنا هاشم نای مندر در باقی مآذنی ابراهیم آنا مندر در باقی
۶۰۶ ۶۰۶ ۶۰۶ ۶۰۶ ۶۰۶ ۶۰۶ ۶۰۶ ۶۰۶

کامرانعلی بریا خان مندر در باقی عالی درضا اصغر حاج قلی مرتضی فرانس حاج سید جواد ابوزری علی جواد ابوزری
۶۰۶ ۶۰۶ ۶۰۶ ۶۰۶ ۶۰۶ ۶۰۶ ۶۰۶ ۶۰۶

مندر غلامرضا حاج فرانس ای آنا خان محمد حقیق آنا مصطفی ابوزری حاج محمد مندر صادق آنا علی عباس مندر در باقی
۶۰۶ ۶۰۶ ۶۰۶ ۶۰۶ ۶۰۶ ۶۰۶ ۶۰۶ ۶۰۶

عباس آنا بریلانی علی صابر کرمی آنا منصور حبیبی مندر صادق زهرا خانم حاج ناطق خانم آرا آنا ابوزری آنا ابراهیم موسوی
۶۰۶ ۶۰۶ ۶۰۶ ۶۰۶ ۶۰۶ ۶۰۶ ۶۰۶ ۶۰۶

آنا فرح نیا علی خان آنا جمال رضائی مندر غلامعلی جوان آنا حسن رضائی آنا ابراهیم صافی آنا سید علی
۶۰۶ ۶۰۶ ۶۰۶ ۶۰۶ ۶۰۶ ۶۰۶ ۶۰۶ ۶۰۶

حاج علی آنا فرح حاج محمد کرمی آنا ابراهیم علی حاج خانم عالی علی حسن آنا رضائی آنا ابراهیم
۶۰۶ ۶۰۶ ۶۰۶ ۶۰۶ ۶۰۶ ۶۰۶ ۶۰۶ ۶۰۶

صدرت در باقی آنا روغنی در سال ۱۳۵۵ که با افشار حساب کرده

کامرانعلی آنا ابراهیم کادو آنا مصطفی جلیلی خانزاده حاج محمد شمس مندر محمد کابیر آنا ابراهیم احمد علی آرا آنا ابوزری حاج غلامرضا
۶۰۶ ۶۰۶ ۶۰۶ ۶۰۶ ۶۰۶ ۶۰۶ ۶۰۶ ۶۰۶

حاج آنا حسن ابزرک حسین آنا علی اصغر محمد کرم جواد ابوزری علی آنا سید محمد علی حاج غلامعلی جلیلی حسن آنا حسن زار آنا ابراهیم آنا رضا محمودی
۶۰۶ ۶۰۶ ۶۰۶ ۶۰۶ ۶۰۶ ۶۰۶ ۶۰۶ ۶۰۶

حاج آنا عتیق شمسافغانی مندر آنا عباسی آنا محمد رضا آنا ابراهیم آنا ابراهیم آنا ابراهیم آنا ابراهیم
۶۰۶ ۶۰۶ ۶۰۶ ۶۰۶ ۶۰۶ ۶۰۶ ۶۰۶ ۶۰۶

حاج محمد کرمی بیکن آنا ابراهیم آنا ابراهیم آنا ابراهیم آنا ابراهیم آنا ابراهیم آنا ابراهیم آنا ابراهیم
۶۰۶ ۶۰۶ ۶۰۶ ۶۰۶ ۶۰۶ ۶۰۶ ۶۰۶ ۶۰۶

مندر محمد علی لیا بیضا علی عبدالقادر آنا محمد علی آنا ابراهیم آنا ابراهیم آنا ابراهیم آنا ابراهیم آنا ابراهیم
۶۰۶ ۶۰۶ ۶۰۶ ۶۰۶ ۶۰۶ ۶۰۶ ۶۰۶ ۶۰۶

باقی آمده از سال ۱۳۵۵ اجرا باشد با آنا حسین عبدالسلام حاج کل در باقی آنا روغنی و افشار
۶۰۶ ۶۰۶ ۶۰۶ ۶۰۶ ۶۰۶ ۶۰۶ ۶۰۶ ۶۰۶

پی‌نوشت‌ها:

۱. منظور از پهلوی اول «رضاشاه پهلوی» است که از سال ۱۳۰۴ تا ۱۳۲۰ بر کشور ایران حکومت نمود و پس از آن پسرش محمدرضا شاه پهلوی (پهلوی دوم) بین سال‌های ۱۳۲۰ تا ۱۳۵۷ که آغاز حکومت جمهوری اسلامی ایران است به مدت ۳۷ سال حاکم ایران بود.
۲. در طبع هجدهم این کتاب که در سال ۱۳۰۶ شمسی به چاپ رسیده است می‌خوانیم:
در بازار بین الحرمین حجره امیرزا علی آقا و آقا میرزا حسین تاجر، کتابفروشی فرهمند انواع و اقسام کتب ادبی، اخلاقی، تاریخی، قدیمه و جدید و به قیمت کتب کلاسی تخفیف کلی داده می‌شود.
دارای ۱۷۶ ص، مطالب و نوشته‌ها همانند چاپ ۱۳۱۷ مذکور، در این چاپ هم نوشته شده: «وزارت معارف و اوقاف و صنایع مستظرفه، در دفتر انحصار طبع تحت نمره ۲۱۱ ثبت گردید.»
۳. ابوالقاسم سحاب، *سیاقی مظفری*، به خط مرتضی حسینی برغانی، طهران: کتابخانه مظفریه، ۱۳۴۲ هـ. ق. [۱۳۰۲ شمسی]، صص ۱۴-۱۵، قطع ۱۳×۱۹/۵ س. م. [رقعی کوچک]، چاپ اول. [چاپ سنگی]. ۴. سیدجمال ترابی طباطبایی، همان و مجموعه سکه‌های دوران قاجار و پهلوی.
۵. همان، ص ۱۴، قسمت دوم.
۶. قانون تغییر پول ایران در ۲۷ اسفند ۱۳۰۸ انجام پذیرفته و ریال به جای قران بر روی سکه‌ها ضرب گردیده و ارزش هر ریال برابر با یک قران و پنج شاهی معین گردید. [نگارنده این ارزش‌گذاری را کاملاً به یاد دارد.] (سید جمال ترابی طباطبایی، سکه‌های ماشینی. همان، صص ۳۴-۳۵).
۷. امین السلطان میرزا علی اصغر خان، صدراعظم ناصرالدین شاه قاجار، ملقب به اتابک اعظم، فوت رجب ۱۳۲۵ هـ. ق.
۸. محاسبه شده از روی نقشه تهران سال ۱۳۰۹ قمری، عبدالغفار نجم الملک، چاپ دوم، سحاب.
۹. جواد صفی‌نژاد، *بنه، نظام‌های زراعی سنتی در ایران*، تهران: امیرکبیر، ۱۳۶۸، ص ۱۷۲.
۱۰. «ری» واحد سنجش «من» در اوزان سنتی در ری قدیم و شهر ری کنونی، هر من ری برابر است با چهار من تبریز برابر با ۱۲ کیلوگرم. هر ۲۵ من ری برابر است با یک خروار (۳۰۰ کیلوگرم).

فصل ششم

ارقام حسابی پولی

سرآغاز

با در نظر داشتن نیازهای جامعه در تهیه و ثبت مقداری و وزنی نیازها و محاسبه ارزش پولی آن، می‌توان ارقام رقومی سیاق را به دو دسته «ارقام حسابی پولی» و «ارقام حسابی جنسی» تقسیم نمود که هر کدام تقسیم‌بندی‌ها و قوانین مخصوص خود را دارند و به دلیل همین ویژگی‌ها، آنها را به دو قسمت یا دو فصل از هم تفکیک شده تقسیم کرده و به بیان و تفسیر هر کدام پرداخته می‌شود.

ارقام پولی (نقدی) به خط سیاق

مرحله اول (۱-۹ دینار)

ارقام حسابی	ارقام بر حسب دینار	برابری با خط سیاق
۱	یک دینار	~
۲	دو دینار	ع
۳	سه دینار	س
۴	چهار دینار	ل
۵	پنج دینار	م
۶	شش دینار	ا
۷	هفت دینار	ا
۸	هشت دینار	ب
۹	نه دینار	ج

ارقام پولی (نقدی) به خط سیاق

مرحله دوم (۱۰- ۹۰ دینار)

ارقام حسابی	ارقام بر حسب دینار	برابری با خط سیاق
۱۰	ده دینار	ع
۲۰	بیست دینار	مم
۳۰	سی دینار	سس
۴۰	چهل دینار	ل
۵۰	پنجاه دینار	ص
۶۰	شصت دینار	ش
۷۰	هفتاد دینار	ش
۸۰	هشتاد دینار	ل
۹۰	نود دینار	ح

ارقامی پولی (نقدی) به خط سیاق

پیوست به مرحله دوم (اجزا ۱۰- ۹۰ دینار)

ارقام به		ارقام به	
خط سیاق	دینار	خط سیاق	دینار
ع	۱۱ دینار	ع	۱۱ دینار
ع	۲۲ دینار	ع	۱۲ دینار
سس	۳۳ دینار	سس	۱۳ دینار
ل	۴۴ دینار	ل	۱۴ دینار
ص	۵۵ دینار	ص	۱۵ دینار
ش	۶۶ دینار	ش	۱۶ دینار
ش	۷۷ دینار	ش	۱۷ دینار
ل	۸۸ دینار	ل	۱۸ دینار
ح	۹۹ دینار	ح	۱۹ دینار

ارقام پولی (نقدی) به خط سیاق
مرحله سوم (۱۰۰-۹۰۰ دینار)

ارقام حسابی	ارقام بر حسب دینار	برابری با خط سیاق
۱۰۰	صد دینار	۱۰
۲۰۰	دویست دینار	۱۸
۳۰۰	سیصد دینار	۱۵
۴۰۰	چهارصد دینار	۱۸۱
۵۰۰	پانصد دینار	۱۵۱
۶۰۰	ششصد دینار	۱۶
۷۰۰	هفتصد دینار	۱۸
۸۰۰	هشتصد دینار	۱۵
۹۰۰	نهصد دینار	۱۸۱

ارقامی پولی (نقدی) به خط سیاق
پیوست به مرحله سوم (اجزا ۱۰۰-۹۰۰ دینار)

ارقام به		ارقام به	
خط سیاق	دینار	خط سیاق	دینار
۱۰	۱۱۱ دینار	۱۰	۱۱۱ دینار
۱۸	۲۲۲ دینار	۱۸	۱۱۲ دینار
۱۵	۳۳۳ دینار	۱۵	۱۱۳ دینار
۱۸۱	۴۴۴ دینار	۱۸۱	۱۱۴ دینار
۱۵۱	۵۵۵ دینار	۱۵۱	۱۱۵ دینار
۱۶	۶۶۶ دینار	۱۶	۱۱۶ دینار
۱۸	۷۷۷ دینار	۱۸	۱۱۷ دینار
۱۵	۸۸۸ دینار	۱۵	۱۱۸ دینار
۱۸۱	۹۹۹ دینار	۱۸۱	۱۱۹ دینار

ارقام پولی (نقدی) به خط سیاق
 مرحله چهارم (اجزا ۱۰۰۰-۹۰۰۰ دینار)

برابری با خط سیاق	ارقام بر حسب	
	قران	دینار
ا ا	۱۰۰۰ دینار	یک قران
ا ع	۲۰۰۰ دینار	دو قران
س س	۳۰۰۰ دینار	سه قران
ل ل	۴۰۰۰ دینار	چهار قران
ص ص	۵۰۰۰ دینار	پنج قران
ش ش	۶۰۰۰ دینار	شش قران
ه ه	۷۰۰۰ دینار	هفت قران
ه ه	۸۰۰۰ دینار	هشت قران
ک ک	۹۰۰۰ دینار	نه قران

توجه: اگر هر کدام از ارقام نه‌گانه سیاقی در محاسبه قران تنها بودند ارقام سیاقی به شیوه دست چپی نوشته می‌گردند، ولی اگر خرده دیناری به دنبال داشتند به شیوه دست راستی می‌نویسند تا خرده دینار درون آن جای داده شود. مانند: «ل» چهار قران، «لسا» چهار قران و دهشاهی، «ص» ۵ قران «صص» ۵ قران و دهشاهی، «هه» ۷ قران، «ههه» ۷/۵ قران که در واقع رقم سیاقی دهشاهی به انتهای رقم سیاقی قران متصل شده است.

ارقامی پولی (نقدی) به خط سیاق
 بیوست مرحله چهارم (۱۰۰۰- ۹۰۰۰ دینار، ۱-۹ قران)

برابری با خط سیاق	ارقام بر حسب	
	قران	دینار
الٲٲٲ	یک قران و ۱۱۱ دینار	۱۱۱۱ دینار
اٲٲٲٲ	دو قران و ۲۲۲ دینار	۲۲۲۲ دینار
سٲٲٲٲٲ	سه قران و ۳۳۳ دینار	۳۳۳۳ دینار
لسٲٲٲٲٲٲ	چهار قران و ۴۴۴ دینار	۴۴۴۴ دینار
مصٲٲٲٲٲٲٲ	پنج قران و ۵۵۵ دینار	۵۵۵۵ دینار ^۲
سٲٲٲٲٲٲٲٲ	شش قران و ۶۶۶ دینار	۶۶۶۶ دینار
الٲٲٲٲٲٲٲٲ	هفت قران و ۷۷۷ دینار	۷۷۷۷ دینار
ٲٲٲٲٲٲٲٲٲٲ	هشت قران و ۸۸۸ دینار	۸۸۸۸ دینار
ٲٲٲٲٲٲٲٲٲٲٲٲ	نه قران و ۹۹۹ دینار	۹۹۹۹ دینار ^۳

ارقام پولی (نقدی) به خط سیاق

مرحله پنجم (۱- ۹ تومان)

ارقام حسابی	ارقام به تومان	برابری با خط سیاق
۱	یک تومان	۱
۲	دو تومان	۲
۳	سه تومان	۳
۴	چهار تومان	۴
۵	پنج تومان	۵
۶	شش تومان	۶
۷	هفت تومان	۷
۸	هشت تومان	۸
۹	نه تومان	۹

هر یک تومان برابر است با ده قران برابر با ده هزار دینار محاسبه می‌گردد. ریال برابر با قران پول رایج زمان پهلوی اول بود که در مفهوم، ده هزار دینار محاسبه می‌گردید، در اسناد تاریخی «امیر تومان» به معنای فرمانده ۱۰,۰۰۰ نفر سرباز ثبت گردیده است.

ارقام پولی (نقدی) به خط سیاق

بیوست به مرحله پنجم اجزاء قران

ارقام به قران و دینار	برابری با خط سیاق
۱۱ قران و ۱۱۱ دینار	۱۱ الکعبه
۲۲ قران و ۲۲۲ دینار	۲۲ الکعبه
۳۳ قران و ۳۳۳ دینار	۳۳ الکعبه
۴۴ قران و ۴۴۴ دینار	۴۴ الکعبه
۵۵ قران و ۵۵۵ دینار	۵۵ الکعبه
۶۶ قران و ۶۶۶ دینار	۶۶ الکعبه
۷۷ قران و ۷۷۷ دینار	۷۷ الکعبه
۸۸ قران و ۸۸۸ دینار	۸۸ الکعبه
۹۹ قران و ۹۹۹ دینار	۹۹ الکعبه

ارقام پولی (نقدی) به خط سیاق

مرحله ششم (۱۰-۹۰ تومان)

ارقام حسابی	ارقام به تومان	برابری با خط سیاق
۱۰	ده تومان	ع
۲۰	بیست تومان	عع
۳۰	سی تومان	سس
۴۰	چهل تومان	سس
۵۰	پنجاه تومان	صص
۶۰	شصت تومان	صص
۷۰	هفتاد تومان	صص
۸۰	هشتاد تومان	صص
۹۰	نود تومان	صص

در خط سیاق ۸۰ تومان را به دو صورت «ع» و «ص» می‌نویسند.

ارقامی پولی (نقدی) به خط سیاق پیوست به مرحله ششم

(اجزاء ۱۰-۹۰ تومان)

ارقام به		ارقام به	
خط سیاق	تومان	خط سیاق	تومان
ع	۱۱ تومان و ۱ قران	ع	یازده تومان
عع	۲۲ تومان و ۲ قران	عع	دوازده تومان
سس	۳۳ تومان و ۳ قران	سس	سیزده تومان
سس	۴۴ تومان و ۴ قران	سس	چهارده تومان
صص	۵۵ تومان و ۵ قران	صص	پانزده تومان
صص	۶۶ تومان و ۶ قران	صص	شانزده تومان
صص	۷۷ تومان و ۷ قران	صص	هفده تومان
صص	۸۸ تومان و ۸ قران	صص	هیجده تومان
صص	۹۹ تومان و ۹ قران	صص	نوزده تومان

ارقام پولی (نقدی) به خط سیاق

مرحله هفتم (۱۰۰ - ۹۰۰ تومان)

ارقام حسابی	ارقام به تومان	برابری با خط سیاق
۱۰۰	صد تومان	۱۰۰
۲۰۰	دویست تومان	۲۰۰
۳۰۰	سیصد تومان	۳۰۰
۴۰۰	چهارصد تومان	۴۰۰
۵۰۰	پانصد تومان	۵۰۰
۶۰۰	ششصد تومان	۶۰۰
۷۰۰	هفتصد تومان	۷۰۰
۸۰۰	هشتصد تومان	۸۰۰
۹۰۰	نهصد تومان	۹۰۰

ارقام پولی (نقدی) به خط سیاق

پیوست مرحله هفتم (اجزاء ۱۰۰ - ۹۰۰ تومان)

برابری با خط سیاق	ارقام به	
	تومان	دینار
۱۱۱	۱۱۱ تومان	۱۱۱ دینار
۲۲۲	۲۲۲ تومان	۲۲۲ دینار
۳۳۳	۳۳۳ تومان	۳۳۳ دینار
۴۴۴	۴۴۴ تومان	۴۴۴ دینار
۵۵۵	۵۵۵ تومان	۵۵۵ دینار
۶۶۶	۶۶۶ تومان	۶۶۶ دینار
۷۷۷	۷۷۷ تومان	۷۷۷ دینار
۸۸۸	۸۸۸ تومان	۸۸۸ دینار
۹۹۹	۹۹۹ تومان	۹۹۹ دینار

ارقام پولی (نقدی) به خط سیاق

مرحله هشتم (۱۰۰۰-۹۰۰۰ تومان)

ارقام حسابی	ارقام به تومان	برابری با خط سیاق
۱۰۰۰	یک هزار تومان	ا
۲۰۰۰	دوهزار تومان	اع
۳۰۰۰	سه هزار تومان	اس
۴۰۰۰	چهارهزار تومان	ال
۵۰۰۰	پنج هزار تومان	اص
۶۰۰۰	شش هزار تومان	اس
۷۰۰۰	هفت هزار تومان	ال
۸۰۰۰	هشت هزار تومان	لا
۹۰۰۰	نه هزار تومان	لی

ارقام پولی (نقدی) به خط سیاق

پیوست به مرحله هشتم

(اجزاء ۱۰۰۰-۹۰۰۰ تومان)

ارقام حسابی	ارقام بر حسب تومان	برابری با خط سیاق
۱,۱۱۱	یک هزار و یک صد و یازده	ال، ع
۲,۲۲۲	دو هزار و دویست و بیست و دو	اع، رع
۳,۳۳۳	سه هزار و سیصد و سی و سه	اس، س
۴,۴۴۴	چهارهزار و چهارصد و چهل و چهار	ال، ک، ل
۵,۵۵۵	پنج هزار و پانصد و پنجاه و پنج	اص، ص
۶,۶۶۶	شش هزار و ششصد و شصت و شش	اس، ک، ع
۷,۷۷۷	هفت هزار و هفتصد و هفتاد و هفت	ال، ک، ع
۸,۸۸۸	هشت هزار و هشتصد و هشتاد و هشت	لا، ک، ع
۹,۹۹۹	نه هزار و نهصد و نود و نه	لی، ک، ع

ارقام پولی (نقدی) به خط سیاق
مرحله دهم (۱۰,۰۰۰ - ۹۰,۰۰۰ تومان)

ارقام حسابی	ارقام بر حسب تومان	برابری با خط سیاق
۱۰۰۰۰۰	صد هزار تومان	۱۰۰۰۰۰
۲۰۰۰۰۰	دویست هزار تومان	۲۰۰۰۰۰
۳۰۰۰۰۰	سیصد هزار تومان	۳۰۰۰۰۰
۴۰۰۰۰۰	چهارصد هزار تومان	۴۰۰۰۰۰
۵۰۰۰۰۰	پانصد هزار تومان	۵۰۰۰۰۰
۶۰۰۰۰۰	ششصد هزار تومان	۶۰۰۰۰۰
۷۰۰۰۰۰	هفتصد هزار تومان	۷۰۰۰۰۰
۸۰۰۰۰۰	هشتصد هزار تومان	۸۰۰۰۰۰
۹۰۰۰۰۰	نهمصد هزار تومان	۹۰۰۰۰۰

یادآوری:

- یک صد هزار تومان برابر است با یک «لک»
- هر پنج لک (پانصد هزار تومان) برابر است با یک «کروار»
- دو کروار برابر است با یک «میلیون»

پیوست مرحله دهم

- پانصد و پنجاه و پنج هزار و / پانصد و پنجاه و پنج تومان و / پانصد و پنجاه و پنج دینار.

۵۵۵,۵۵۵,۵۵۵

۵۵۵,۵۵۵,۵۵۵
دینار / تومان / هزار تومان

۵۵۵ هزار و

۱. ۵۵۵

۵۵۵ تومان و

۲. ۵۵۵

۵۵۵ دینار.

۵۵۵

۳.

• یکصد و بیست و سه هزار و چهارصد و پنجاه و شش تومن و هفتصد و هشتاد و نه دینار.

۱۲۳,۴۵۶,۷۸۹
دینار / تومن / هزار تومن

۱۲۳,۴۵۶,۷۸۹
دینار / تومن / هزار تومن

پی نوشتها:

۱. ۱۱۱۱ دینار، برابر است با یک قران و دو شاهی و یازده دینار زیرا هر یک هزار دینار برابر است با یک قران .
۲. ۵۵۵۵ دینار، برابر است با پنج قران و یازده شاهی و پنج دینار، چون ۵۰۰ دینار برابر است با دهشاهی و ۵۰ دینار برابر است با یک شاهی .
۳. ۹۹۹۹ دینار برابر است با نه قران و ۱۹ شاهی و یک پول و دو قاز و یک دینار کم .

حساب بولی سباقی (ترتیب دھدی)

ش	۹-۱	۹+۱۰	۹-۱۰	دینار	۹+۱۰	دینار	۹-۱۰	دینار	۹+۱۰	دینار	۹-۱۰	تومان	۹+۱۰	تومان	۹-۱۰	تومان	۹+۱۰	تومان	۹-۱۰	تومان
۱	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	۱۰	۱۱	۱۲	۱۳	۱۴	۱۵	۱۶	۱۷	۱۸	۱۹	۲۰	۲۱	۲۲
۲	۴	۵	۶	۷	۸	۹	۱۰	۱۱	۱۲	۱۳	۱۴	۱۵	۱۶	۱۷	۱۸	۱۹	۲۰	۲۱	۲۲	۲۳
۳	۵	۶	۷	۸	۹	۱۰	۱۱	۱۲	۱۳	۱۴	۱۵	۱۶	۱۷	۱۸	۱۹	۲۰	۲۱	۲۲	۲۳	۲۴
۴	۶	۷	۸	۹	۱۰	۱۱	۱۲	۱۳	۱۴	۱۵	۱۶	۱۷	۱۸	۱۹	۲۰	۲۱	۲۲	۲۳	۲۴	۲۵
۵	۷	۸	۹	۱۰	۱۱	۱۲	۱۳	۱۴	۱۵	۱۶	۱۷	۱۸	۱۹	۲۰	۲۱	۲۲	۲۳	۲۴	۲۵	۲۶
۶	۸	۹	۱۰	۱۱	۱۲	۱۳	۱۴	۱۵	۱۶	۱۷	۱۸	۱۹	۲۰	۲۱	۲۲	۲۳	۲۴	۲۵	۲۶	۲۷
۷	۹	۱۰	۱۱	۱۲	۱۳	۱۴	۱۵	۱۶	۱۷	۱۸	۱۹	۲۰	۲۱	۲۲	۲۳	۲۴	۲۵	۲۶	۲۷	۲۸
۸	۱۰	۱۱	۱۲	۱۳	۱۴	۱۵	۱۶	۱۷	۱۸	۱۹	۲۰	۲۱	۲۲	۲۳	۲۴	۲۵	۲۶	۲۷	۲۸	۲۹
۹	۱۱	۱۲	۱۳	۱۴	۱۵	۱۶	۱۷	۱۸	۱۹	۲۰	۲۱	۲۲	۲۳	۲۴	۲۵	۲۶	۲۷	۲۸	۲۹	۳۰

فصل هفتم
ارقام حسابی جنسی

اجزاء واحدهای وزن مرتبہ اول

نخود «ن»		گندم «گ»
۱۳ ن.	۱ نخود	۱ گندم
۱۴ ن.	۲ ن.	۲ گ.
۱۵ ن.	۳ ن.	۳ گ.
۱۶ ن.	۴ ن.	۴ گ.
۱۷ ن.	۵ ن.	«گ» مخفف گندم
۱۸ ن.	۶ ن.	۴ گندم برابر است با ۱ نخود
۱۹ ن.	۷ ن.	یک نخود وارد مرحله اول می‌شود با جمع زدن چهار گندم برابر با
۲۰ ن.	۸ ن.	
۲۱ ن.	۹ ن.	
۲۲ ن.	۱۰ ن.	
۲۳ ن.	۱۱ ن.	
۲۴ ن.	۱۲ ن.	
«ن» مخفف نخود		
۲۴ نخود برابر است با ۱ مثقال		
مرتبہ اول		

در این فصل شیوه نوشتن وزن در اجناس آموزش داده می‌شود، کمترین مقدار واحد وزن گندم و بیشترین آن خروار می‌باشد، اجزاء بین این دو واحد متداول وزن در جداول مربوط بیان گردیده و شیوه تبدیل آنها به یکدیگر نیز ذکر شده است.

اجزاء واحدهای وزن

مرتبه دوم و سوم

سیر «-»	مثقال «م»
— ۱۱ ۱ سیر	۱ مثقال
— ۱۲ — ۲	۲ م.
— ۱۳ — ۳	۳ م.
— ۱۴ — ۴	۴ م.
— ۱۵ — ۵	۵ م.
— ۱۶ — ۶	۶ م.
— ۱۷ — ۷	۷ م.
— ۱۸ — ۸	۸ م.
— ۱۹ — ۹	۹ م.
— ۲۰ — ۱۰	۱۰ م.
	۱۱ م.
	۱۲ م.
	۱۳ م.
۱۰ سیر برابر با ۱ چارک	۱۴ م.
۲۰ سیر برابر با نیم من تبریز	۱۵ م.
۳۰ سیر برابر، ۳ چارک	۱۶ م.
۴۰ سیر برابر، ۱ من تبریز	
« — » مخفف سیر	« م » مخفف مثقال
من تبریز برابر با ۳ کیلوگرم برابر با ۶۴۰ مثقال (وزن قدیم)	۱۶ مثقال برابر است با ۱ سیر (سیر=۷۵ گرم)
مرتبه سوم	مرتبه دوم

۱۰ سیر برابر با یک چارک، برابر با ۷۵۰ گرم (چارک را چهار یک من تبریز می‌دانند).

۲۰ سیر برابر با نیم من، برابر با ۱/۵ کیلوگرم

۳۰ سیر برابر با سه چارک، برابر با ۲/۲۵۰ کیلوگرم

۴۰ سیر برابر با یک من تبریز، برابر با ۳ کیلوگرم

ارقام واحدهای وزن (جنسی) به خط سیاق ۱-۹ من (واحد من تبریز)

ارقام حسابی	واحدهای وزن	ارقام به سیاق
۱	یک من	۶
۲	دو من	۶۸
۳	سه من	۶۶
۴	چهار من	۶۷
۵	پنج من	۶۵
۶	شش من	۶۷
۷	هفت من	۶۸
۸	هشت من	۶۷
۹	نه من	۶۸
مرتبۀ چهارم		

- براساس عرف، هر یک من تبریز را امروزه برابر با سه کیلوگرم محاسبه می‌نمایند. (۴۰ سیر)

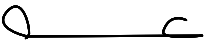
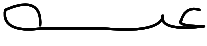

- هر یک من تبریز برابر است با ۶۴۰ مثقال.

- من اصفهان برابر است با دو برابر من تبریز، سنگ شاه، برابر با ۱۲۸۰ مثقال.

- من ری برابر است با چهار برابر من تبریز، برابر با ۲۵۶۰ مثقال.

- اجزاء اغلب من‌های سراسر کشور به مثقال منتهی می‌گردید و در سنجش تعداد مثقال‌های هر من مبادله و ارزیابی آنها صورت می‌گرفت و به هم تبدیل می‌شد مثلاً من تبریز برابر با ۶۴۰ مثقال، من سنگ شاه اصفهان برابر با ۱۲۸۰ مثقال و من ری برابر با ۲۵۶۰ مثقال بود که در مقایسه برابری من ری دو برابر من اصفهان و چهار برابر من تبریز محاسبه می‌گردید.

ارقام واحدهای وزن (جنسی) به خط سیاق
 ۱۰-۹۰ من (واحد من تبریز)

ارقام حسابی	واحدهای وزن	برابری با خط سیاق
۱۰	ده من	
۲۰	بیست من	
۳۰	سی من	
۴۰	چهل من	
۵۰	پنجاه من	
۶۰	شصت من	
۷۰	هفتاد من	
۸۰	هشتاد من	
۹۰	نود من	
مرتبۀ پنجم		

- عدد ده بدین شکل «» نوشته می‌شود، اگر علامت «من» را به آخر آن اضافه نمایند به صورت‌های ، ، و ده من خوانده می‌شود، در صورت دارا بودن اجزاء، اجزاء به همان صورت اولیه به زیر آن اضافه می‌گردد که در ارقام جدول ترکیبی مرتبه پنجم ذکر شده است مانند ۱۳ من و یا ۲۵ من.

- «هشتاد من» را به دو صورت «» و یا «» می‌نویسند.

ارقام واحدهای وزن (جنسی) به خط سیاق
 ۱۰-۱۹ من (واحد من تبریز)

ارقام حسابی	واحدهای وزن	برابری با خط سیاق
۱۰	ده من	ع
۱۱	یازده من	ع
۱۲	دوازده من	ع
۱۳	سیزده من	ع
۱۴	چهارده من	ع
۱۵	پانزده من	ع
۱۶	شانزده من	ع
۱۷	هفده من	ع
۱۸	هیجده من	ع
۱۹	نوزده من	ع
پیوست مرتبه پنجم (اجزاء ده من)		

و یا ۲۲ من، ۲۵ من، ۴۷ من و ... که به ترتیب عبارتند از:
 ع، ع، ع، ع، ع، ع، ع و ...

ارقام واحدهای وزن (جنسی) به خط سیاق
 ۱۰۰-۹۰۰ من (واحد من تبریز)

ارقام به سیاق	واحدهای وزن		ارقام حسابی
	خروار ^۱	من	
سـ . ۰	یک خروار	یکصد من	۱۰۰
سـ ۰ یا ۸۰ . ۰	دو خروار	دویست من	۲۰۰
سـ ۰	سه خروار	سیصد من	۳۰۰
سـ ۰	چهار خروار	چهارصد من	۴۰۰
صـ ۰	پنج خروار	پانصد من	۵۰۰
سـ ۰	شش خروار	ششصد من	۶۰۰
سـ ۰	هفت خروار	هفتصد من	۷۰۰
سـ ۰	هشت خروار	هشتصد من	۸۰۰
سـ ۰	نه خروار	نهصد من	۹۰۰
مرتبه ششم			

هر یک صد من تبریز برابر است با یک خروار یا ۳۰۰ کیلوگرم، دو خروار را به دو صورت سـ ۰ یا ۸۰ . ۰ می‌نویسند.

ارقام واحدهای وزن (جنسی) به خط سیاق
 ۱۰۰۰-۹۰۰۰ من (من تبریز) (۱۰-۹۰ خروار)

ارقام به سیاق	واحدهای وزن	
	خروار	من
ع	ده خروار	۱۰۰۰ من برابر با
ع	بیست خروار	۲۰۰۰ من برابر با
س	سی خروار	۳۰۰۰ من برابر با
ل	چهل خروار	۴۰۰۰ من برابر با
ص	پنجاه خروار	۵۰۰۰ من برابر با
ش	شصت خروار	۶۰۰۰ من برابر با
ه	هفتاد خروار	۷۰۰۰ من برابر با
ه	هشتاد خروار	۸۰۰۰ من برابر با
ن	نود خروار	۹۰۰۰ من برابر با
مرتبۀ هفتم		

انتتهای رقم سیاقی خروار، بایستی مستقیماً بالا برده شود. مانند **س** و یا **س** که هر دو نشان دهنده سی خروار می باشند.

ارقام واحدهای وزن (جنسی) به خط سیاق

اجزاء ۱۰ - ۹۰ خروار

واحدهای وزن		واحدهای وزن	
به خط سیاق	خروار	خط سیاق	خروار
ع	۱۱ خروار	ع	۱۱ خروار
عع	۲۲ خروار	عع	۱۲ خروار
عسع	۳۳ خروار	عسع	۱۳ خروار
عسعع	۴۴ خروار	عسعع	۱۴ خروار
عسعسع	۵۵ خروار	عسعسع	۱۵ خروار
عسعسعع	۶۶ خروار	عسعسعع	۱۶ خروار
عسعسعسع	۷۷ خروار	عسعسعسع	۱۷ خروار
عسعسعسعع	۸۸ خروار	عسعسعسعع	۱۸ خروار
عسعسعسعسع	۹۹ خروار	عسعسعسعسع	۱۹ خروار
پیوست مرتبه هفتم			

توجه: تغییرات اندکی در آخر رسم الخط سیاق منجر به تغییر مفهومی آن می‌گردد، مانند:

ع ۲۵ خروار

عع ۲۵ تومان

عسع ۲۵ من

عسعسع ۲۵ دینار

ارقام واحدهای وزن (جنسی) به خط سیاق
(۱۰۰-۹۰۰ خروار)

ارقام به خط سیاق	واحدهای وزن	
	به حروف	به عدد
۶ س ۶	صد خروار	۱۰۰ خروار
۶ س ۸	دویست خروار	۲۰۰ خروار
۶ س ۹	سیصد خروار	۳۰۰ خروار
۶ س ۱۰	چهارصد خروار	۴۰۰ خروار
۶ س ۱۱	پانصد خروار	۵۰۰ خروار
۶ س ۱۲	ششصد خروار	۶۰۰ خروار
۶ س ۱۳	هفتصد خروار	۷۰۰ خروار
۶ س ۱۴	هشتصد خروار	۸۰۰ خروار
۶ س ۱۵	نهصد خروار	۹۰۰ خروار
مرتبه هشتم		

اگر یک صد خروار را به تنهایی بنویسیم شکل آن ۶ س ۶ خواهد بود ولی اگر اجزاء داشته باشد، قسمت دوم آن را برداشته و به جای آن اجزاء مورد نظر را می‌نویسیم مانند ۶ س ۱۲۵ خروار و یا ۶ س ۳۵۴ خروار.

ارقام واحدهای وزن (جنسی) به خط سیاق
(اجزاء ۱۰۰-۹۰۰ خروار)

واحدهای وزن		واحدهای وزن	
به سیاق	به رقم	به سیاق	به رقم
ع	۱۱۱ خروار	ع	۱۱۱ خروار
ع	۲۲۲ خروار	ع	۱۱۲ خروار
ع	۳۳۳ خروار	ع	۱۱۳ خروار
ع	۴۴۴ خروار	ع	۱۱۴ خروار
ع	۵۵۵ خروار	ع	۱۱۵ خروار
ع	۶۶۶ خروار	ع	۱۱۶ خروار
ع	۷۷۷ خروار	ع	۱۱۷ خروار
ع	۸۸۸ خروار	ع	۱۱۸ خروار
ع	۹۹۹ خروار	ع	۱۱۹ خروار
بیوست مرتبه هشتم			

ارقام واحدهای وزن (جنسی) به خط سیاق
(۱۰۰۰-۹۰۰۰ خروار)

ارقام به خط سیاق	واحدهای وزن	
	به حروف	به عدد
۱۰۰۰	یک هزار خروار	۱۰۰۰ خروار
۲۰۰۰	دو هزار خروار	۲۰۰۰ خروار
۳۰۰۰	سه هزار خروار	۳۰۰۰ خروار
۴۰۰۰	چهار هزار خروار	۴۰۰۰ خروار
۵۰۰۰	پنج هزار خروار	۵۰۰۰ خروار
۶۰۰۰	شش هزار خروار	۶۰۰۰ خروار
۷۰۰۰	هفت هزار خروار	۷۰۰۰ خروار
۸۰۰۰	هشت هزار خروار	۸۰۰۰ خروار
۹۰۰۰	نه هزار خروار	۹۰۰۰ خروار
مرتبه نهم		

ارقام واحدهای وزن (جنسی) به خط سیاق
(اجزاء ۱۰,۰۰۰ - ۹۰,۰۰۰ خروار)

واحدهای وزن		واحدهای وزن	
به سیاق	به رقم	به سیاق	به رقم
ار صاع	۱۵۱۱ خروار	ار، ع	۱۱۱۱ خروار
ار صاع	۱۵۲۲ خروار	ار، ع	۱۱۲۲ خروار
ار صاع	۱۵۳۳ خروار	ار، ع	۱۱۳۳ خروار
ار صاع	۱۵۴۴ خروار	ار، ع	۱۱۴۴ خروار
ار صاع	۱۵۵۵ خروار	ار، ع	۱۱۵۵ خروار
ار صاع	۱۵۶۶ خروار	ار، ع	۱۱۶۶ خروار
ار صاع	۱۵۷۷ خروار	ار، ع	۱۱۷۷ خروار
ار صاع	۱۵۸۸ خروار	ار، ع	۱۱۸۸ خروار
ار صاع	۱۵۹۹ خروار	ار، ع	۱۱۹۹ خروار
پیوست مرحله نهم			

ارقام واحدهای وزن (جنسی) به خط سیاق
(۱۰,۰۰۰ - ۹۰,۰۰۰ خروار)

ارقام به خط سیاق	واحدهای وزن	
	به حروف	به عدد
عس	ده هزار خروار	۱۰,۰۰۰ خروار
عس	بیست هزار خروار	۲۰,۰۰۰ خروار
س	سی هزار خروار	۳۰,۰۰۰ خروار
لس	چهل هزار خروار	۴۰,۰۰۰ خروار
صس	پنجاه هزار خروار	۵۰,۰۰۰ خروار
شس	شصت هزار خروار	۶۰,۰۰۰ خروار
هس	هفتاد هزار خروار	۷۰,۰۰۰ خروار
هس	هشتاد هزار خروار	۸۰,۰۰۰ خروار
نس	نود هزار خروار	۹۰,۰۰۰ خروار
مرتبۀ دهم		

ارقام واحدهای وزن (جنسی) به خط سیاق
(۱۰۰,۰۰۰ - ۹۰۰,۰۰۰ خروار)

ارقام به خط سیاق	واحدهای وزن	
	به حروف	به عدد
٠٠٠٠	صد هزار خروار	۱۰۰,۰۰۰ خروار
٠٠٠١	دویست هزار خروار	۲۰۰,۰۰۰ خروار
٠٠٠٢	سیصد هزار خروار	۳۰۰,۰۰۰ خروار
٠٠٠٣	چهارصد هزار خروار	۴۰۰,۰۰۰ خروار
٠٠٠٤	پانصد هزار خروار	۵۰۰,۰۰۰ خروار
٠٠٠٥	ششصد هزار خروار	۶۰۰,۰۰۰ خروار
٠٠٠٦	هفتصد هزار خروار	۷۰۰,۰۰۰ خروار
٠٠٠٧	هشتصد هزار خروار	۸۰۰,۰۰۰ خروار
٠٠٠٨	نهمصد هزار خروار	۹۰۰,۰۰۰ خروار
مرتبه یازدهم		

بیوست مرتبه یازدهم

در مرتبه یازدهم ارقام سیاقی جنسی از ۱۰۰,۰۰۰ خروار آغاز می‌شود و به ۹۰۰,۰۰۰ خروار پایان می‌یابد. اجزاء این ارقام جنسی را چنین می‌نویسد: مثلاً

پانصد و پنجاه و پنج هزار و	۵۵۵ هزار و
پانصد و پنجاه و پنج خروار و	۵۵۵ خروار و
پنجاه و پنج من و سی و پنج سیر و	۵۵ من و ۳۵ سیر و
پنج مثقال و پنج نخود و سه گندم	۵ مثقال و ۵ نخود و ۳ گندم.

ص ۱۶۰

ص ۳۵

۳۵ -

۵ م

۵ ن

۳ گ

و یا

۲ / ۲۲ / ۱۲ / ۲۲ / ۲۲ / ۲۲

گندم / نخود / مثقال / سیر / من / خروار / هزار

ص ۱۶۰

ص ۲۲

۲۲ -

۱۲ م

۲۲ ن

۲ گ

ارقام واحدهای وزن (جنسی) به خط سیاق، تحریر و اعداد هندسی

ارقام به خط سیاق	خط تحریری	اعداد هندسی
{ ع ا ل ر ، ع ع } ع ع	صد و یازده هزار و صد و یازده خروار و یازده من	۱۱۱،۱۱۱،۱۱
{ ع ا ل ر ، ع ع } ع ع	دویست و بیست و دو هزار و دویست و بیست و دو خروار و بیست و دو من	۲۲۲،۲۲۲،۲۲
{ س ا ل ر ، س س } س س	سیصد و سی و سه هزار و سیصد و سی و سه خروار و سی و سه من	۳۳۳،۳۳۳،۳۳
{ چ ا ل ر ، چ ل ر } ل ر	چهار صد و چهل و چهار هزار و چهار صد و چهل و چهار خروار و چهل و چهار من	۴۴۴،۴۴۴،۴۴
{ پ ا ل ر ، پ ل ر } ل ر	پانصد و پنجاه و پنج هزار و پانصد و پنجاه و پنج خروار و پنجاه و پنج من	۵۵۵،۵۵۵،۵۵
{ ش ا ل ر ، ش ل ر } ل ر	ششصد و شصت و شش هزار و ششصد و شصت و شش خروار و شصت و شش من	۶۶۶،۶۶۶،۶۶
{ ه ا ل ر ، ه ل ر } ل ر	هفتصد و هفتاد و هفت هزار و هفتصد و هفتاد و هفت خروار و هفتاد و هفت من	۷۷۷،۷۷۷،۷۷
{ ه ا ل ر ، ه ل ر } ل ر	هشتصد و هشتاد و هشت هزار و هشتصد و هشتاد و هشت خروار و هشتاد و هشت من	۸۸۸،۸۸۸،۸۸
{ ن ا ل ر ، ن ل ر } ل ر	نهدصد و نود و نه هزار و نهصد و نود و نه خروار و نه نودونه من	۹۹۹،۹۹۹،۹۹

حساب جنسی سیاقی (ترتیب دہدی)

ش	۱-۹	۱۰-۹۰	۱-۹	۱۰-۹۰	۱۰۰-۹۰۰	۱۰۰۰-۹۰۰۰	۱۰,۰۰۰-۹۰,۰۰۰	۱۰۰,۰۰۰-۹۰۰,۰۰۰	۱,۰۰۰,۰۰۰-۹,۰۰۰,۰۰۰
۱	۶،	ع	س،	ع	س،	الس،	عالس،	الس،	الس،
۲	۸،	ع	س،	ع	س،	الس،	عالس،	الس،	الس،
۳	۵،	س	س،	س	س،	الس،	الس،	الس،	الس،
۴	۱۰،	س	س،	س	س،	الس،	الس،	الس،	الس،
۵	۷،	س	س،	س	س،	الس،	الس،	الس،	الس،
۶	۶،	س	س،	س	س،	الس،	الس،	الس،	الس،
۷	۱۰،	س	س،	س	س،	الس،	الس،	الس،	الس،
۸	۵،	س	س،	س	س،	الس،	الس،	الس،	الس،
۹	۱۰،	س	س،	س	س،	الس،	الس،	الس،	الس،

بخش دوم تدوین

سرآغاز

منظور از تدوین، جمع‌آوری کتب درسی سیاقی است (تا آنجا که مقدور بود) محتوای این کتب درسی و آموزشی سیاقی مورد بررسی و مطالعه قرار گرفت، ضمن معرفی کتاب‌ها اضافات و حواشی آنها که جنبه یادگیری آموزشی نداشت حذف و قسمت‌های درسی و آموزشی آن به نوعی که ساده‌نویسی مراعات شده باشد استخراج، معرفی و تدوین شدند.

سعی بر این بود که این معرفی‌های تدوینی بر حسب تاریخ چاپ و قدمت باشند ولی من تمامی چاپ‌های این کتاب‌ها و احتمالاً کتب دیگری را که در این راستا مورد نیاز بود در اختیار نداشتیم و اجباراً کتب شناخته شده را به شکل کنونی و بر اساس مقدم و مؤخر بودن، معرفی نمودم. به هنگام معرفی فقط مطالب درسی و شیوه آموزشی کتاب در نظر گرفته شده بود و جهت حذف مطالبی که مورد نیاز نبود توضیح لازم داده شده است.

کتاب‌های مرجع مورد بهره‌گیری اغلب در قطع «جیبی» منتشر شده بودند، ولی پاره‌ای از آنها همانند کتاب «سیاق مظفری» و «سیاق خطیر» با قطع رقعی، اولی در اندازه $۱۳ \times ۱۹/۵$ و دومی در اندازه $۱۳/۵ \times ۲۱$ سانتیمتر بودند. و یکی از آنها به نام «سیدالانشاء نوظهور» در قطع وزیری به چاپ رسیده بود. در کتاب حاضر، سعی بر این بود که کلیه کتاب‌های مورد بهره‌گیری با قطع وزیری کتاب هماهنگی داشته باشند، در این راستا حدوداً به قطع جیبی بسنده نموده و صفحات تدوین شده را بر این اساس پایه‌ریزی نمودم، متن اصلی همه کتاب‌های بهره‌گیری شده، دارای چاپ سنگی می‌باشند ولی کتاب‌های:

- سیاق مظفری، چاپ ۱۳۴۲ قمری (۱۳۰۳ شمسی)
- سیاق خطیر، چاپ ۱۳۴۶ قمری (۱۳۰۶ شمسی)
- مجمع‌المراسلات، چاپ ۱۳۴۷ قمری (۱۳۰۷ شمسی)
- احسن‌المراسلات، چاپ ۱۳۵۶ قمری (۱۳۱۷ شمسی)
- سیدالانشاء نوظهور، چاپ ۱۳۳۴ شمسی

دارای پشت جلد‌های چاپ سربی می‌باشند و این نمایانگر آن است که در آغاز عمومی شدن چاپ‌های سربی فقط کتاب‌های ویژه‌ای را با این حروف منتشر می‌نمودند ولی چاپ‌های سنگی رواج

عمومی داشته و پشت جلد‌های کتب مذکور بیشتر جنبه تزئینی به خود می‌گرفته است و بر این پایه قابل درک مفهومی است که چاپ‌های سنگی در دهه‌های آخر حیات خود اغلب از کیفیت خوبی برخوردار نبودند و این واقعیت در انواع کتب چاپ سنگی در قطع‌های مختلف و موضوعات گوناگون به وضوح قابل مشاهده و غالباً سیر قهقراپی دارند.

سال ۱۳۳۴ شمسی که کتاب سیدالانشاء نوظهور به چاپ سنگی رسید می‌توان گفت واپسین روزهای حیات کتاب‌های چاپ سنگی به شمار می‌رود چون در این سال تقریباً همه کتاب‌های منتشره، چاپ سربی و حروفی بودند.

در اینجا یازده کتابی که متن آنها آموزش درسی سیاق را تشکیل داده است معرفی متنی می‌نمایم، کتاب‌ها براساس ردیف مورد استفاده عبارتند از:

یازده کتاب مورد بهره‌گیری درباره سیاق

شماره	نام کتاب	مؤلف	سال چاپ ^۱	
			شمسی	قمری
۱	محاسب التجار	ذکر نشده	۱۳۲۸	[۱۲۸۹]
۲	بحر الجواهر	حسین اصفهانی	۱۲۹۶	[۱۲۵۸]
۳	خلاصه السیاق	سیدحسن تفرشی	۱۳۲۶	[۱۲۸۷]
۴	احسن المحاسبات ^۲	ذکر نشده	۱۳۲۸	[۱۲۸۹]
۵	سیاق مظفری	ابوالقاسم سحاب	۱۳۴۲	[۱۳۰۳]
۶	تعلیمات ابتدایی	علی اکبر طیب	۱۳۲۰	[۱۲۸۱]
۷	اقبال ناصری	افلاطون بن اسکندر	۱۳۲۴	[۱۲۸۵]
۸	سیاق خطیر	مصطفی خطیر	۱۳۴۶	[۱۳۰۶]
۹	مجمع المراسلات ^۳	ذکر نشده	۱۳۴۷	[۱۳۰۷]
۱۰	احسن المراسلات	علی فرهومند	۱۳۵۶	[۱۳۱۷]
۱۱	سیدالانشاء نوظهور	میرزا مهدی خان	[۱۳۷۴]	۱۳۳۴

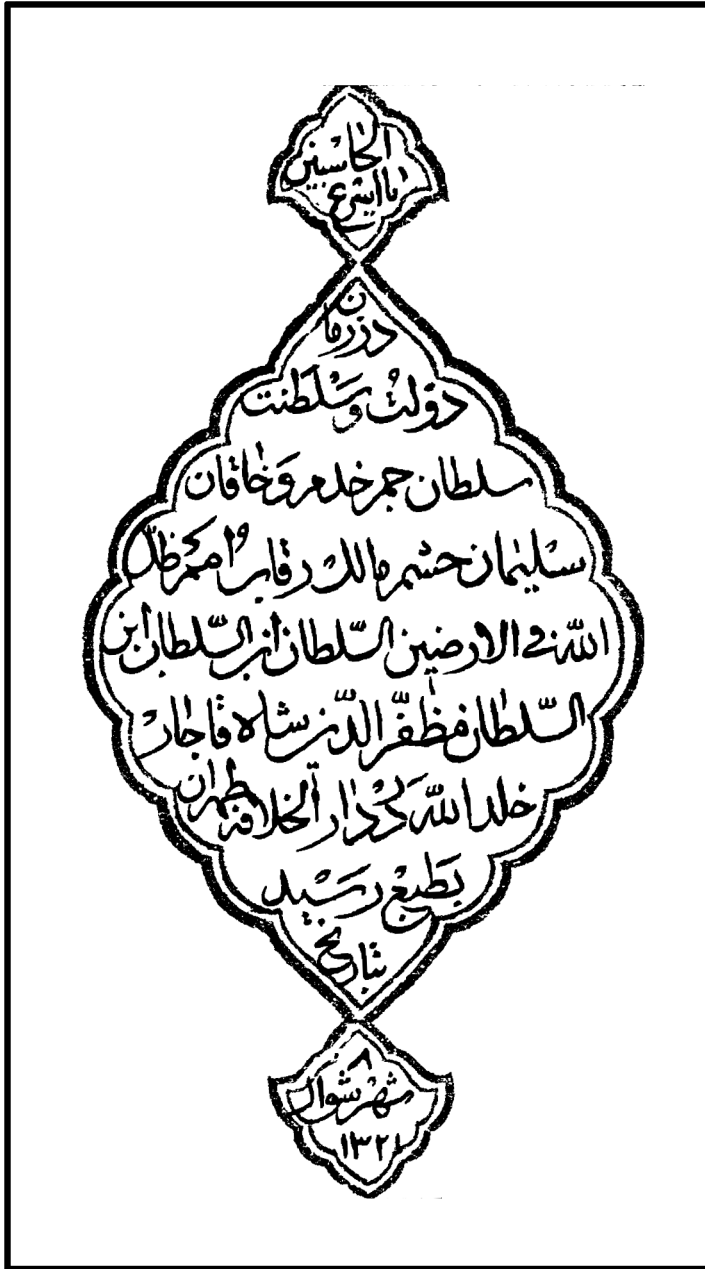
از این پس، به معرفی تفصیلی بخش سیاقی کتاب‌های مذکور پرداخته و به چاپ و انتشار آنها مبادرت می‌گردد.

۱. سال‌های دارای علامت []، محاسبه شده می‌باشند.

۲. احسن المحاسبات نام قسمت تعلیم سیاق کتاب احسن المراسلات است.

۳. کتاب مجمع المراسلات دارای دو بخش احسن المحاسبات و مجمع المحاسبات (در علم سیاق) است.

كتاب
مُحَاسِبِ التُّجَّارِ

هدایه کتاب محاسب التجار

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله رب العالمين وصلى الله على محمد وآله
الطاهرين وبعد چون تجار ذوق
العز والاحترام در همه اوقات در معاملات خیلی اهتمام
داشته اند که بقانون شرع و مطابق شریعت مطهره واقع
شود و از حرام و ربوا خیلی اجتناب و احتیاط مینموندند لهذا
بارشاد بعضی از علماء محض اینکه معامله صحیح باشد و
پول آنها هم بیفایده نباشد و ربوا هم نندند باشد
از زمان سابق الی الان طریقه متدینین تجار این بود

هو العزیز

مخفی‌نما

انکه این نسخه یغیر بر

محاسب و ابل قلم و منشی و دقرد

لازم است لهذا در نهایت

خوبی بطبع رسید

بحمد الله

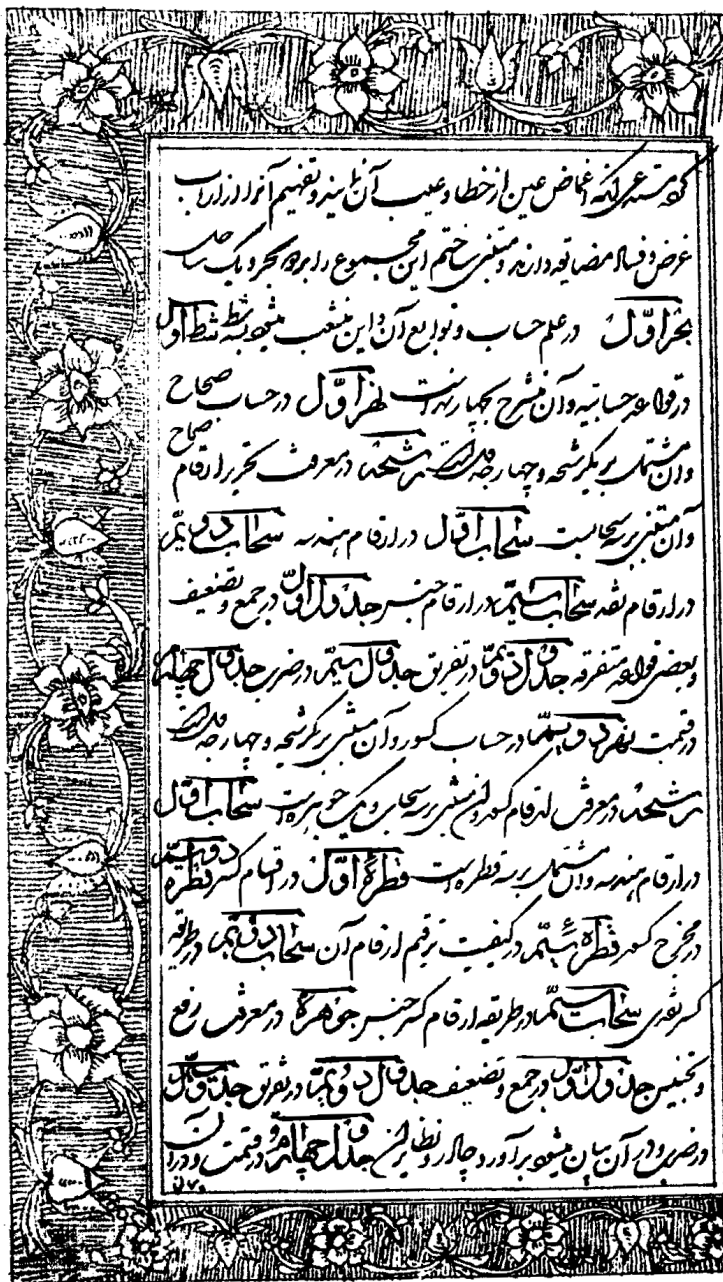
کتابه الاقل للاحقرین خوجت الاصل تبریزی المسکن
۲۵ شعبان ۱۳۲۱

كتاب
بحر الجواهر

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

پسر از جبرئیل ان پست و در هر روز و آن لولا که من صلیف الاول
 والاطهار ان بزرگوار است ما در ماه و این قسم و خلیفه با نصرت آن
 علیه السلام و تسبیح من الملائکة و تعبد من ربه و لولا الالباب و الالبصا
 مبدل که چون صلیف از امرش منصرف شود هر چند درین قلمه حساب
 آن و تو این سابق ذکر شدند بالیکه بگفت امری شمر لازم بود چندین دفعه
 فرمایند تبلیغ رفت که بعد از استیجاب و حصار قلعه این فن شریف منتهی
 شروع تبلیغ آوردن و تسبیح را بجا آوردند علم لدنی فرستاد و آنک
 و اطهار ان بزرگوار است ما در ماه و این قسم و خلیفه با نصرت آن
 علیه السلام و تسبیح من الملائکة و تعبد من ربه و لولا الالباب و الالبصا

دیگر این کبیر از هزار هزار و هفتاد و شش هزار و چهار صد و پنجاه و سه هزار
 و نه صد و پنجاه و چهار فرسخ طهارت و عرض در چهار و دو هزار و یکصد و هفتاد و شش
 فرسخ عمق ضرب کبیر هفتاد و چهار هزار هزار هزار و شصت و هفتاد و هشتاد
 و سه هزار هزار هزار و نه صد و هفتاد و سه هزار هزار و یکصد و هفتاد و پنجاه و شش
 و هفتصد و نود و دو فرسخ بود ۲۶۲ ۱۳۵ ۹۲۹ ۸۲۳ ۲۴
 عدد یک طاق اکثر این یک طاق که ۲۶۲ ۷۹۲ ۱۳۵ ۹۲۹ ۸۲۳ ۲۴
 در صد طاق ضرب کبیر تا عدد صد طاق معلوم که هفتاد و شصت و هفتاد و شش
 این مبلغ نهم چنان بود که هفتاد و شصت و هفتاد و شش ۲۶۲ ۱۳۵ ۹۲۹
 ۸۲۳ ۲۴ صد و هفتاد و چهار هزار هزار هزار هزار و شصت و هفتاد و شش
 هفتاد و سه هزار هزار هزار و نه صد و هفتاد و سه هزار هزار و یکصد و هفتاد و پنجاه
 هزار و هفتصد و نود و دو فرسخ بود دیگر میخواهم که بدانیم که یک فرسخ چند گز است
 و در یک گز چند ارزن کبیر دو اند هزار گز طهارت در دو اند هزار گز عرض
 ضرب کبیر صد و چهار هزار هزار هزار گز بود باز همین عمق طهارت و عرض
 در دو اند هزار گز عمق ضرب کبیر چنانچه یک فرسخ کبیر از هزار هزار هزار
 و هفتصد و بیست و شش هزار هزار گز بود ۱۲۲۸ ۵۵ ۵۵ ۵۵

در

حسن خلانی

بسم الله الرحمن الرحيم

پس از حمد بزرگان پاک و درود بر روان مصداق و ما که ما خلقت
الافلاک و آل اطهار آن بزرگوار سیما داماد و ابن عم و خلیفہ بلا فصل آن
عالیقدر علیهم الصلوٰۃ والسلام من الملک المختار و بعد معروض پر
اولوالالباب و اولابصار میداد که چون دوستی که تخلف از امرش
تغییر بود خواہش تدوین قواعد حساب و توابع آن و قوانین
سیاق دفتر شدند و با اینکه یک امر اطاعتش لازم بود چندین دفعہ
فرمایش تبلیغ رفت کہ بقدر احتیاج احصای قواعد این دو فن
شریف نموده شود لهذا شروع بتالیف اوراق کہ مستی بحر الجواهر

بی ۴

هزار هزار هزار و هفتصد و پنجاه و هفت هزار هزار هزار هزار

هزار هزار و ششصد هزار هزار هزار هزار

هزار هزار عدد و از آن کجند

والله اعلم بحقیق لا اله الا الله

بیت نامتقاسم
الانوار
داریم

ولکاتبه

بهر حساب هر که تفهیم حاضر است بسند درین کتاب گنایاب و نادار است

کنجینه حساب بودی که این کتاب

موسوم از چهر روی بجز الجواهر است

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

وَبِذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمُ الْآيَاتِ الْكُرْبَىٰ

لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ

وَبِذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمُ الْآيَاتِ الْكُرْبَىٰ

لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ

سلطان کتاب ابن محمد حریر اوقات حلا ۱۳۰۶

كتاب خُلاصة السِياق

چاپ دوم خلاصہ السباق

جہ تہجیل محاسبات و حدیث بہ انبیا و اہل
تالیف میرزا سید حسن خان پیر قاجار شہیدی

در دار سخلانہ طہران بطبع سید

حق طبع مخصوص مؤلف است

سید محمد حسین ہمدانی
کتابت علیہ السلام

۱۳۲۶

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ
 بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ
 بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

اسمجد سدر ب العالمین و الصلوة والسلام علی خیر خلقه محمد
 وآله جمعین الطیبین الطاهرین اما بعد چون حضرت
 افریدگار جل شانہ بنی نوع انسا را چنان فرید کہ بدون خلطه
 و آمیزش و معاونت و مشارکت امور معاشیه و معاویہ
 ایشان اشظام نیاید پس بواسطه ترتیب این گونه از خلقت
 کہ مشحونست ب حکمت تمام افراد ناس از پر و بزا و وضع و غیر
 در امور معاشیه ناچارند از معامله و ہر معالی لابد است
 از دانستن علم محاسبہ اگر چه بطریق اجمال باشد چون
 چندی است در ایران حساب ریاضی معمول و بسی اشخاص
 دارای علم ریاضی گردیدہ و از علم سیاق معمولی بی نیازند
 و لکن با مردمان چون فعلاً احتیاج بہ نانو و قصاب
 و تقال و عطار و علاف و عنبرہ داریم و ہنوز

(۳)

اصناف معروضه دارای علم ریاضی نگه دیده اند که آن طریق
 رفع احتیاج شود **لهذا** اقل التواتر میرزا سید حسن
 دیرقاجار بن میرزا سید باقر تفرشی می که سالها در علم سیاق
 و خط زحمت کشیده و از هر ضرب خوشه برداشته **بعضون**
 (کُلّ علمین فی القیاس ضاع) بنا بر ترفیه حال عاتق
 مطالب مفصله و عبارات مشککه سابق سیاق را بطریقی
 و عبارتی آسان در این کتابچه با خط خود مندرج نمود که کافه
 خلق را ارباب و کاسب بفرخور حال بکار آید و رفع احتیاج
 ایشان را در وادوسته معاملات نماید و آنرا مستی
خلاصه السياق نمودم امید از ارباب فضل و دود
 چنان است که بنظر عیب پوشی اگر سهوی یا نیامنی رفته
 انما ضرت فانی (فان الجوادت یکبوا) (و انما رقدت عینها)
 و الصارم قد نبوا) **والانسان محل النیمان**
 عبارات و مطالب این کتابچه را همگانه بحبل ولایت

ائمه اشعی عشر علیهم صلوات الملك الاکبر مثل ما ششم یک مقدمه
 و دو از ده فصل و یک خانمه فصل اول در دستن دینارا
 و کپول و و پول الی یک قران و از کفران الی کیتومان و ککدا
 الی یک کرد در توان فصل دوم در آداب جمع از تقدی
 و جنبی و یومیه نویسی و کتابچه تجارتی و غیره فصل سوم در طریق
 از تقدی و جنبی فصل چهارم در کسور تعه و کسور ارقام
 فصل پنجم در آداب ضرب احاد و در احاد و احاد در مرکب
 و مرکب در مرکب فصل ششم در عمل تعمیر قیمت سایر
 اقشه غیره فصل هفتم در آداب تقسیم از نقد به نقد و از نقد به
 و از جنبه به نفر فصل هشتم در تبدیل فصل نهم
 در مبادله گندیم به جو یا برنج به گندیم یا سایر حیوانات بایا
 حیوانات دیگر فصل دهم در عمل مراحجه و عمل مشارکت
 فصل یازدهم در بعضی از قروضات لازمه و ادو سند
 فصل دوازدهم در محاسبه بدنی که دارای عمل کنیجه

م

دوستور العمل است در درخانه بعضی از شاسپات و بوشبانت
 لازم و عنوانات سرع بیه جات و رقع جاب فخره
 شان بر کس بانضمام القاب هر کسی نفر اخر حال بطریق احوال
 مفید در سیاق عملی است که بواسطه دستن آن
 مجهولات ارقام از نقد و جنس معلوم می شود و این را تعریف
 آن است اما (فایده) علم سیاق پی برودن به جمع نفوذ
 و ملتفت شدن قیمت جنس که سبب شبهه دشمنی باقی نماند
 (و موضوع) علم سیاق دنیارات و یکپول و دوپول و توانا
 و توانات الی کر و تومان و بالاتر تا هر کجا برسد

فصل اول در شناختن یکدینار الی یکگرد

صورت نوشتن دنیارات الی هزار دینار

یکدینار	دودینار	سه دینار	چهار دینار	پنج دینار
شش دینار	هفت دینار	هشت دینار	نُه دینار	ده دینار
یازده دینار	بیست دینار	سی دینار	چهار دینار	پنجاه دینار
صفت دینار	هفتاد دینار	هشتاد دینار	نود دینار	صد دینار

بهره

کصد دینار دولت دینار سصد دینار چهار صد دینار پانصد دینار

شش صد دینار هفتصد دینار هشتصد دینار نصد دینار

بر کس کبدینار آتا نه صد دینار از خط نمود و ملتفت شد بعد از آن
باید از قرار تقصیل کمپول را تا یک قران از خط نماید

یک پول یکشاهی سه پول چهار پول

پشت و پنجدینار پنجاه دینار هفتصد و پنجدینار صد دینار

پنج پول ششاهی ششاهی و نیم یکجاسی

صد و پنجدینار صد و پنجاه و دو صد و هشتاد و پنجدینار و دینار

نه پول نهمشاهی پنجشاهی و نیم دوازده پول

دویست و پنجدینار دویست و پنجاه و یک صد و هشتاد و پنجدینار سصد دینار

سیزده پول هفتشاهی هفتشاهی و نیم دو عبسی

سی صد و پنجدینار سیصد و پنجاه و یک صد و هشتاد و پنجدینار چهار صد دینار

هفده پول نهشاهی نهشاهی و نیم دهشاهی

چهار صد و پنجدینار چهار صد و پنجاه و یک چهار صد و هشتاد و پنجدینار پانصد دینار

دهی و نیم

ده شاهی و نیم یازده شاهی یازده شاهی نیم سه عتاسی
هکاه سیر هکاه سیر هکاه سیر هکاه سیر هکاه سیر
هشتصد و پنجاه هزار هشتصد و پنجاه هزار هشتصد و پنجاه هزار هشتصد و پنجاه هزار هشتصد و پنجاه هزار

عتاسی عتاسی سیزده شاهی سیزده شاهی چهارده شاهی
هکاه سیر هکاه سیر هکاه سیر هکاه سیر هکاه سیر
هشتصد و پنجاه هزار هشتصد و پنجاه هزار هشتصد و پنجاه هزار هشتصد و پنجاه هزار هشتصد و پنجاه هزار

چهارده شاهی و نیم پانزده شاهی پانزده شاهی نیم چهارده شاهی
هکاه سیر هکاه سیر هکاه سیر هکاه سیر هکاه سیر
هشتصد و پنجاه هزار هشتصد و پنجاه هزار هشتصد و پنجاه هزار هشتصد و پنجاه هزار هشتصد و پنجاه هزار

چهارده شاهی عتاسی هفده شاهی هفده شاهی نیم هجده شاهی
هکاه سیر هکاه سیر هکاه سیر هکاه سیر هکاه سیر
هشتصد و پنجاه هزار هشتصد و پنجاه هزار هشتصد و پنجاه هزار هشتصد و پنجاه هزار هشتصد و پنجاه هزار

هجده شاهی و نیم نوزده شاهی نوزده شاهی نیم یک قران
هکاه سیر هکاه سیر هکاه سیر هکاه سیر هکاه سیر
هشتصد و پنجاه هزار هشتصد و پنجاه هزار هشتصد و پنجاه هزار هشتصد و پنجاه هزار هشتصد و پنجاه هزار

یک قران بی خورده الی نه قران این قسم است
یک قران دو قران سه قران چهار قران پنج قران شش قران هفت قران هشت قران نه قران
هکاه سیر هکاه سیر هکاه سیر هکاه سیر هکاه سیر هکاه سیر هکاه سیر هکاه سیر
هشتصد و پنجاه هزار هشتصد و پنجاه هزار هشتصد و پنجاه هزار هشتصد و پنجاه هزار هشتصد و پنجاه هزار هشتصد و پنجاه هزار هشتصد و پنجاه هزار هشتصد و پنجاه هزار

قران اول

صد تومان الی نصد تومان از این قرار است و گان جمع بهم جمع نموده

صد تومان	دولت تومان	سصد تومان
ص	د	س

چار صد تومان	پانصد تومان	شش صد تومان
چ	پ	ش

مئصد تومان	مئصد تومان	نصد تومان
م	ن	ص

هزار تومان الی نه هزار تومان از این قرار است و گان جمع بهم جمع می شود

هزار تومان	دو هزار تومان	سه هزار تومان
ه	د	س

چار هزار تومان	پنج هزار تومان	شش هزار تومان
چ	پ	ش

هفت هزار تومان	هشت هزار تومان	نه هزار تومان
ه	ه	ن

ده هزار تومان الی نود هزار تومان از این قرار است و بهم جمع می شود

ده هزار تومان	صفت هزار تومان	سی هزار تومان
د	ص	س

چهار هزار تومان	پانصد هزار تومان	شش هزار تومان
چ	پ	ش

هفت هزار تومان	هشت هزار تومان	نود هزار تومان
ه	ه	ن

صم هزار تومان

صد هزار تومان الی پانصد هزار تومان که یک کرد و توانست
 در زیر یک پاست ذکر میشود و در زیر بابت دیگر است صد هزار تومان
 نایک میان و در زیر بابت دیگر طریق میان را که قسم بدو

صد هزار تومان نایک کرد

صد هزار تومان چهل هزار تومان صد هزار تومان چهار صد هزار تومان پانصد هزار تومان
 ۱۱۱۱ ۱۱۱۱ ۱۱۱۱ ۱۱۱۱ ۱۱۱۱

نشد صد هزار تومان نایک میان که هزار هزار تومان باشد
 نشد صد هزار تومان صد هزار تومان صد هزار تومان صد هزار تومان صد هزار تومان
 ۱۱۱۱ ۱۱۱۱ ۱۱۱۱ ۱۱۱۱ ۱۱۱۱

طریقه از یک کرد و الی یک میان غیره چنانچه در جدولی
 مراتب جعفر شناخته می شود در حساب سیاق به نوشتن
 مرتبه شناخته می شود چنانچه در این چند قلم که مرتبه عشرت
 تومان را که ده تومان و هفت تومان غیره باشد داخل در زیر تومان هر یک
 کثیرتر من نم

صد و پنجاه	چهل و دو	چهل و یک	چهل	چهل و سه	چهل و دو	چهل و یک	چهل
۵۰	۴۲	۴۱	۴۰	۴۳	۴۲	۴۱	۴۰
۵۰	۴۲	۴۱	۴۰	۴۳	۴۲	۴۱	۴۰
۵۰	۴۲	۴۱	۴۰	۴۳	۴۲	۴۱	۴۰
۵۰	۴۲	۴۱	۴۰	۴۳	۴۲	۴۱	۴۰
۵۰	۴۲	۴۱	۴۰	۴۳	۴۲	۴۱	۴۰
۵۰	۴۲	۴۱	۴۰	۴۳	۴۲	۴۱	۴۰
۵۰	۴۲	۴۱	۴۰	۴۳	۴۲	۴۱	۴۰

باقی

بچسبند هر مرتبه را ندهاشته باشد عوض آن مره زبر و کتوبان
باید نوشت تا شخص نظر کند و ثقت شود و برای او شبهه
باقی نماند در خواندن اوست م بین طریق در از هر کتوبان ذکر کند

هر که در کتب و هزاره سال سه هزاره سال چهاره هزاره سال
الآن...

هزاره سال... در این خرد کم زبر که در خط می فرماید

و در مرتبه که یکی مرتبه اخاد و دیگری مرتبه هزار باشد اوست

کتاب کتوبان... در کتب سه هزاره سال چهاره هزاره سال

ارقام متصل یکدیگر از یک عیان الی کتوبان از این قرار است

کتاب کتوبان... در کتب سه هزاره سال چهاره هزاره سال

ارقام متصل از یکدیگر از عیان الی دیگر از این قرار است

کتاب کتوبان... در کتب سه هزاره سال چهاره هزاره سال

نصیر و...

ببرک و سوم
فصل دوم در جمع و جمع در لغت بمعنی نسبه هم آوردن و
 نمودن رتبه نام نقدی و جنبی است که از دست علم الی هر قدر
 نوشته باشد تمام را بنحوا مندرسانند چه قدر است از جمع ثقت
 خواهد کردید **فصل** عده جمع و نقدی شروع از ارقام
 که برآید شود همه جا نه رتبه نه رقم بملاحظه یک جنس بودن یا یکدیگر
 جمع می شود چنانچه از ده که بیشتر در شده از همان جنس
 و همان رتبه باید مرتب شود و اگر ده یا بیست یا سی یا چهل غیره
 بملاحظه عشرات شدن از آن دیگر رقمی باید نوشته نشود ولی عشرات
 آنرا نظر بمنزله عشراتی کرده است یک و اگر بیست است دو و اگر
 سی و چهل غیره است سه و چهار غیره گرفته بمرتبه بعد از جمع
 و اگر از ده یا بیست و غیره زیاد تر شد زیاده از عشرات را
 هر قدر است از همان رتبه بنویسی و عشرات آنرا چنانچه ذکر شد
 یک یا دو یا سه و غیره گرفته بمرتبه بعد جمع نمایند تا تمام
 از پانزده بالا جمع گردد و یکی شود چنانچه در این چند مثال شرح

بلا و نه

جایگه مخارج کلی است ^{۱۴} بدین طریق نوشته شود

صورت
نوعی که توسط معرفت اهل سرزمین و سران موقوفین بر سال ۱۳۳۵

این است
باین
نداس این مع کصم ۱۱

سردار باکوب سردار باکوب سره باکوب سره باکوب
به حساب می آید به حساب می آید به حساب می آید به حساب می آید

سوار باکوب سوار باکوب سردار باکوب سردار باکوب
به حساب می آید به حساب می آید به حساب می آید به حساب می آید

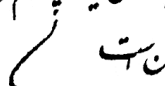
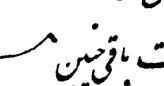

از بر حساب اینها عاودت در سوار باکوب
به حساب می آید به حساب می آید به حساب می آید به حساب می آید

نصالح حدس
از اینها
به حساب می آید به حساب می آید به حساب می آید به حساب می آید

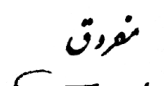

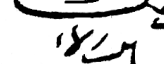
لا اله الا الله

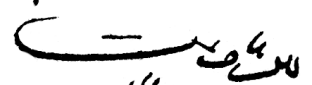

قاعده تفریق اولاً ملاحظه و مبالغ را باید نمود هر یک از آن
 بزرگتر است از مفروق منه و کتر را مفروق دانند
 شروع در عمل تفسیری از ارقام کسر باید بشود اگر مخرجین
 دو رقم مثل یکدیگر است صرف نظر از او نموده بر رقم بعد آن بپردازند
 و اگر رقمی طرف مفروق منه باشد که از جنس او در طرف مفروق باشد
 آن رقم را عیثاً و زیر باقی بنویسند و اگر رقمی در طرف مفروق
 باشد که از جنس او طرف مفروق منه نباشد او را از ده کم نمایند
 بعد از نوشتن باقی آن ده را یک گرفته بر رقم بعد مفروق افزایند
 و اگر رقمی در مفروق از مفروق منه صورتاً بزرگتر شده و تا
 روی رقم مفروق منه بگذارد و در رقم مفروق را از جمع شده او کم نمایند
 بعد از نوشتن باقی چنانچه گفته شد آن ده را یک گرفته بر رقم بعد
 مفروق افزایند و باز بطریق مذکور عمل نمایند و اگر در مفروق
 رقم بعد نباشد از رقم بعد مفروق منه کسر نمایند و اگر در مفروق
 رقم بعد نباشد باز آن یک را از ده کم نمایند و همچنین تا جایکه ارقام

مفروق

مفروق و مفروق نه تمام شود و چیزی یعنی قسمی باقی نماند
 تفهیم — پیش از شروع در عمل تفریق باید دانست منهای
 در سیاق چه قسم است باقی در سیاق چه قسم نوشته شود
 زیاده در کجا جاری آید و چه قسم نوشته می شود
 علامت بمنای این است علامت باقی چنین است
 اما در باب زیاده هر وقتیکه مفروق نه طرف دست چپ
 واقع شد در آنجا باید زیاده نوشته شود بدین قسم
 و در آنجا عمل برعکس می شود چنانچه در این دو سه صورت احوالات
 تفریق واضح شده

جاسیکه مفروق نه از مفروق نه رقام بزرگتر است

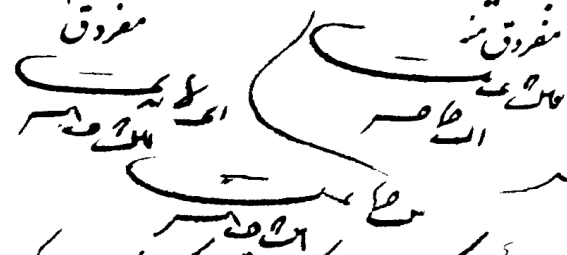
مفروق نه
 مفروق
 علامت علامت

 علامت

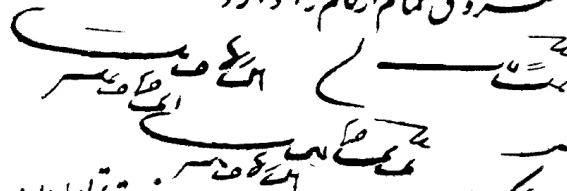
عمر این تفریق جهت تفریق نمانده خیلی اسان و راحت است

باید

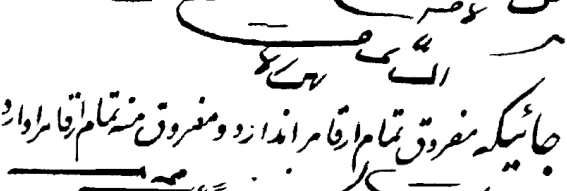
جائیکه مفروق منہ از مفروق و بعضی از ارقام کو پکتر است
مفروق تنہ

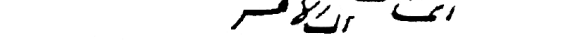
جائیکه مفروق منہ یک رقم بزرگ پشتر ندارد و لاکن
مفروق تمام ارقام را دارد

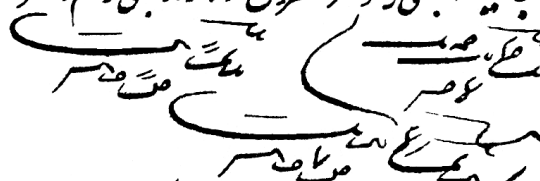
جائیکه مفروق منہ بعضی از ارقام را ندارد و مفروق تمام را دارد
مفروق تنہ

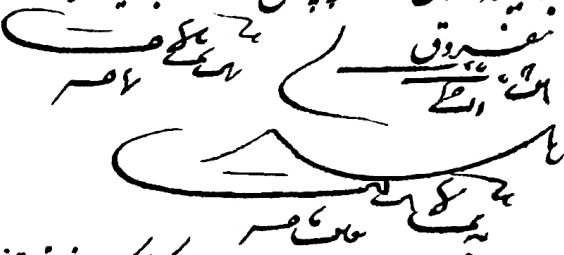

جائیکه مفروق تمام ارقام را ندارد و مفروق منہ تمام ارقام را دارد
مفروق تنہ

۱۸

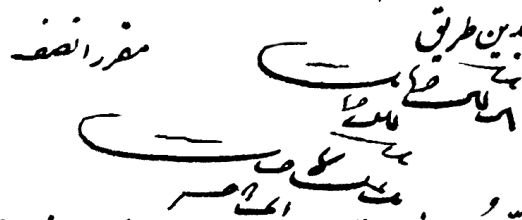
جائیکه بعضی از ارقام مفروق منته ندارد و بعضی ارقام مفروق

جائیکه مفروق منته دست چپ واقع شده که در آنجا زیاده نوشته شده

اعتدال چون در فصل دوم و سوم و پنجاه ذکر شد که جمیع جنبی در نیت
 و قریب تبارقی و تفریق جنبی در آن اصول اظهار خواهد شد بجهت خشناسی و روشنگری
 نشدن جو اس تبدیلی اینجا اظهار نمودیم تا به در خانه معروض شود
 فصل چهارم در کسور ارقام و کسور ثقله و آن شعب میشود بدو هنر
 نخست اول در کسور ارقام هر یک بنابر عدد آنکه و هر دانگ پنج
 و هر طویج ۲ جو و هر جو ۴ غول و هر غول ۱۲ فلس و هر فلس ۲۰ فلسه
 و هر فلسه ۴ نقیر و هر نقیری ۱۸ قطمیر و هر قطمیری ۱۲ اسیا و هر اسیاه ۱۰ سیه است

السلامه

هفتم و دوم در کورتبه و آن فرسخ شود به خط خط اول
 و نصف قاعده و نصف آن است شروع از اعلای مبلغ یا مقدار نماید
 این مبلغ یا مقدار یا زوج است یا فرد و اگر زوج باشد نصف صحیح
 خواهد داشت نصف او را نوشته برقم زیر دست او برود از آن
 و اگر فرد است یکی که از روی او برداری قهرار زوج میشود و
 صحیح بر او خواهد نمود بعد از نوشتن نصف صحیح آن آن یک راده
 حساب نموده برقم زیر دست افروده جملتان را بطریق کورتبه نماید

خط دوم در مثلث قاعده در مثلث آن است شروع از اعلای
 مراتب ارقام نماید تقسیم به نماید اگر مثلث صحیح دارد نمونم الملوب
 و اگر ندارد مثلث صحیح آن را بنویسید بقیه آن را که میماند یا یکت
 یا دو اگر یکت ده و اگر دو است پست فرض نموده بارقم زیر دست

در کورتبه

جمع نمایند و آن جمع شده را با زبط طریق مذکور شش یعنی تقسیم سه نمایند که
 رقم بر دست رانده شده باشد آن ده یا بیست را شش نمایند و از کل
 رقم بعد از آن را بنویسند و باقی آن را مجدداً ده یا بیست گرفته بر رقم
 بعد افزیند و با زبط طریق مذکور عمل نمایند (بدین طریق)
 یک صاع شش این عبارت مقرر است
 یک صاع

خط سوم در ربع و برای آن دو قاعده است **قاعده اول**
 هر مبلغ یا مقدار را که نصف کنی نصف را هم نصف نصف دویی
 ربع است **قاعده دوم** در ربع قاعده است که شروع
 از رقم بزرگ نموده تقسیم به چهار نمایند و ربع صحیح از آن بنویسند
 اگر یکت یا دو یا سه باقی بمانده است و سی گرفته بر رقم بعد افزیند
 و آن جمع شده را ربع نمایند و همین کار نمایند تا عمل تمام شود بدین
 یک صاع ربع
 یک صاع

پانجم

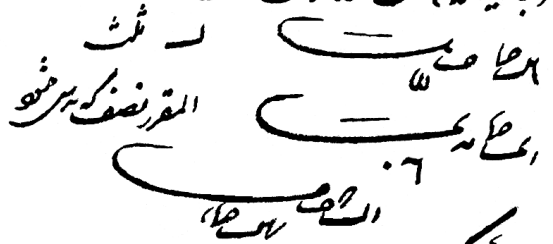
خط چهارم در حسن برای آن است که استاده است اول
 قاعده است که بطریق مذکور نیک از مرتبه اعلام نماید اگر حسن
 صحیح وارد نعم المطلوب و آن حسن صحیح از نوشته بقیه رابعه بعشر
 داده با ما بعد جمع نموده نگاه حسن نماید و اگر اصلاً خود مبلغ بقدر
 که شروع می شود حسن نشود نمی باید ببطبعش را داد و با ما بعد جمع ساخت
 و مجموعاً حسن نمود و قوم در حسن قاعده است که مبلغ
 یا مقدار مفروض را عشر نموده و آن مبلغ عشر شده را دو برابر یا
 سوم در حسن قاعده است که از ارقام کسر گرفته مضاعف
 یعنی دو چند آن نماید و ضعف آنرا هر چه شده از مرتبه بزرگ
 آن نویسد مثلاً سی تومان را دو برابر کنند و
 تومان ضعف ششش تومان نویسد پیششش تومان حسن سی تومان است
 مثال سه حالت به قاعده فوق

حالت اول تقیم پنج
 حالت دوم هر چه در هر چه
 حالت سوم هر چه در هر چه
 حالت چهارم هر چه در هر چه
 حالت پنجم هر چه در هر چه
 حالت ششم هر چه در هر چه
 حالت هفتم هر چه در هر چه
 حالت هشتم هر چه در هر چه
 حالت نهم هر چه در هر چه
 حالت دهم هر چه در هر چه

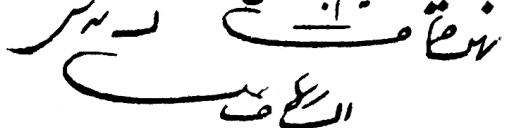
خط پنجم در سدس قاعده چنانست که بر مبلغ

ای مقدار مفروض (مثلاً) کرده مثلاً را نصف نمایند
یا آنیکه از اعلای مراتب ارقام گرفته تقسیم بشش نمایند

(جائیکه) مثلاً شده و مثلاً نصف

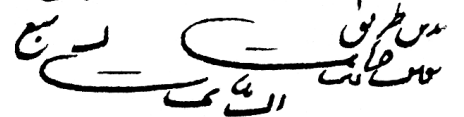

جائیکه تقسیم پیشش شده

خط ششم در سبع قاعده در سبع نبت که

شروع از اعلای مراتب ارقام نموده تقسیم به هفت نمایند
و اگر تقسیم نهد شود بسط به شش داده با بعد جمع نمایند و سبع سازند

خلاصه

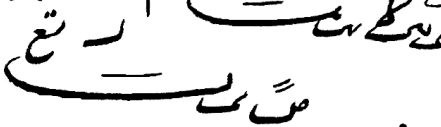
خط هفتم در ثمن که هشت یک معروفست و بر می آن دو
 قاعده مجری است اول در ثمن قاعده است که از اعلامی
 رات ارقام گرفته تقسیم به هشت نمایند اگر ثمن صحیح در بود
 و آنگاه هر یک از اوجه حساب نموده بارقم بعد جمع نموده انگاه
 ثمن نمایند و اگر قسم بعد از اشته باشد ان عشرت شده
 هشت یک نموده از جنس رقم زیر دست نویسند

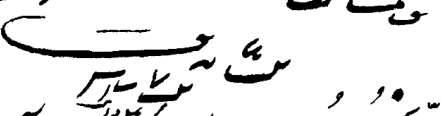
بین طریق
 هشت یک
 ص ١٠ ص ١٠

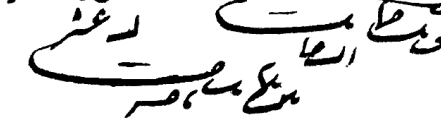
و دوم در ثمن قاعده است که در اول ربع نمایند پس از آن
 ربع را نصف سازند از زمان ثمن شود و این قاعده سهلت

بین طریق
 ربع
 المعروضه در ثمن هر
 ص ١٠ ص ١٠
 ص ١٠ ص ١٠

تلازم

خط هشتم و آن نه یکت و دو نوع ممکن است تع
 گرفته شود نوع اول قاعده در تع است شروع از اعلای
 مراتب اقام نموده نزولاً تقسیم به نه نمایند جا یکجا تمام شود بد
 و در هر یک است

نوع ثانی قاعده در تع است که در اول ثلث نمایند و ثلث را
 مجدداً ثلث ثلث ثانی تع است بدین طریق
 و در هر یک است

خط نهم در عشر و آن ده یکت و از آن هشت وجه
 آسان تر است زیرا هر مبلغ یا مقدار را یک مرتبه یا چند نویسی
 عشر شود مثلاً هزار تومان را صد تومان چند تو مانزاده تو ان بدین طریق
 و در هر یک است

پانزدهم

فصل پنجم در آداب ضرب و آن تشبیه شود شبیه
 اول ضرب آحاد و در آحاد و برای نخستین این شعبه اعداد
 حروف ابجد را از قرآن تفصیل ذیل باید دانست

ا ب ج د ه و ز ح
 یک دو سه چهار پنج شش هفت هشت

ط ی ک ل م ن س
 نه ده پست سی چهل پنجاه شصت

ع ف ص ق ر ش ت
 هشتاد هشتاد و نه صد و بیست صد چارصد

ث خ ذ ض ظ غ
 پانصد ششصد هفتصد هشتصد نهصد هزار

بعد از اینکه حروف ابجد را بقرار فوق دانست که هر حرفی خدا
 پی به این شعریکه در خصوص این ضرب از مولای متقیان شاه
 مردان حضرت علی بن اسطالب صلواته بهر علیه رسیده خواهد بود

و آن چنینست

وَوُكُوْ وَزَمَبِوْخِ مَعِجِ وَطِ نَدِ
 زَزَمَطِ زَخِ نُوْزَطِ سَجِ سَخِ سَدِ
 حَطِ عَبِ طَطِ فَاِ ضَرْبِ مَا
 دُونَ عَشْرِ اَللِّهَاتُ نَصْدِ

هر کس دانست که عدد و او ششست و عدد لام سی می فهمد
 که وَوُ كُوْ غرض از ضرب شش ششست که سی و شش
 میشود و همچنین تا آخر شعر دو حرف ضربت و دو حرف جواب
 دو م ضرب احاد در مرکب یعنی سه و چهار و هفت و غیره
 در یازده پانزده یکصد و نپست و پنج و غیره و غیره

قاعده اولاً احاد را در آحاد و بعد در عشرات و بعد
 در مئات و غیره ضرب نموده حاصلها را بنویسند و بعد
 جمع نمایند حاصل جمع با حاصل ضرب آحاد در مرکب بنظر این

مائت ضرب در آحاد
 مائت ضرب در عشرات
 مائت ضرب در مئات

دوازده

موم ضرب مرکب در مرکبت و آن عبارتست از ضرب
 بنفذه در پنجاه یکصد و سی و شش در صد و سی و پنج غمزه
 قاعده ضرب مرکب در مرکب است که هر یک از طرفین
 بزرگتر است او را در کوچکتر ضرب نمایند باین طریق که مبلغ
 بزرگ را یک عشره بزرگ نموده نظر به مبلغ کوچک نمایند
 اگر رقم مات هم دارد و بازان بزرگ شده را یک عشره و اگر بزرگ
 نمایند بعد ارقام کوچک را نظر کنند اگر تومان آن است
 مبلغ اول اسه برابر و اگر ده تومانی پنجاه تومان است یک عشره
 بزرگ شده اول را پنج برابر و اگر مات آن دوست تومان است
 یک عشره بزرگ شده دوم را دو برابر نمایند و این ضرب شده را
 در زیر دفعات علیحدّه نوشته آنها و آخر جمع نمایند حاصل
 جمع حاصل ضرب آن دو مبلغ مضروب مضروب فی اول است
 و صورت مثال آن را اینقرار است

حاصل ضرب
 در ضرب

مضروب را که ششصد و پست و پنجدهان است دو مرتبه بزرگ شده
مرتبه اقل که بزرگ شده این است

..... م
مرتبه دوم که بزرگ شده بزرگ شده این است
..... م

حالا بلاخطه سه رقم دشمن مضروب فیه سه دفعه کشیده میشود
و بمیزان ارقام مضروب فیه مضروب با بزرگ شده ما ضرب
نموده در زیر آن و فعات فیو لیسیم تا حاضر معلوم شود
..... م

..... م
..... م
فصل ششم در تعیین و قیمة سایر اقمشه و غیره پیش از
در عمل قیمت با لیتی صورت نوشتن ارقام صنبی را دانست
که برای نوشتن و خواندن اشکالی نباشد و آن را شیعر است

بزرگ

٣٥

بیت شمال	دو شمال	سه شمال	چهار شمال	پنج شمال
۱۲	۱۳	۱۴	۱۵	۱۶
کبر	سیر	سیر	سیر	سیر
۱	۲	۳	۴	۵
شش سیر	هفت سیر	هشت سیر	نه سیر	ده سیر
۶	۷	۸	۹	۱۰
پانزده سیر	ست سیر	پنج سیر	سه سیر	دو سیر
۱۵	۲۰	۲۵	۳۰	۳۵
کمین	دومین	سومین	چهارمین	پنجمین
۶	۶	۶	۶	۶
ششمین	هفتمین	هشتمین	نهمین	دهمین
۶	۶	۶	۶	۶
دهمین	یازدهمین	سیزدهمین	چهاردهمین	پنجاهمین
۶	۶	۶	۶	۶
قصصین	هفتادین	هشتادین	نودین	صدین
۶	۶	۶	۶	۶
یک خردار	دو خردار	سه خردار	چهار خردار	پنج خردار
۱	۲	۳	۴	۵
شش خردار	هفت خردار	هشت خردار	نه خردار	ده خردار
۶	۷	۸	۹	۱۰
دوازده خردار	پست خردار	سی خردار	چهار خردار	پنج خردار
۱۲	۱۳	۱۴	۱۵	۱۶

پنج خردار

پنجاه خردوار نخت خردوار هفتاد خردوار هشتاد خردوار
 با. با. با. با.

با. با. با. با. با. با. با. با.
 با. با. با. با. با. با. با. با.
 با. با. با. با. با. با. با. با.

صفت چهره است که رقم ده یا بیست و غیره را ندارد بنظری
 کصد و یک خردوار

دو و دو خردوار بیصد و سه خردوار چهار صد و چهار خردوار
 با. با. با. با. با. با. با. با.
 با. با. با. با. با. با. با. با.
 با. با. با. با. با. با. با. با.
 با. با. با. با. با. با. با. با.

با. با. با. با. با. با. با. با.
 با. با. با. با. با. با. با. با.
 با. با. با. با. با. با. با. با.
 با. با. با. با. با. با. با. با.

فایده این جدول

قاعده جمع اجناس چنانچه در نقدی شروع از کسوت
 باید نمود در جنبی هم شروع از کسوت باید نمود مثلاً اگر از زن یا
 کندم یا نخود یا مثقال یا سیر یا چارک یا کیمین و غیره باشد
 از آنجا باید شروع نمود چنانچه از وزن شروع کرده است
 بهشت یک کندم و کندم را چهار به چهار یک نخود و نخود را
 بیست و چهار به بیست و چهار یک مثقال و مثقال را شانزده
 بشانزده یک سیر و سیر را ده به یک چارک و چارک را چهار بچار
 کیمین و از من به بالا جمع آن مثل نقدی است اما در قیمیه جنس
 قاعده در تعبیر است که دفعتی چند مرتبه ساخته روی آن
 دفعه یک خردار و ده خردا و صد خردار و هزار خردا بنویسند
 بعد قیمت یک خردار که معین شده در زیر دهنه اول کیمینواری بنویسند
 پس او را ده چندان کرده در زیر دفعه ثانی ده خرداری بنویسند
 و بعد آن را ده چندان نموده در زیر دفعه سوم هم هزار خرداری بنویسند
 پس از آن رجوع به مقدار جنس نمایند اگر چهار خردار و ده قیمت

بل خردا

یک خرد را چهار برابر و اگر شصت خرد دارد قیمت ده خرد را
 شش برابر و اگر پانصد خرد دارد قیمت صد خرد را
 پنج برابر و اگر سه هزار خرد دارد قیمت هزار خرد را
 سه برابر نموده در زیر دفات خارج نویسند و آنها را جمع
 نمایند حاصل قیمت جنس مفروض است و اگر سی من پنج من
 و سه چارک و سه سیر داشته باشد سپاید مجدد دفات
 خرد مرتب ساخت و روی آنها ده من و یکین و چارک
 و سیر نوشت بعد قیمت بگیرد و سابق را عشر نموده در
 دفعه ده من مرقوم شد و بعد قیمت ده من را عشر نموده در
 تحت دفعه یکین مرقوم نمود و پس از آن قیمت یکین را ربع
 نموده در زیر دفعه چارک نویسند باز آن را عشر نموده
 در زیر دفعه سیر نویسند بعد از همه نهی قیمت ده
 سه برابر و قیمت یکین پنج برابر و قیمت چارک را سه برابر
 و قیمت سیر را سه برابر نموده ضرب شده با اجمع نمایند

باز در

با مبلغ حاصل سابق ضامه نمایند عملتان قیمت کل جنس مزود
و صورت مثال آن از اتقار است

۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰
۳۳	۳۳	۳۳	۳۳
۶۷	۶۷	۶۷	۶۷
۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰

از برای کورات که قیمت خود را از زود لا نوشته شده این است

سه برابر	پنج برابر	سه برابر	سه برابر
۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰
۳۰۰	۵۰۰	۳۰۰	۳۰۰
۳۰۰	۳۰۰	۳۰۰	۳۰۰

۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰
۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰
۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰
۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰

قیمت سایر اقشده هم از همین قرار است بشرط وقت در ضرب جمع

فصل

تقسیم نقد

۳۵

فصل هفتم و آن شعب میشود به شعبه شعبه اول
 در تقسیم نقد بقتد مثلاً جمعی موجب از دیوان علی
 داشته باشند و از دولت یک اندازه و حیثیات خوب
 آنها محبت شده باشد و نخواهند دیدانند تو مانی چه قدر
 به موجب آنها میرسد یا اینکه تا جبری ورشکست شده باشد
 و جمعی از او طلبکار باشند و گمان او را یک اندازه قیمت
 نمایند بعد از قیمت نخواهند دیدانند به طلبکاران از این
 قیمت اجناس موجود تو مانی چند میرسد قاعده تقسیم
 نقد بقتد قاعده است که موجب صاحبان حقوق را
 یا طلب طلبکاران را جمع نماید بعد و صفاتی چند مرتب شده
 روی آنها یکدینار و ده دینار و صد دینار و غنیمه نوشته
 پس از آن جمع موجب یا طلب طلبکاران را هر تو مانی یکدینار
 فرض نموده در زیر دهنه دیناری نویسند بعد از آن را ده چندین
 نموده در زیر دهنه ده دینار نویسند و همچنین از ده چندین

لایحه دریا

نموده و زیر دفته صد و سیار نویند و همه اینها را که در چند
 ده خندان میمانند باید ملاحظه و جبیکه از طرف دولت بر
 موجب آنها داده شده یا وجه قیمت جنس و گان شخص و در شکست نماید
 که میباید از آن مبلغ بیشتر شود زمانیکه متعابلی با آن مبلغ نمود
 یعنی هر وقت مناسبست پیدا کرد آنگاه مبلغ دیوانی با مبلغ
 قیمتی را در جایی نوشته منهای در پهلوی آن زده و فقه کوچک
 پهلوی منهار قسم و شته نظر با رقما میگوید و به بالا برده اند
 به بند اخیر را چند برابر میتوان نمود که متعابلی شود با مبلغ دیوانی
 یا قیمتی یا قدری کمتر از آن پس زده چند پایه خندان و غیره
 نمودن نباید در زیر دفته پهلوی منحصا نویند و هر اندازه که
 او را ضرب نموده ارقام روی دفته را هم مضاعف نموده
 یعنی همان قدر دو برابر یا سه برابر و غیره نموده در روی دفته نویند
 بعد مبلغ زیر را از مبلغ دیوانی یا قیمتی کسر یعنی تفریق نمایند
 اگر چیزی باقی نیاید همان قسم یا مبلغ اول که در روی دفته

پهلوی

تقسیم نقد

پهلوی منصفانوشته شده خارج قیمت است و با نقد
 به یکتومان از مواجب صاحبان حقوق یا طلب طلبکاران میرسد
 و اگر باقی آمد باز مجدداً مبلغ بعد از آن قهراً دوچندان غیر
 نموده از آن باقی کم نمایند و همچنین اگر آنرا نمایند تا جائیکه از
 مبلغ دیوانی یا قرضی چیزی باقی نماند مگر خیلی کم که قابل تقسیم نباشد
 اشکاه مبلغهای روی دفاتر پهلوی منها خارج قیمت است
 و یکتومان مواجب یا طلب میرسد و صورت مثال آن از این قرار است
 و چنانکه از دیوان و لاهنتره یا قیمت خضر و کاهن شکر و کین

سایر امور تقسیم

مهر
 عمارت
 کت

مهر
 کت
 مهر
 کت

دیوان

تقسیم تقدیر

شعبه دوم تقسیم تقدیر بقاعده تقسیم تقدیر بفرض
قاعده تقسیم تقدیر بقدرات فصح در این تقسیم نظر او نیا
نویسد خارج قیمت که بدست آید کینفر از آنها می رسیدیم

مکمل
تقسیم
للمر

مکمل
تقسیم
للمر

مکمل
تقسیم
للمر

مکمل
تقسیم
للمر

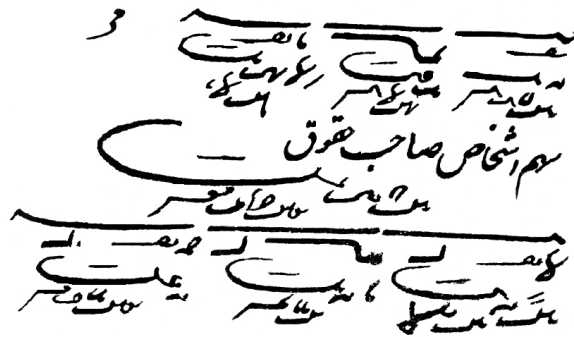
مکمل
تقسیم
للمر

مکمل
تقسیم
للمر

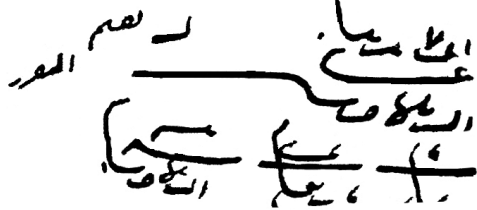
مکمل
تقسیم
للمر

مکمل
تقسیم
للمر

امتحان خارج قسمت را باندازه نفری صاحبان حقوق
بزرگ نمایند اگر با وجه اول مقابل شد صحیح است بدین طریق

شماره سوم در تقسیم بنسب نفر قاعده تقسیم
باین شکل تقدیم تقدیمت فرقی است که در این تقسیم نفر را
کهین بر قوم میدارند و ده بالا میزند تا مناسب با بنسب
مقسوم پیدا نماید بعد از فراغت از تقسیم خارج قسمت
بکنند میرسد که در صورت مثال آن را بقرار است

مجموع

۴۱

خیزند که
ایضا میسازند
میک

میک
میک
میک

میک
میک
میک

و در این
اصح آن خارج قسمت ضرب و فزونی بدین قسم

میک
میک
میک

میک
میک
میک

شبهه اگر مبلغی را بخواهند بچند نفر تقسیم نمایند
که هر یک از ایشان بطریق مختلف حق داشته باشند مثل اینکه

بگویدند

تقسیم شاسبی

۲۴

بگویند مبلغ سی تومان را سه نفر تقسیم کنید در صورتیکه یکی از آنها
 نصف ببرد و دیگری ربع و دیگری سبج و لی نوعی
 سهام داده شود که از مبلغ اول چیزی باقی نماند و هر یک
 از صاحبان سهام هم زیادتر و کمتر از حق خود برده باشند
قاعده تقسیم شاسبی پیش از شروع در این تقسیم
 دانست که نسبت متداخل و متوافق و تباین اعداد کدام
 و آن از این قرار است هر عددیکه بعد دیگر تقسیم نشود
 آن دو عدد یا آن دو مبلغ نسبت بهم تباین میباشند و هر عدد
 یا مبلغ که بعد یا مبلغ دیگر قابل قسمت است آن دو
 نسبت بهم متداخلند و هر دو مبلغ یا دو عدد که هر دو بر یک
 یا یک مبلغ قابل تقسیمند آنها را متوافق نیز گویند و هر دو
 مقسمه متداخل خواهد بود پس نابراین در این تقسیم
 قاعده آنست که در خط نسبت اعداد سهام هر یک از آنها
 هر یک از آنها که نسبت دیگری متداخلند صرف نظر

۳۳

از مبلغ کوچکتر نموده مبلغ بزرگتر را با مبلغ و سهم عدد دیگر
موازنه نمایند هر یک که بادیگیری میانند آنها را در یکدیگر
ضرب نمایند حاصل که بدست آمد سهم سهام را از او گرفته
جمع نمایند آنچه شد مبلغ اول مفروض آن باید تقسیم شود
خارج قسمت هر چه درآمد با اندازه سهامیکه در دوم از عدد
محصول ضرب بدست آمده ضرب نموده بصاحبان
سهام بدهد مسپاید عین مبلغ اول شود بدین طریق
تقسیم از هزار سهم دیگر

۱۰۰۰
۲۵۰
۲۵۰
۲۵۰
۲۵۰

ضرب هفت در چهار
دو المعر

۱۰۰۰
۲۵۰
۲۵۰
۲۵۰
۲۵۰

دو

۴۴

وجه اول
 وجه دوم
 وجه سوم
 وجه چهارم
 امتحان

از جهت کمی نصف سهم از برای ربع بر خارج
 اوست خارج قیمت قیمت همه برابر قیمت چهار برابر
 چاره برابر بلا حمله
 مت و قیمت شده

فصل ششم در تبدیل مقصود این ایراد آن است

که اگر جنس یا قماش زر زلفیت و غیره از ولایت بعیده
 از برای تاجری سپاید و کاغذ عامل او منفقود شده ولی بداند
 که چه قدر پول در وجه این اجناس داده اما قیمة خروار
 یا ذرع یا توپان معلوم نباشد از این حساب قیوان همید
 خرواری چند یا ذغنی چند یا توپی چند خریده است

فائده

۴۵

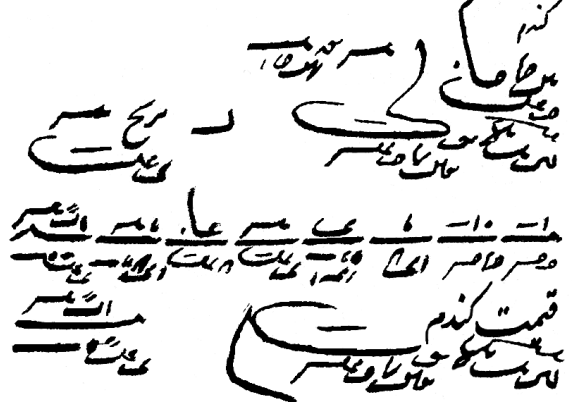
قاعده است که مقدار جنس یا بدع قماش غیر از
 معین نرند بعد اگر جنس است هر فرداری کیدنیار و اگر باشد
 هر ذره کیدنیار مرقوم نموده مانند تقسیم نقد به نقد و ده بالابرد
 نامعادل شود مبلغ معلوم یا قریب المخرج آن بعد از تقسیم
 خارج قیمت قیمت یک خرد و جنس مذکور یا قیمت
 کیدرغ قماش فربور است و مثال آن را نیز قرار است

پویکه در نحو شصت و هجده
 جنس جنس جنس
 جنس جنس جنس

جنس هر فردا در بدنیار و نه نش

متن اصلی
 متن اصلی
 متن اصلی
 متن اصلی
 متن اصلی

پس معلوم شد جنس مذکور را قرار خرواری ده نومان پیر
 دوست دینار اقباع شده امتحانش تعریف قیمت
 فصل نهم در باب اوله یعنی عوض کردن گندم یا برنج
 و غیره به چیزهای دیگر قاعده در باب اوله تا عهد است
 جنسی را که میخواهند بدهند جنس دیگر عوض بگیرند بی این قیمت
 کنند وجه نقد آن که معلوم شد قیمت کین جنسی را که میخواهند
 عوض بگیرند عینا نوشته ده ده بالا برند تا مناسبت پیدا کند
 با قیمت جنس اولی آنگاه تقسیم نمایند خارج قیمت هر چه در آمد
 همانقدر جنس مطلوب بشود و صورت مثال آن را اینقرار است

طریق
 این
 روش

مراجعة

۴۸

توانی مبلغ اصل معلوم نمود بعد در روی دفتر و نیاری
 کلاه و دو ماه و غیره و از طرف دیگر در روز و گیر و ست
 مرقوم و از پس از آن مبلغ اشغال را نوشته با این مبلغ
 و قعات مدتی تقسیم نمایند خارج هر چه در آمد مدت این است

تقسیم
 اقسام
 هر چه در آمد مدت این است

مراجعات

مراجعات
 هر چه در آمد مدت این است

مراجعات
 هر چه در آمد مدت این است

مراجعه

۴۹

از این مثال معلوم شد مدت هفده ماه و شانزده روز و نیم است
 شعبه دوم اصل و شفاع و مدت معلوم باشد در نرخ مجول
 قاعده باید اشعار تقسیم بدت نمود تا یکماه نفع معلوم شود بعد
 مبلغ اصل را و بنا بری نوشته ده ده بالا برزد و بنا بر تقسیم را گذارد
 یا مبلغ نفع یکماه خارج قسمت هر چه در آمد نرخ مبلغ مفروض است
 بدین طریق

مثال اول
 اصل ۱۰۰۰۰۰ ریال
 شفاع ۱۰۰۰۰۰ ریال
 مدت ۱۷ ماه و ۱۶ روز و نیم

مثال دوم
 اصل ۱۰۰۰۰۰ ریال
 شفاع ۱۰۰۰۰۰ ریال
 مدت ۱۷ ماه و ۱۶ روز و نیم

مثال سوم
 اصل ۱۰۰۰۰۰ ریال
 شفاع ۱۰۰۰۰۰ ریال
 مدت ۱۷ ماه و ۱۶ روز و نیم

مثال چهارم
 اصل ۱۰۰۰۰۰ ریال
 شفاع ۱۰۰۰۰۰ ریال
 مدت ۱۷ ماه و ۱۶ روز و نیم

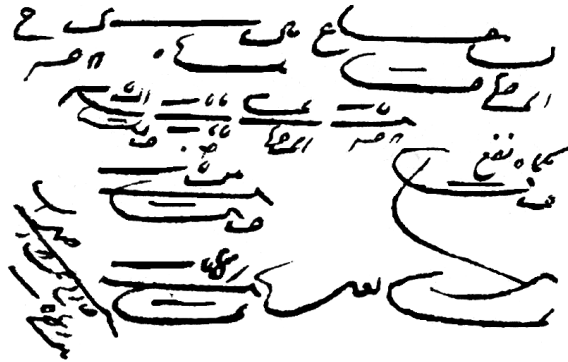
مثال پنجم
 اصل ۱۰۰۰۰۰ ریال
 شفاع ۱۰۰۰۰۰ ریال
 مدت ۱۷ ماه و ۱۶ روز و نیم

معلوم شد نرخ توانی دولت هشتاد و پنج ریال است

بزرگم

مراجعه

شعبه سوم ارتفاع و مدت و نرخ معلوم شده اصل مجهول
 قاعده سپاسد یکماه ارتفاع را معلوم کرد و بعد دفعات دینار
 مرقوم داشت در وی دفعه اول دیناری کتومان نوشت و در هر دفعه
 نرخ را دوه دوه بالا برده با مبلغ یکماه معلوم شده قیمت بود
 خارج قیمت هر چه معلوم شود صلت بدین طریق مثال

معلوم شده اصل سه هزار و چارصد تومان است
 شعبه چهارم نرخ و مدت معلوم باشد اصل و نرخ
 یک قلم باشد که در واقع برود مجهول شود نه اصل معلوم است نرخ
 قاعده در معلوم کردن آن چنان است که هر قدر مبلغ باشد کتومان

و در غیر

مراجبه حال چاهم

۵۱

و دفعه‌های کوچک و بسیاری مرقوم داشته در روی آن بتوان نشسته
 زیر دفعه فرجه که معین است مرقوم دارند و همچنین این عمل را تا صد
 تومان بجا آورند بعد نظر بدت نمایند مدت هر قدر است
 این فرج صد تومان را یکماه فرض نموده معادل بدت معلوم
 سازند هر قدر شد صد تومان دیگر با او افزوده در زیر دفعات
 بسیاری نویسند و در روی دفعه مرقوم دارند صد تومان همچنین
 او را بزرگ و کوچک نموده با مبلغ اولی تقسیم نمایند خارج
 قیمت هر چه درآمد صلست او را از مبلغ اول تفریق کنند
 باقی تسبیح خواهد بود مثل آن از انبساط است
 صلح در دفعه اول معلوم

صلح در دفعه اول معلوم

صلح در دفعه اول معلوم

صلح در دفعه اول معلوم

صلح در دفعه اول معلوم

مشارکت

۵۳

مشارکت باین معنی که چند نفر سرمایه متفاوت مبلغ و مدت روی هم
 بگذارند و مبلغی نفع حاصل شود و هر یک را ایشان حق خود را بخواهند
 قاعده معلوم نمودن حقوق ایشان است که اولاً ملاحظه کمترین مدت را
 بنمایند و دفعه مرتب ساخته تمام مبلغ را جمع نموده در زیر آن دفعه کمترین
 نویسند پس از آن ملاحظه مدت کمتر از زیاده نموده بپسند چه قدر از
 مدت او سابق نوشته اند بقیه او را گرفته مبلغ او را با مبلغ ثانوی
 جمع نموده در زیر دفعه دیگر نویسند و در تکیه معلوم شد در روی آن بعد
 در مدت آخری جمع نموده بپسند تا آنوقت چه قدر از مدت او در اقام
 سابق ذکر کرده اند باقی مانده او را گرفته در زیر دفعه بنویسند و مبلغ
 اخیر را در زیر آن بنویسند پس آن مبلغهای مذکور را ضرب در مدتها
 نمایند تا حاصلها را جمع ساخته با مبلغ اشیاع تقسیم سازند
 خارج قسمت بکیتومان در گیمه شرکت اولی میرسد
 امتحان — سهام شرکا را از قراریکه ذکر شد
 از روی خارج قسمت بانذاره پول و ماه ضرب نمایند

مهر

ماصل باید عین مبلغ اشباع بشود و صورت شمال از مقدار است
و جبکه بشراکت گذارنده از

میزرا عبدالمعین میرزا تقیخان محمدخان
اشباع در یک روزه

اشباع شراکت مزبور
المعرب العبر

تمام مبلغ در مدت دو مبلغ در دو ماه یک مبلغ سخاه
اشباع در یک روزه

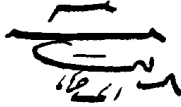
مبلغ هر ضرب در مبلغ دوم ضرب
اشباع در یک روزه

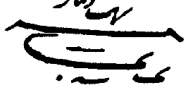
اشباع در یک روزه

اشباع در شراکت
اشباع در یک روزه

اشباع در یک روزه

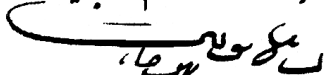
اشباع

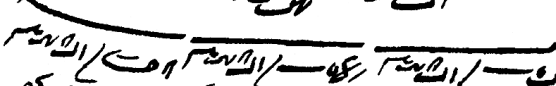

۲۱ در اینجا

پس معلوم شد که بکثرت از شرکات اول الک است و مسرف خارج قیمت
 امتحان - سهم شرکا را از روی خارج قیمت اندازه وجه
 شرکا و مدت شرکت آنها معلوم نموده باید عین اشباع شود بدین طریق

 الک علی سوله ها،

 این است که در هر یک از اینها سه سوله است و هر سوله یک سوله است
 و هر سوله یک سوله است و هر سوله یک سوله است
 فصل بازار و در قیوضات لازم داد و دستند
 و آن از دروازه است که عرض میشود اگر شخصی از کسی طلب داشته باشد
 قدری از آن را بدو بر برای محاسبه سندی بخواهد باید قیض بدو
 یا کسی مواجبی در دیوان داشته باشد و بخرج کی از ولایات بساید
 برای وصول آن قیض باید بنویسد و صورت آن از بنقرار است

موردی:

۵۷ صورت پروات

برات موجب
موت موجب

موت
موت

موت
موت

موت
موت

موت
موت

موت
موت

موت
موت

موت
موت

موت
موت

موت
موت

موت
موت

موت
موت

فصل دوازدهم شعب میشود بدو شعبه شعبه اول در ابواب

کتابچه نویسی قاعده آنست که جمع خبر جمع آیات بر اولیا

بموجب صیغه اصل و ضافه یا اصل وقوع بعد از صیغه کتابچه ابواب محکم

نموده شوی بنویسد و خارج کشور و تکرار موضوع نوشته در یکدیگر

تفریق بنمایند باقی هر چه باقی حاکم است پانزدهم بر نامه بنویسد

جمع و جمع بر سه و در هر دو ۱۳۱ اصل و در ۱۳۲ الی آخر

اینست که در هر دو ۱۳۱ اصل و در ۱۳۲ الی آخر

اینست که در هر دو ۱۳۱ اصل و در ۱۳۲ الی آخر

اینست که در هر دو ۱۳۱ اصل و در ۱۳۲ الی آخر

اینست که در هر دو ۱۳۱ اصل و در ۱۳۲ الی آخر

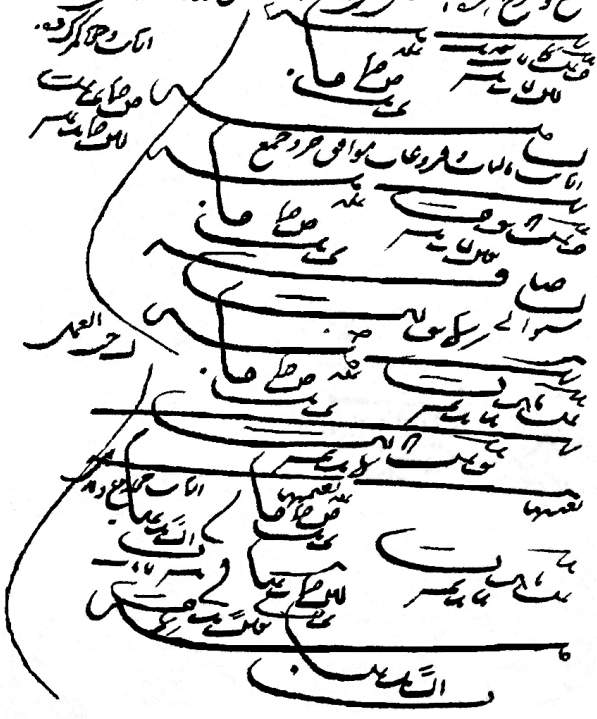
اینست که در هر دو ۱۳۱ اصل و در ۱۳۲ الی آخر

اینست که در هر دو ۱۳۱ اصل و در ۱۳۲ الی آخر

اینست که در هر دو ۱۳۱ اصل و در ۱۳۲ الی آخر

اینست که در هر دو ۱۳۱ اصل و در ۱۳۲ الی آخر

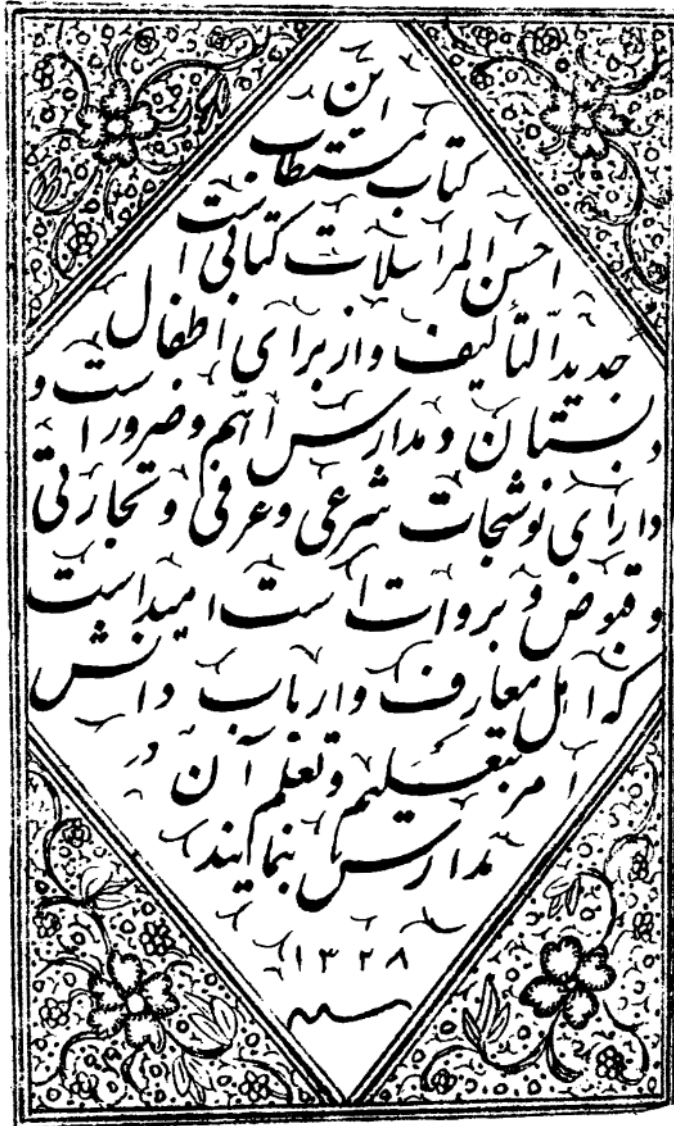
اینست که در هر دو ۱۳۱ اصل و در ۱۳۲ الی آخر

١- مخرج كوري مخرج كوري
 ٢- مخرج كوري مخرج كوري
 ٣- مخرج كوري مخرج كوري
 ٤- مخرج كوري مخرج كوري
 ٥- مخرج كوري مخرج كوري
 ٦- مخرج كوري مخرج كوري
 ٧- مخرج كوري مخرج كوري
 ٨- مخرج كوري مخرج كوري
 ٩- مخرج كوري مخرج كوري
 ١٠- مخرج كوري مخرج كوري
 ١١- مخرج كوري مخرج كوري
 ١٢- مخرج كوري مخرج كوري
 ١٣- مخرج كوري مخرج كوري
 ١٤- مخرج كوري مخرج كوري
 ١٥- مخرج كوري مخرج كوري
 ١٦- مخرج كوري مخرج كوري
 ١٧- مخرج كوري مخرج كوري
 ١٨- مخرج كوري مخرج كوري
 ١٩- مخرج كوري مخرج كوري
 ٢٠- مخرج كوري مخرج كوري

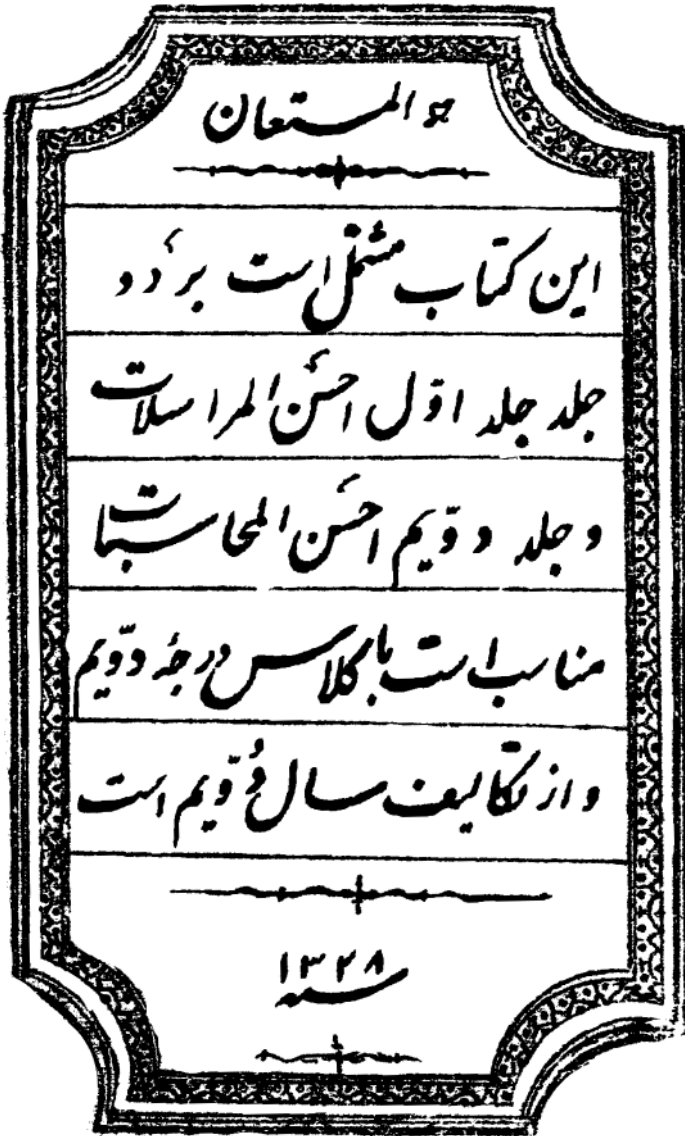
تقديم

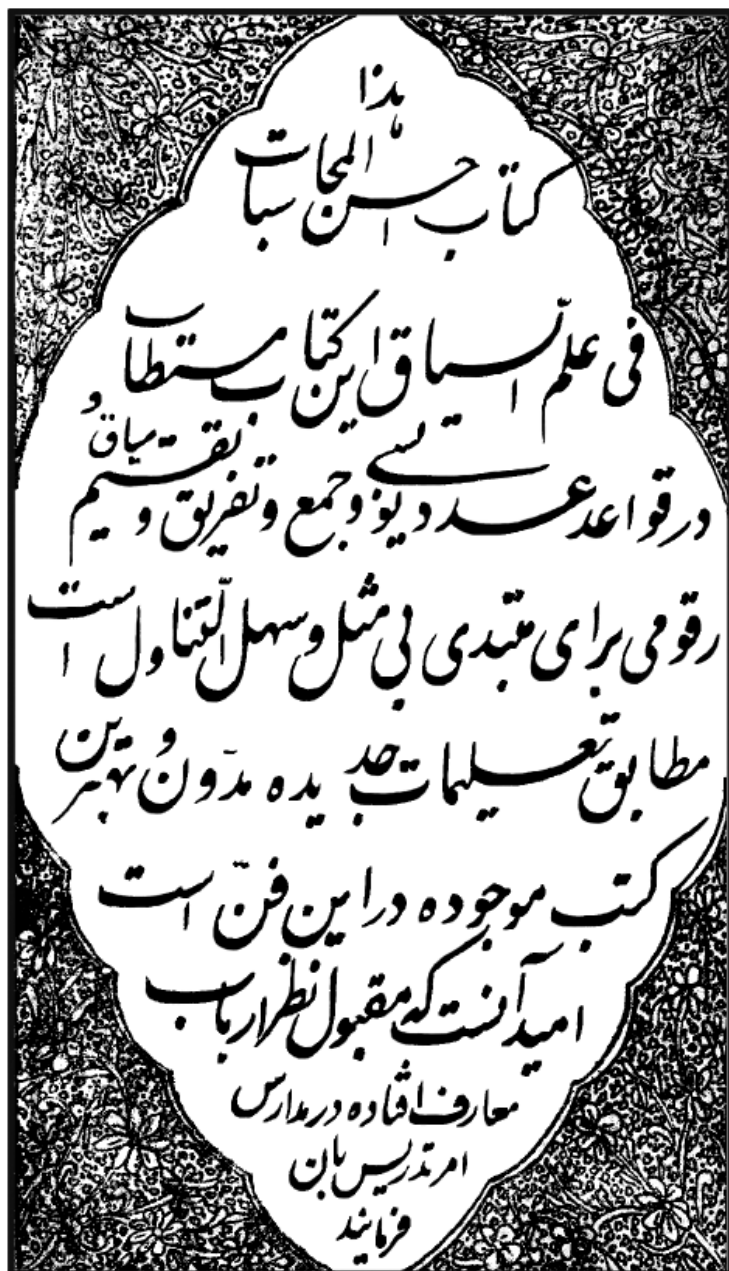
كتاب
احسن المحاسبات

۱۳۲۸

س

الحمد لله الذي لا يتوقف احد كقيمت الاله ولا يستطيع احد كبتغائه
 ولا يحيط غيره بعباد مخلوقاته وما سوانه و اتصاله على من ارسل
 اليه بالهداية و اسلام على من وكل وتميم به تشر الولاية اما بعد
 عرضة سيدار و محرراين رساله و مسوداين عجاله كه نامش در دايره
 سرگشتگان وجودش در نايره گمگشتگان مضبوط است كه بعد از
 تعليم و تعلم علم عرايض و مراسلات و تحصيل ضوابط رقه جات و
 نوشتجات عرفي و شرعي چيزي كه متدبر ادركار باشد علم شريف حساب
 بود لهذا بنوايش دوست عايلجناب كه نامش سردر قمر كتاب است
 قلم برداشته در مقام تحرير برآيد و عرض مينمايد كه اكمال اعداد و حساب

مخصوصاً راکه ما بفارسی سیاقش می نامیم و اغلبی از مردم از آنکه
نوشتن صور آنها بی اطلاع میباشند لکن بسیاری هم که خود را
از اهل این فن می شمارند و در این عمل زحمت کشیده و کار
آزموده حساب می نمایند اشکال آنها را ناقص و غلط می نویسند
اگر چه درست میخوانند بنا و علیهذا این اقل مخلوقات در صد
تحریر و تنقیح این فن شریف در مقام تطهیر این اوراق برآمد و
امیدوار است که اسباب خرید بنیانی محصلین این علم شریف گردد
خصوصاً تلامیذ و ثمره اشجار مدارس

جدیده که بفرم الله الی انتسا

التحاصیل و حوالم الله

احالهم الی حسن

التحاولین بحق

محمد اولم

اما بعد معلمین دانشمند و آموزگاران با فرهنگ
 نیکو پسند در اذنان آن فرزندان هموطنان ارجمند باید
 بدینگونه نفوذ دهند که علم حساب مقوم بر دو قسم است
 اول علم حساب سیاق دوم علم حساب هندسی
 انا آنچه مقدم است
 دهنن علم سیاق است و علم سیاق هم بر دو
 قسم است یکی علم حساب سیاق نقدی
 و یکی علم سیاق جنسی

در علم سیاق

بدین صورت نویسند

ا ا ا ا ا ا ا ا ا ا ا ا

ا ا ا ا ا ا ا ا ا ا ا ا

و در مرتبه پنجم تومان میخوانند

پنجم از یک تومان است تا نه تومان . . .

بدین صورت نویسند

ه ه ه ه ه ه ه ه ه ه ه ه

ه ه ه ه ه ه ه ه ه ه ه ه

ششم از ده تومان است تا نود تومان

بدین صورت نویسند

ع ع ع ع ع ع ع ع ع ع ع ع

ع ع ع ع ع ع ع ع ع ع ع ع

هفتم از یکصد تومان است تا نه صد تومان

بدین صورت نویسند

در علم سیاق

۵۱ — ۵۰ — ۴۹ — ۴۸

۴۷ — ۴۶ — ۴۵ — ۴۴ — ۴۳

هشتم از یک هزار تومان است تا نه هزار تومان

بدین صورت نویسند

۱۰۰۰ — ۱۰۰ — ۱۰ — ۱

۱۰۰۰ — ۱۰۰ — ۱۰ — ۱

نهم از ده هزار تومان است تا نود هزار تومان

بدین صورت نویسند

۱۰۰۰۰ — ۱۰۰۰ — ۱۰۰ — ۱۰ — ۱

۱۰۰۰۰ — ۱۰۰۰ — ۱۰۰ — ۱۰ — ۱

۱۰۰۰۰ — ۱۰۰۰ — ۱۰۰ — ۱۰ — ۱

دهم از یکصد هزار تومان است تا نه صد هزار تومان

بدین صورت نویسند

۱۰۰۰۰۰ — ۱۰۰۰۰ — ۱۰۰۰ — ۱۰۰ — ۱۰ — ۱

ح ا ل ک — س ا ل ک — ک ا ل ک —

ل ا ل ک — س ک ا ل ک —

و پانصد هزار تومان را یک کرو میگویند

(تفهیم)

علم سیاق در وفات ایران از این عنوان وقاعده
و قانون بشتر نمی توان بستدی چنانکه مگر آنکه قابل شود

فلبسید

هر یک صد هزار تومان را یک لک نامیده اند

و هر پنج لک پانصد هزار تومان میباشد

و هر پانصد هزار تومان یک کرو است

و هزار کرو یک فرمن است و هر یک هزار فرمن

یک فلک و صورت فلک را در وفات ایران

نمی نویسند چون وجیزه از علم سیاق بود در این درجه

در علم سیاق

و مرتبه مختم شد پس تعلیم کنند تیدی را بیا و داوون
از یک پول تا یک قران)

بدین صورت نویسند

بیت دینار	پنجاه دینار	هفتاد و پنج دینار	صد دینار
حکم	ص	حکم	۰۶
صد بیت دینار	صد و پنجاه دینار	صد و هفتاد و پنج دینار	دویست دینار
حکم	حکم	حکم	۰۸
دویست و پنجاه دینار	دویست دینار	دویست و پنجاه و پنج دینار	سیصد دینار
حکم	حکم	حکم	۰۳
سیصد و پنجاه دینار	سیصد دینار	سیصد و هفتاد و پنج دینار	چهار صد دینار
حکم	حکم	حکم	۰۷
چهار صد و پنجاه دینار	چهار صد دینار	چهار صد و هفتاد و پنج دینار	پنصد دینار
حکم	حکم	حکم	۰۹
پنصد و پنجاه دینار	پنصد دینار	پنصد و هفتاد و پنج دینار	ششصد دینار
حکم	حکم	حکم	۰۴

در علم سیاق

ششصد و پنجاه و یک هزار	ششصد و پنجاه و دو هزار	ششصد و پنجاه و سه هزار	ششصد و پنجاه و چهار هزار
۷۰۱	۷۰۲	۷۰۳	۷۰۴
هفتصد و پنجاه و یک هزار	هفتصد و پنجاه و دو هزار	هفتصد و پنجاه و سه هزار	هفتصد و پنجاه و چهار هزار
۸۰۱	۸۰۲	۸۰۳	۸۰۴
هشتصد و پنجاه و یک هزار	هشتصد و پنجاه و دو هزار	هشتصد و پنجاه و سه هزار	هشتصد و پنجاه و چهار هزار
۹۰۱	۹۰۲	۹۰۳	۹۰۴
نهمصد و پنجاه و یک هزار	نهمصد و پنجاه و دو هزار	نهمصد و پنجاه و سه هزار	نهمصد و پنجاه و چهار هزار
۱۰۰۱	۱۰۰۲	۱۰۰۳	۱۰۰۴

(تبصره)

اما طریق نوشتن رقامت حساب سیاق از
دینار که مرتبه اول است ۱۰ مرتبه دهم که صد هزار تومان است

در علم سباق

با یکدیگر جمع بشوند ترتیب آنها بدین رتبه است
 و بدین صورت نویسند

پنجون و هزار و پانصد و پنجاه و چهار	یکون و هزار و یکصد و بیست و چهار
-------------------------------------	----------------------------------

ص ه م
ص ح ص م

ه
ا ب ح ص م

چهار تومان و نه هزار و پانصد و شصت و هفتاد	دو تومان و شش هزار و هفتصد و هشتاد و چهار
--	---

ل س ا
ل ح ا س م

ع
س ک ح ا س م

نود و چهل و نه هزار و هشتصد و هشتاد و چهار	هشتاد و شش هزار و هشتصد و هشتاد و چهار
--	--

ح ن س
ا س ک ح ا س م

س
ل ا ح ا س م

هشتصد و پنجاه و سه هزار و هشتصد و هشتاد و چهار	هشتصد و بیست و نه هزار و هشتصد و هشتاد و چهار
--	---

ک ا ح ص م
ه س ک ح ا س م

م ا ح ص م
س ک ح ص م

در علم سیاق

یکهزار و پانصد و شصت و چهار تنان	پنجاه هزار و نه صد و هشتاد و شش تنان در هزار
دو هزار و دویست و بیست و پنج تنان	دو هشتصد و هشتاد و سه دینار

ا ه ا س	ه ا س ا
ا ه س	ه ا س

نهم هزار و نه صد و نود و تنان پنجاه	ده هزار و سیصد و هشتاد و شش تنان
دو چهار صد و چهار و چهار دینار	دو هزار و دویست و بیست و پنج دینار

س ه ا س	ا ه ا س
س ه ا س	ا ه ا س

نهم هزار و نه صد و بیست و تنان	پانصد و بیست و پنجاه دینار و نود و تنان
شش هزار و پانصد و نجاه دینار	دو هزار و نه صد و نود و دینار

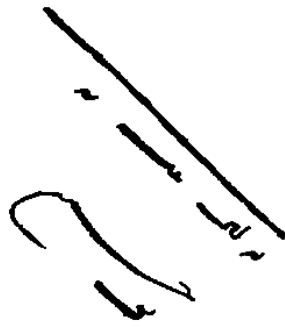
س ه ا س	ه ا س ا
س ه ا س	ه ا س

در علم حساب

و قس عیبهذا پس طریق نوشتن در قلم از کل و جزو مرکب
میشود بدین پنج است که ترقیم یافت

قاعده

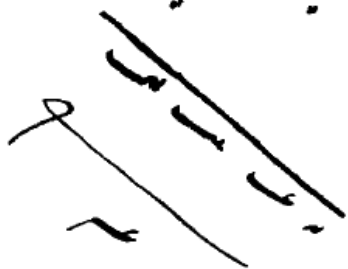
بعد از این که در دانش و نوشتن حساب تکمیل شدند و امتحان
دادند قاعده جمع زون را باید بیاموزند چنانکه ملاحظه میشود
پس در جمع زون حساب اول از مرتبه اول که از یک
دینار است تا نه دینار جمع میکنند و هر چه است
می نویسند (مثلاً)

یک چهار میشود پنج و سه
میشود هشت و یک میشود
نه و بعد یک بنویسند

زیر می نویسند
اگر چنانچه ده برسد میگوئیم ده بر یک و یک

دو دینار نوشته شود مثلاً یک و دو میشود سه و سه

میشود شش چهار میشود

ده و ده بریکت و یک

ده دینار جمع می نویسند

و اگر چندتا پنجم مرتبه اول با مرتبه دوم که از دینار است
تا فرد دینار با هم نوشته شود در حساب مرتبه اول را
که از یک دینار است تا نه دینار جمع می کنیم و بعد از
از ده که تخباز کرد آزادی نویسیم و می گوئیم ده بر
یک یا آنکه بیت بر دو یا آنکه سی بر سه یا آنکه
چهل بر چهار یا آنکه چها بر پنج بهمان طریق شروع
می کنند بر مرتبه دوم و سوم و چهارم که مرتبه هزار
دینار است تا نه هزار دینار و همچنین تخباز
کرده بر مرتبه یک تومان تا نه تومان . . .

در علم سیاق

بین شکل

۱۰ — ۵۵ — ۷۰ — ۸۰ — ۹۰ —
 ا ب ج د ه و ز ح ط ی ک ل م ن

س
 س

پس بعد از آنکه آداب جبر زون بقدر قوه و استعداد
 مبتدئین از مرتبه اول که یک دین راست تا مرتبه
 پنجم نفیلم دادند بعد از مرتبه پنجم الی مرتبه ششم و قائم
 تعلیم نمایند تا آنکه طباقاً عن طریق طاعت شود (مثلاً)

۱۰ — ۵۵ — ۷۰ — ۸۰ — ۹۰ —
 ا ب ج د ه و ز ح ط ی ک ل م ن

س
 س
 و صورت دیگر

در علم سیاق

انهم بدین صورت

ما یست اعماک ما یست

انما یست انما یست من سلسله

میگوئیم پنج و پنج ده و ده بر یک یک و دو میشود سه و پنج

میشود هشت و هفت میشود پانزده میگوئیم این بخش

ده بر یک یک یک میشود دو و دو میشود چهار و سه میشود

هفت این بر هفتش میگوئیم یک و دو میشود سه و

سه میشود شش این بر شش و بعد میگوئیم یک

و دو میشود سه و سه میشود شش این بر شش

و بعد میگوئیم یک و دو میشود سه و سه میشود شش

این بر شش (سه) و بعد میگوئیم یک و دو میشود سه و سه

میشود شش این بر شش (سا)

صورت جمع انجاب چنین میشود

در علم سیاق

و اما عدد مانیکه بالا تر میباشد از آنچه که ذکر شده است مثل
 ما ان یسک ما ان یسک ما ان یسک
 ان یسک ما ان یسک ما ان یسک
 از این قبیل اعداد را بر عهده آقایان متعلمین محترم است که از
 خارج متعلمین را وادارند به نوشتن و جمع زدن تا تجدید
 برای آنها که حاصل شود و بتوانند با کمال تسلط
 و تندى عمل نمایند و این مطلب مسلم است که
 هر علمى بدون عمل بی نتیجه است خصوص در علم حساب
 تا عمل سرایش نباشد بنقض تصحیح عمر مسلم و متعلم
 بهره و نصیبی نخواهد بود امید است که حضرت
 احدیت توفیق علم و عمل گرامت فرماید و سعادت
 خدمت بنوع وطن پرستی که لازمه مسلمانان است همرا
 مرحمت فرماید نشاء الله

در علم سیاق

قاعده

چون در وفات ایران زیاده از یکت کرور را سجاپ اعداد
علم سیاق کمتر رقم میکنند مثلاً یکت میان که دو کرد
میباشد که هزار هزار تومان است بدین صورت بنویسند

۱۰۰۰۰۰۰۰

این را بهان دو کرور یا سه کرور یا چهار رقم می کنند

و بدین طریق هم بنویسند

یک کرور ۱۰۰۰۰۰۰۰۰
دو کرور ۱۰۰۰۰۰۰۰۰۰
سه کرور ۱۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰

ایضاً

اگر حرفانچه بنویسیم کرور و یا طلبان را با اعداد کمتر
ترکیب کنیم و آنرا در تحت تعداد علم سیاق برقیم
و تخریر بنویسیم بدین طریق و اسلوب است

در علم سیاق

مثلاً

در میان دو زده هزار و هفتصد و بیست و نه	یک میان پانزده هزار و پانصد و بیست و نه
---	---

مِائِیْنَ	اَلْاَلْفِیْنَ
-----------	----------------

چهار میان و چهارده هزار و چهارصد و پنجاه و نهمان	در میان چهارده هزار و چهارصد و پنجاه و نهمان
--	--

اَلْاَلْفِیْنَ	مِائِیْنَ
----------------	-----------

شش میان پانزده هزار و هفتصد و نود و شش	پنج میان پانزده هزار و هفتصد و نود و چهار
--	---

سِتِّیْنَ	خَمْسِیْنَ
-----------	------------

دقت علیهذا که در را در نوشتن و خواندن مانند مثال که یک لفظ پانصد و با یک هزار و بیاری که در مقابل است بدین شکل است

اَلْاَلْفِیْنَ

در علم سیاق

چون موضعی از نوشتن ارقام و سبک اعداد
 حساب علم سیاق بدست آمد و صورت مفرد
 و مرکب آنها را برشته تحریر و ترقیم در آورده ایم
 باید بسپرد و ازیم بیاد و اوان کیفیت و چگونه جمع
 و خرج را که انشاء الله بهولت و آما از تعلیم شود

فائدة

اما نوع دیگر در جمع زدن حساب باقی و فاصلت
 و آنرا طلب و وجه میگویند و جمع و خرج
 هم میگویند و آن بر چند قسم است یک قسم
 آن این است که وجه را بطلب باید موزون نمود
 تا زیاد و کمی هر کدام معلوم شود چنانچه در این
 صورت تشکیل داده میشود انشاء الله

در علم سباق

ص ————— ح

ص ————— ح

س الی عشر ل الی عشر

ص
الک عشر

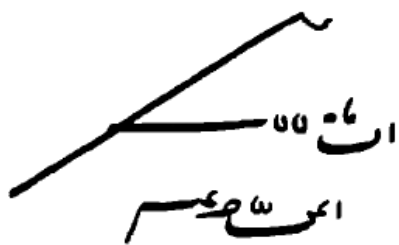
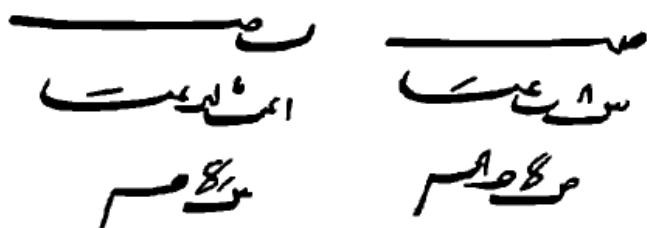
پس بعد از این جمع معلوم شود که تتمه طلب چند
می ماند یک تومان و یک هزار و نه شاهی از وجه بایست

نوع دیگر

در خصوص جمع و طلب و خرج با طلب دو وجه است که
طلب راست دست راست بنویسند و وجه را
طرف چپ بنویسند و بعد ملاحظه نمایند هر کدام که

در علم سیاق

وجه باشد از دیگری کم می کنند چنانچه در انشمال نمایان شود

پس یک هزار و صد و دو تومان و دو هزار و سیصد

بیت و پنجاه نیا از طلب باقی میماند

قاعدت

در تفریق اولاً ملاحظه دو مبلغ را باید نمود که هر کدام را
که بزرگتر است معزوق منه و کمتر را معزوق دینند
شروع در عمل تفریق ازار قام کسر باید شود

در علم سیاق

اگر طرفین دو رستم مثل یکدیگر است صرف نظر
از او نموده برقم بعد از آن بسپروازند و اگر
رستی در طرف مفروق منته باشد که از جنس
او در طرف معسروق نباشد آن رقم را عیناً
در زیر باقی بنویسند و اگر رقمی در طرف معسروق
باشد که از جنس او طرف مفروق منته نباشد
او را از ده کم نمایند بعد از نوشتن باقی آن ده
یک گرفته برستم بعد مفروق افزایشند و اگر رستی
در معسروق از مفروق منته صورتاً بزرگتر شود و
ده تا روی رستم مفروق منته بگذارند و رقم مفروقاً
از جمده آن کم نمایند بعد از نوشتن باقی
چنانچه گفته شد آن ده را یک گرفته برستم بعد
مفروق افزایشند و باز بطریق مذکور عمل نمایند

در علم سیاق

و اگر در معسوق رقم نباشد باز آن یکت را
از ده کم نمایند و همچنین تا تمام مفروق و مفروق
منه تمام شود و رسمی باقی نماند

پیش از رقم و شروع در عمل تفریق باید دانست
منها در سیاق چه قسم است و چگونه نوشته
میشود زیاده در کجا بکار آید و چه قسم نوشته میشود

علامت منها (م) علامت باقی (م)
چنین و در باب زیاده این است که هر وقتیکه
مفروق منه طرف دست چپ واقع شد در پای

زیاده نوشته شود بدین قسم (م) در
آنجا عمل برعکس میشود چنانچه در این صورت
تفریق واضح شده (م) معجزه ۱۶۳
مفروق منه از معسوق در همه ارقام بزرگتر است

در علم سباق
این است

مفروق

مفروق منه

۱۰۰
۲۰

۸۰

۱۰۰
۲۰

این عمل چون از جهت بستن بسیار سهل و آسان
بود از این جهت این مثال را مقدم داشتیم که آموزندگان
زودتر یاد گیرند و لیکن با همه آسانی تا اصرار معلم
در کار کردن طفل و خیل نباشد ممکن
نی شود که نفوذ در ذهن آنها
بطور خوبه و سهانه نماید

در تفریق است

محل و موضعیکه مفروق منه از مفروق در بعضی از
ارقام کوچکتر است صورتش این است

مفروق	مفروق منه
۱۰۰۰۰۰۰۰	۱۰۰۰۰۰۰۰
۱۰۰۰۰۰۰۰	۱۰۰۰۰۰۰۰

۱۰۰۰۰۰۰۰
۱۰۰۰۰۰۰۰

موضعیکه مفروق منه یک رقم بزرگتر بیشتر ندارد
لیکن مفروق تمام ارقام و مراتب حساب را دارد
بدین شکل است

در تفریق است

~~ع~~ ع
 اور کے حصے ع
 اور کے حصے

~~ع~~ ع
 اور کے حصے ع
 اور کے حصے

سچا کہ مفروق بعضی ازار قام را ندارد و مفروق منہ تمام را دارد
 صورتش بیگونہ است

مفروق منہ مفروق
 ع ع
 اور کے حصے اور کے حصے

~~ع~~ ع
 اور کے حصے ع
 اور کے حصے

در تفریق است

جائے است کہ مفروق منہ بعضی ارقام و مرتبہ را
 ندارد و مفروق تمامی ارقام را دارد است
 بدین مثال

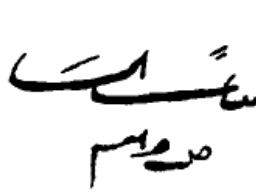
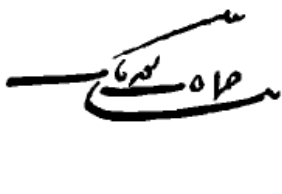
مفروق	مفروق منہ
سوط اہم	مٹ اہم
اعص	عصر

اے صے
 لہے

و در این مثال بعضی ارقام در مفروق منہ است
 کہ در مفروق نیست و بعضی ارقام در مفروق میباشد
 کہ در مفروق منہ نیست

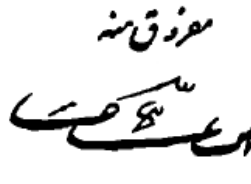
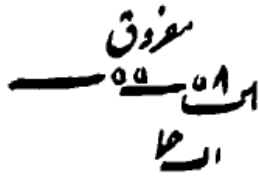
در تفریق است

و صورتش بدین پنج است

	}	
---	---	---

 لک و مسم

و اگر مفروق منہ در دست چپ واقع شود زیادہ را ہم در سخا رقم بنیاسند و صورتش شایست کہ ذیبا ترقیم بطیر پذیرفت

	}	
---	---	---

 لک

در نصف

مدیان قاعدةٔ تقیم است

در نصف آن که شروع از مرتبه بالاتر بیشتر
آن مبلغ مرقوم شود اگر آن مبلغ جفت میباشد
مانند بیت تومان یا دو تومان که نصف صحیح دارد
نصف اورامی نویسیم و بعد می پردازیم بر انتب بعد از
آن همین قسم ملاحظه میکنیم اگر آن مرتبه زوج است
مانند چهار نصف اورا که دو باشد می نویسیم و اگر
طاق است مانند سه یا پنج یکی از روی او که برداریم
جفت میشود مثل سه و پنج یا هفت که از روی پنهان
گیرا که برداری دو یا چهار یا شش میشود آن وقت
نصف صحیح آنرا نوشته آن یک راده حساب نموده
بر مرتبه بعد از آن می افزائیم و همین طور نصف صحیح
اورا نوشته و کسر اورا بر مرتبه بعد از آن می افزائیم

در نصف است

و بهین ترتیب نصف می‌کنسیم تا رقها تمام شود و صورتش بدین نحو است که نموده شده است

۱۰۰
۱۰۰
۱۰۰

۱۰۰
۱۰۰

۱۰۰
۱۰۰
۱۰۰

و اما در ثلث کردن قاعده آن اینست که از آنیز

از اعلا ی مراتب از قاعده شروع نماید هر گاه عدد

عددی است که ثلث صحیح دارد و بنا و الا ثلث صحیح آنرا

نوشته و باقی را بر بلعشرات دهد و بر ترتیب بعد از

آن معین نماید و بهین ترتیب ملاحظه کند اگر صحیح را دارد

در ثلث است

باید فرضاً اگر عددشش یازده است که ثلث صحیح
 دارد و آنرا که چهل یا چهار یا هفت است ثلث صحیح آنرا
 گرفته و بنویسد و زیادوی آنرا ده حساب نموده و بر تبه
 بعد از آن بفرزاید و باز تثلیث نماید بهمین طریق تا آخر
 بدین ترتیب که ذکر شد این است صورت مثال او

س
 ۱۰۰۰۰
 ۱۰۰۰
 ۱۰۰
 ۱۰
 ۱
 ۱۰۰۰۰
 ۱۰۰۰
 ۱۰۰
 ۱۰
 ۱

در ربع است

قاعده

در ربع انت که شروع از رقم بزرگ نموده تقسیم
بچار نمایند و ربع صحیح آنرا بنویسند اگر یک یا
دو یا سه باقی بماند آزاده و بیت و سی حساب
نمایند و بر مرتبه بعد از آن افزایشند و او را ربع
نمایند تا اینکه تمام رقمها تمام شود و صورتش از این
قرار است

س

ربع

لک

ان

در خمس

قاعده

تخمین که عبارت است از استخراج عدد پنج یک از ارقام
 و آن مرتبش امنیت که اول از درجه بزرگتر ارقام گرفته و
 شروع در عمل نمایند پس باید ملاحظه نمود که رقم اول که
 از همه بیشتر است اگر مساوی با خمس است فهو المراد الا
 بطریق مذکور است سابق خمس صحیح آنرا نوشته دردی
 ربط بشمارات داده مثلاً اگر باقی مانده چهار است
 میگوئیم چهار بر هیل و او را با رقم بعد جمع نموده آنوقت
 مجموعاً خمس بنمائیم و ترتیب دیگر اینکه مبلغی را
 که میخواهند خمس نمایند ده یک آنرا گرفت در برابر
 نمایند همان خمس است (قاعده دیگر اینکه گاه
 کنند برقی که میخواهند او را تخمین نمایند هر مرتبه که باشد
 او را یک درجه پایین آورده بنویسند و آن نوشته را

در خمس است

دو برابر نمایند مثلا پنجاه را کنترل بر تبه آحاد داده پنج
می نویسند و بعد آن پنج را دو برابر نموده خمس پنجاه نوشت
بدین مثال اول که خمنا شده قمت

ص ۱۰۰ { خمس

۱۰۰

مثال دوم که عشر نموده و عشر را هم مضاعف نمودیم

۱۰۰ { ر خمس
۱۰۰

ع
۱۰۰
۱۰۰
۱۰۰
۶۱

در سدس

بر بعضی آن بود سدس صحیح آنرا مرقوم و اضافه را
 کما فی السابق بزرگ نموده بر ارقام بعد از آن میافزایند
 و تدیس میباشند تا رقمها تمام شود و اینها در عمل و تقسیم
 همه اینها از نصف تا شع یک حال دارند مگر سه که ثلث را که
 نباید سدس شود و با سدس را که دو برابر نمایند ثلث میشود و همیز
 طور ربع را نصف کنند ثمن میشود ثمن را دو مقابل کنند ر
 و قس علیها عشر و خمس را) مثال سدس است بر دو نوع

الحاصل

الحاصل

سدس

الحاصل
 الحاصل

مثال دیگر
 الحاصل

الحاصل

الحاصل

پنجمین جابجاست که مستقلاً برش قیمت می‌شود و شش یک
آن همان است که در زیر خط افقی معین شده است

هـ هـ

عـ عـ

سـ سـ

و اما سبج

که هفت یک باشد و این را نیز بطریق سابق از اعلای مرتب
شروع نماید و هفت قیمت نماید و اگر عدد معروض چیزی زاید
بر هفت وارد آنرا گرفته و ببطبقات داده بارقم مرتبه بعد
جمع نموده و بهمان طریق قیمت نماید بدین مثال (

بی حالت سـ

سـ سـ

الـ الـ

درین است

واما هن

که او هشت یک گویند و طریقه تقسیم آن بطریق مذکور است
 سابق است که مرتبه درجه اعلی را گرفته و بتدریج قیمت
 موده و مازاد را بر مایزید منقسم نموده و قیمت نمایند تا مرآت
 ارقام کجاست مستهی گردند بدین طریق که صورت ذیل نشان
 میدهد و بدین ترتیب است

۱
 ۱۰۰

۱۰

۱۰۰
 ۱۰۰

در ثمن و نفع است

و شکل دیگر است از برای تقسیم ثمن و آن این است که اول
آن عدد را ربع نموده و بعد از آن آن ربع را نصف نموده
ثمن میشود بدین نحو (

۱۰۰۰۰ / ۴ = ۲۵۰۰ ربع

۲۵۰۰ / ۲ = ۱۲۵۰

المقر نصف که ثمن امر است

۱۲۵۰ / ۲ = ۶۲۵

واما تسع

و آن نزدیک و در آن قاعده این است که ابتدا کمند از
مراتب بزرگ که آن سابق و تقسیم نمایند و زاید بر نه آنچه
از عدد باقی میماند گرفته و ده حساب نموده و با مراتب

بعد جمع نموده و به زینت نموده تا ارقام بجای منتهی
گردند مانند این مثال

۱۰۰۰۰۰۰۰

۱۰۰

۱۰۰۰۰۰۰۰

وقاعده دیگر در شرح آن است که اول عدد را مثلث نموده و بعد
بمان یک مثلث را مجدداً تثلیث نمایند مانند مثال
که در اینجا رقم شده)

۱۰۰۰۰۰۰۰

۱۰۰

۱۰۰۰۰۰۰۰

الغرض که شرح در هر جا

۱۰۰۰۰۰۰۰

در عشرت

وامّا عشر

وآن عبارت از ده یک و طرفه استخراج آن از سایر مراتب سریع الحصول ویر الوصول تربت وچندان وقت وتمام لازم نذارد اگر چه این بحث در باره خمس هم میرود بعلت اینکه وقتی ملاحظه میکنیم که صد وینار عشرت کفر است و دو بیت وینار خمس اوست و یک قران عشرت یک تومان است و دو قران خمس اوست و بکذا ملاحظه میکنیم بدون وقت چندانی می بینیم که یک تومان عشرت ده تومان است و دو تومان خمس اوست و همین طور ده عشر صد تومان است و بیت تومان خمس اوست و شصت و یک صد تومان که عشر هزار تومان است و دو بیت تومان خمس اوست و لیکن سایر اعدادی که اعداد طاق هستند از قبیل سه و پنج و هفت و نه

در عشر است

ترتیب عشر کردن اینها بقراری است که در سابق ذکر
 شد که از رتبه بزرگ شروع نموده و ما زاد را برسم
 یک برده اضافه بنا بعد بنمایند و قواعد تقسیم عشر را در آنها
 مجری بنمایند بدین شکل (

عشر

این منتهای نه حالت اعداد مقسمه بود که آنها را کسور
 بنمایند و عجاظه چیزیکه درو بناله این مسائل باید خوانند

از ارقام اوزان

اوزان است و طریقه ارقام میزان است که برشته
تخریر و بعالم تصدی کشیده میشود (

اماد مر ارقام حسنا

جنسی

بدانکه ارقام اوزان جنس برود و از ده مرتبه میباشد

اقل

از اوزان در وزن گندم است قطع نظر از وزن
پس آقایان معلمین بطرز مختصری بنو باوگان وطن تعلیم
نمایند و بایشان بیاموزند که انشاء الله بهیلت
و بدوق و زکات یاد بگیرند

منه

بدانکه چهارگندم یک نخود است و بیت و چهار نخود
 یک مثقال است و شانزده مثقال یک سیر است و بیست و نوبتن
 یک مثقال است و شانزده مثقال سحاب اعداد هندی
 نوشته میشود چنانچه معلوم میشود بدین صورت

۱ مثقال ————— ۲ مثقال ————— ۳ م ————— ۴ مثقال

۵ مثقال ————— ۶ م ————— ۷ م ————— ۸ مثقال

۹ مثقال ————— ۱۰ م ————— ۱۱ م ————— ۱۲ م

۱۳ مثقال ————— ۱۴ م ————— ۱۵ م ————— ۱۶ م

و شانزده مثقال یک سیر است و ده سیر یک
 چارک میباشد بدین صورت است

۱ ————— ۲ ————— ۳ ————— ۴ ————— ۵ —————

یک سیر ————— ده سیر ————— سیر ————— چهار سیر ————— پانزیر

در حساب رقمی صنی

۶- ۷- ۸- ۹- ۱۰-
 و از بار زده سیر تا بیت سیر که نیم من تمبر بزر است

بدین صورت است

۱۱- ۱۲- ۱۳- ۱۴- ۱۵-

۱۶- ۱۷- ۱۸- ۱۹- ۲۰-
 و از بیت دیک سیر تا سی سیر بدین صورت است

۲۱- ۲۲- ۲۳- ۲۴- ۲۵-

۲۶- ۲۷- ۲۸- ۲۹- ۳۰-
 و سی سیر سه چارک تمبر بزر است (و از سی و یک سیر
 تا چهل سیر را بدین صورت نویسند

۳۱- ۳۲- ۳۳- ۳۴- ۳۵-

۳۶- ۳۷- ۳۸- ۳۹- ۴۰-

و چهل سیر یک من تمبر بزر است (و آن ۴۰ عشق است

ارقام اوزان معنی

پس مرتبه اول حساب ارقام اوزان معنی یکت
گندم است که چهارگندم یکت نخود است ناپ
و چهار نخود که یکت مثقال است . . .
و مرتبه سیم از یک مثقال است تا شانزده مثقال
که یکت سیر است (من تبریز عبارت از ۶۴۰ مثقال
که وزن قدیم است

قاعده

جمع زدن از مرتبه اول که یکت گندم است
الی مرتبه سوم که سیر است بدین طریق است
که اول شروع از گندم نمایند و بعد چهارگندم بچاپ
گندم را یکت نخود حساب نمایند و هر چه از گندم
باقی بماند که نشود به نخود جمع به بند و آن وقت آنرا

در ارقام است

می نویسند و شروع در جمع زدن نمایند چون بهشت
 و چهار نخود رسیدند حساب کرده بمثال شروع
 نمایند چنانچه نوشته شده مثلاً

کوتواره طلا	خبرچه طلا	بهره طلا
۲۴	۳۳	۲
۳۳	۲۲	۱ مثلاً
۲ کوه	۱ ک	۴ کوه
۱ کند	۲ ک	۳ کند
<hr/> ۹ ۳ مثلاً ۱ کوه ۲ کند		

طریق دیگر از مرتبه سوم که یک سیر و دو سیر میباشد
 تجاوز نماید و بر مرتبه چهارم که از یک من تا نه من است

در ارقام اوزان

برسد بطرز حساب نقدی از آنکه تفاوتی نوشته شود

و مرتبه چهارم را بدین صورت نویسند

۱۰۰۰	۱۰۰	۱۰	۱	۱/۱۰
یکم	چهارم	سوم	دوم	نهم
۱۰۰	۱۰	۱	۱/۱۰	۱/۱۰۰
ششم	هفتم	هشتم	نهم	دهم

(مرتبه پنجم)

از ده من میباشد الی نود من

بدین شکل است

۱۰۰۰	۱۰۰	۱۰	۱
چهارم	سوم	دوم	یکم
۱۰۰	۱۰	۱	۱/۱۰
پنجم	ششم	هفتم	هشتم

و مرتبه چهارم اگر با مرتبه پنجم مرکب شود یعنی با پنجم
نفسه

در ارقام اوران

(بدین صورت)

بم	سم	مسم	بم
پانزدهم	پانزدهم	پانزدهم	پانزدهم
بم	سم	مسم	بم
بیت و پنجم	بیت و پنجم	بیت و پنجم	بیت و پنجم
بم	سم	مسم	بم
هشتاد و پنج	هشتاد و پنج	هشتاد و پنج	هشتاد و پنج
بم	سم	مسم	بم
نود و سه	نود و سه	نود و سه	نود و سه

(اما مرتبه ششم)

از یکصد من است تا نهصد من و یکصد من را یکصد و یکصد
و دو صد من میگویند بدین صورت می نویسند

س	ص	س	ص	س
یک خردار	دو خردار	سه خردار	چهار خردار	پنج خردار
ص	ص	ص	ص	ص
شش خردار	هفت خردار	هشت خردار	نه خردار	ده خردار

در ارقام اوزان حسبی

(اما مرتبه هفتم)

از ده خردار است تا نود خردار بدین شکل است

ده خردار	بیت خردار	سی خردار
----------	-----------	----------

چهار خردار	پنجاه خردار	شصت خردار
------------	-------------	-----------

هفتاد خردار	هشتاد خردار	نود خردار
-------------	-------------	-----------

اما مرتبه هشتم با مرتبه هفتم که مرکب میشود بدینصورت

پانزده خردار	نوزده خردار	بیت و پنج خردار	بیت و نوزده خردار
--------------	-------------	-----------------	-------------------

سودش خردار	چهار و بیست خردار	پنجاه و چهار خردار	هفتاد و سه خردار	هشتاد و هفت خردار
------------	-------------------	--------------------	------------------	-------------------

نود و یک خردار	نود و سه خردار	نود و پنج خردار	نود و هفت خردار	نود و نوزده خردار
----------------	----------------	-----------------	-----------------	-------------------

در ارقام اوزان حسبی

لَعَلِمَا
اما چون مرتبه اولی مرتبه هفتم که بصورت
ارقام حساب ترکیب بشود و بعد آن ترکیب را جمع

در بیاوریم بدین طریق است مثلاً

مَرَّ، مَرَّ مَرَّ

مَرَّ مَرَّ مَرَّ

۱ -

۳ -

۴ -

۱

۵

۳ شغاف

۳ نخود

۳ نخود

۲ نخود

۲ کندم

۲ کندم

۲ کندم

مَرَّ

یک و دو میشود سه و چهار

مَرَّ مَرَّ

میشود هفت پس سه کندم

۱ -

۹

۷ نخود

۳ کندم

در جمع بنویسیم میماند چهار

کندم که یک نخود است

در ارقام اوزان جنسی

بعد از ایجاب کرده شروع در مرتبه دوم
 که نخود میباشد نمایم آنوقت میگوئیم یک
 میشود و یک میشود چهار و سه هفت این برپوش
 ما نخود و بعد برتبه سوم میرویم که مثقال است میگوئیم
 سه و پنج میشود هشت و یک میشود نه این برپوش ۹
 و بعد برتبه چهار میرویم که یک سیر است میگوئیم چهار
 میشود هفت و یک هشت این برپوش ۸ و بعد برتبه پنجم
 که یک کمر است میرویم میگوئیم یک و سه میشود چهار و چهار
 میشود هشت این برپوش ۷ و بعد برتبه ششم میرویم
 میگوئیم سه و دو میشود پنج چهار میشود نه این برپوش
 سه و بعد برتبه هفت میرویم که از یک کمر و اریست میگوئیم
 یک و یک میشود دو و سه میشود پنج این برپوش

در ارقام است

م و بعد میرویم بر تبه هشت میگوینم ذو و
 میشود پنج این بخش م ک پس سبع اینجا
 پنجاه و پنج خروار و نود و هشت من و هشت
 ذره مثقال و هفت نخ و سه گندم

ص

ه

۱

۹

۲ نخود

۳ گندم

(ا تا مرتبه هشتم)

از یک صد خروار است تا نه صد خروار بدین شکل است

۱۰۰۰

یک صد خروار

۱۰۰

ده خروار

۱۰

صد خروار

۱۰۰۰۰

شش صد خروار

۱۰۰۰

پانصد خروار

۱۰۰۰۰

چهار صد خروار

۱۰۰۰۰۰

انصد خروار

۱۰۰۰۰

هشت صد خروار

۱۰۰۰۰۰

هفت صد خروار

در ارقام جنسی است

(اما مرتبه دهم)

از یک هزار خردوار است تا نه هزار خردوار بدین شکل است

۱۰۰۰۰	۱۰۰۰۰	۱۰۰۰۰
هزار خردوار	ده هزار خردوار	صد هزار خردوار
۱۰۰۰۰	۱۰۰۰۰	۱۰۰۰۰
هزار خردوار	ده هزار خردوار	صد هزار خردوار
۱۰۰۰۰	۱۰۰۰۰	۱۰۰۰۰
هزار خردوار	ده هزار خردوار	صد هزار خردوار
۱۰۰۰۰	۱۰۰۰۰	۱۰۰۰۰
هزار خردوار	ده هزار خردوار	صد هزار خردوار
۱۰۰۰۰	۱۰۰۰۰	۱۰۰۰۰
هزار خردوار	ده هزار خردوار	صد هزار خردوار

اما مرتبه یازدهم

از ده هزار خردوار است تا نود هزار خردوار بدین شکل است

۱۰۰۰۰	۱۰۰۰۰	۱۰۰۰۰
ده هزار خردوار	صد هزار خردوار	هزار خردوار

در ارقام اوژن

لم الیسر،	ف الیسر،	الیسر
چهل هزار خردوار	پنجاه هزار خردوار	شصت هزار خردوار
هم الیسر،	هم الیسر،	لی الیسر،
هشتاد هزار خردوار	هشتاد هزار خردوار	نود هزار خردوار

(اما دوازدهم)

از صد هزار خردوار تا نصد خردوار بدین شکل است

ما الیسر،	ار الیسر،	ما الیسر،
صد هزار خردوار	هفتاد هزار خردوار	سیصد هزار خردوار
زکا الیسر،	ها الیسر،	سا الیسر،
چهار صد هزار خردوار	پانصد هزار خردوار	ششصد هزار خردوار
سکا الیسر،	فا الیسر،	بکا الیسر،
هفتصد هزار خردوار	هشتصد هزار خردوار	نصد هزار خردوار
و پانصد هزار خردوار یک گروه از خردوار است		
حا الیسر		

صورت ارقام بنی

و هرگاه جمیع این دوازده مرتب را بنویسیم ترکیب نایم در
 حساب قاعده نوشتن آنرا بدست آوریم بدین صورت

میسویند

ماه السر ۱۰۰۰۰۰۰۰
 صد و یازده هزار و صد

و یازده حسه و یازده
 ۱۱ -

من و یازده سیر و یازده
 ۱۱ م

مقال و یازده نخود و دو گندم
 ۱۱ نخود
 ۲ گندم

۱۰۰۰۰۰۰۰۰۰
 ده سر ۱۰۰۰۰۰۰۰

دویست و بیست هزار و
 ۱۲ -

دویست و دو حسه و دو
 ۱۲ م

دوازده نخود و دوازده حسه
 ۱۲ نخود

و دوازده مقال و دوازده نخود
 ۳ گندم

و سه گندم

صورت ارقام حبشی

سیصد و سی و سه هزار و سیصد	صورت ارقام حبشی
وسی و سه هزار و سی و سه	صورت ارقام حبشی
دویزده سیر و سیزده مثقال	۱۳ -
دویزده نخ و ده گندم	۲ ۱۳
	۱۳ نخ
	۲ گندم
پانصد و پنجاه و پنج هزار و پنجاه	صورت ارقام حبشی
پانصد و پنجاه و پنج هزار و پنجاه	صورت ارقام حبشی
و پنجاه و پانزده سیر و پانزده	۱۵ -
نخ و ده گندم	۲ ۱۵
	۱۵ نخ
	۳ گندم
نه صد و نود و نه هزار و نه صد	صورت ارقام حبشی
نود و نه هزار و نود و نه	صورت ارقام حبشی
و نوزده سیر و نه مثقال	۱۹ -
و یک نخ	۲ ۱۹
	۱۹ نخ

و بعد از دانستن و فهمیدن رومات حسنی و متجان داد
 بعدین لازم است بتعلیم و ترقیم حساب هندسی و طریقہ
 نوشتن آن که تعلق با اعدادی باشد پس در این
 چون این کتاب بجهت نو با و کان و وطن بطریق اختصار
 شده است تا آنکه سهل و رحمت و آسانی بتعلیم ^{آن} رسیده
 و میل نمایند

لہذا حساب اعداد را کہ آرا ہندسی ہم میگویند و
 علم ریاضی ہم گفته میشود مختصراً بیان خواهد شد کہ آقایان
 معین زید توفیقیم بہ نو با و کان و وطن و فہم اللہ تعالیٰ
 تعلیم نمایند امید است کہ انشاء اللہ بدین سبب کہ قصد
 و نیت ما خاص میباشد موجب نجات و خلاص مولف و معلم و متعلم
 و کاتب از آفات بشود آمین یا رب العالمین

۲۵۲

و ملاحظت و راه مودت و ملامت مسکون دارد

تمام شد ایندو جلد کتاب احسن المرسلات
و احسن المحاسبات و ملتمحات انشاء و تبریل
در تاریخ ۲ شهر جمادی الآخره
۱۳۲۹

در مقابله محاسبات بدرجه سعی شده که اگر در سنگ
ضایع نشود غلط پیدا نمیشود و فلهذا با وجود این نسخه نسخه دیگر
بکار آید

والسلام

کتاب
سیاق مظفری

سیاق مظفری

مطابق پرگرام شورای جدید معارف

تالیف

آقای آقا میرزا ابوالقاسم خان سبحانی

حق طبع و تالیف محفوظ

حاضر اول

محل فروش کتابخانه و معارف علمیه مظفریه

طهران ۱۳۴۲

(۲)

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

درس اول

- س - سیاق چیست !
 - ج - سیاق علم حساب ایرانی است
 - س - سیاق بچند شکل نوشته میشود
 - ج - سیاق بدو شکل نوشته میشود
 - س - دو شکل کدام است
 - ج - سیاق نقدی سیاق جنبی
 - س - سیاق نقدی کدام است
 - ج - سیاق نقدی چیزی است که در حساب پول نویسد
 - س - سیاق جنبی کدام است
 - ج - سیاق جنبی چیزی است که در کدم و جو و غیره نویسد
- ## درس دوم

(۳)

- س - حساب پول کدام است !
- ج - حساب پول دینار . شاهی . صد دینار . سه شاهی . پنج شاهی . ده شاهی . فتران . دو فتران . پنج فتران . که سکه های ایرانی است .
- تنبیه - معلم در وقت درس گفتن این پولها را روی میسر زنجیه کی کی بشاگردان نشان دهد و بفهماند و شاگردان را در شناختن پول امتحان کند
- س - حساب گندم و جو کدام است ؟
- ج - حساب گندم و جو مثقال سیر - چارک - نیم من - کمن - خردار است .
- س - مثقال چیست !
- ج - مثقال وزن بیت و چهار نخود است .
- س - یک سیر چند مثقال است .
- ج - یک سیر شانزده مثقال است .
- س - چارک چند سیر است .
- ج - چارک ربع یک من و ده سیر است .

(۴)

س - یک من چند سیرات !

ج - یک من چهل سیرات .

درس سوم

س - حساب پول را بچه ارقام مینویسند ؟

ج - حساب پول را از یک دینار الی نه دینار باین ارقام نویسند

س - حساب پول را از یک دینار الی نوزده دینار را چگونه نویسند ؟

ج - بدین شکل نویسند .

س - از بیت دینار الی نوک دینار را چگونه نویسند ؟

ج - از بیت دینار الی نوک دینار را بدین شکل نویسند .

س - از صد دینار الی نهصد دینار را بچه شکل نویسند .

ج - بدین شکل نویسند .

۱۰ ۱۱ ۱۲ ۱۳ ۱۴ ۱۵ ۱۶

(۵)

مترین - ۱ - دوازده دینار - بیت پنجدینار - هشتاد و نیا
 هشتاد و شش دینار - شصت و دو دینار - نود و چهار دینار - صد و
 هفت دینار - صد و دوازده دینار - صد و هفتاد و سه دینار - چهار
 صد و هشتاد و یک دینار - شش صد و چهل و شش دینار - هشتصد و چهار
 دینار - نصد و شصت و سه دینار - نصد و هفتاد و چهار دینار .
 متنبیه ۲ - معلم باید مترین فوق را بشاگردان دیکته دهد و بخواند
 ارقام ذیل نیز امتحان کند .

مترین - ۲ - م س م س م س م س م س م س م س م س م س
 م س م س م س م س م س م س م س م س م س م س م س م س

در کس چهارم

- س - از یک هزار تا نه هزار را با پنج شکل نویسند ؟
 ج - از یک هزار تا نه هزار را با دو شکل نویسند .
 س - شکل اول که ام بت و در کجا نوشته میشود ؟
 ج - شکل اول این است و در جایی نوشته میشود که رقم تنها باشد .
 (۱۰۰) ۱۰۰ ۱۰۰ ۱۰۰ ۱۰۰ ۱۰۰ ۱۰۰ ۱۰۰ ۱۰۰ ۱۰۰

(۶)

س - کُشِ دَومِ کدِ اِمِ سِ تِ وِ درِ کِجِ مِ سِ نوِ یِ نِ دِ !
 ج - کُشِ دَومِ اِیِ نِ سِ تِ وِ درِ جِائِیِ نوِ یِ نِ دِ کِ رِ قِ مِ تِ هِ نِ بَ نِ شِ دِ .
 ا ا ا ا ا ا ا ا ا ا ا ا
 س - اِ زِ یِ کِ تِ وِ مِ اِ نِ الِیِ نِ تِ وِ مِ اِ نِ رِ اِ بِ جِ کُشِ نوِ یِ نِ دِ !
 ج - بِ دِ یِ نِ کُشِ نوِ یِ نِ دِ .

و — ه — ا — ی — ل — ه — و — ا — ی — ه — ه —

در سیم پنجم

س - اِ زِ دِ وِ تِ وِ مِ اِ نِ الِیِ نِ وِ دِ تِ وِ مِ اِ نِ رِ اِ جِ کِ وِ نِ نوِ یِ نِ دِ !
 ج - بِ دِ یِ نِ کُشِ نوِ یِ نِ دِ .

ت ت ت ت ت ت ت ت ت ت ت ت

س - اِ زِ صِ دِ تِ وِ مِ اِ نِ الِیِ نِ صِ دِ تِ وِ مِ اِ نِ رِ اِ بِ جِ کُشِ نوِ یِ نِ دِ !
 ج - بِ دِ یِ نِ کُشِ نوِ یِ نِ دِ .

ه — ه — ه — ه — ه — ه — ه — ه — ه — ه —

ه — ه — ه — ه — ه — ه — ه — ه — ه — ه —

(۷)

س۔ از ہزار تومان الی نہ ہزار تومان را چگونه نویسند ؟

ج۔ بدین شکل نویسند .

اے — اے — اے — اے — اے — اے — اے — اے —

ک — ک — ک — ک — ک — ک — ک — ک —

تمرین ۳۔ این ارقام را بسباق بنویسید۔ یک ہزار و سیصد بیت و پنج دینار۔ دو ہزار و شصت و چهل و یک دینار۔ شش ہزار و صد و دہ دینار۔ یک ہزار و

دو ہزار و سیصد و چهل و دو دینار۔ ہشت ہزار و پندرہ دینار۔

نہ ہزار و شش ہزار و صد و بیست و پنج دینار۔ دوازہ ہزار و پندرہ دینار و دو دینار

۔ بیست و شش ہزار و پندرہ دینار و دو دینار۔ یک ہزار و دوازہ ہزار و

نہ ہزار و صد و چهل و ہشت دینار۔ پانصد و نو ہزار و چار ہزار و پندرہ دینار

تمرین ۴۔ این ارقام را بخوانید ؟

اے — اے — اے — اے — اے — اے — اے — اے —

ک — ک — ک — ک — ک — ک — ک — ک —

اے — اے — اے — اے — اے — اے — اے — اے —

در ششم

(۸)

س — ارزده هزار تومان الی نود و هشتاد تومان را چگونه بنویسند ؟

ج — ارزده هزار تومان الی نود هزار تومان را بدین شکل بنویسند .

م ا ل ک — م ا ل ک — م ا ل ک — ل م ا ل ک —

م ا ل ک — م ا ل ک — م ا ل ک — م ا ل ک — م ا ل ک —

س — از صد هزار تومان الی نصد هزار تومان را با یک شکل بنویسند ؟

ج — بدین شکل بنویسند

م ا ل ک — م ا ل ک — م ا ل ک — م ا ل ک — م ا ل ک —

م ا ل ک — م ا ل ک — م ا ل ک — م ا ل ک — م ا ل ک —

س — یک کروچه قدر است ؟

ج — پانصد هزار تومان است

س — هزار هزار تومان چقدر است چگونه بنویسند ؟

ج — یک میلیون است و بدین شکل بنویسند .

م ا ل ک —

درس هفتم

س — ارقام جنسی کدام است ؟

(۹)

- ج - ارقام جنسی از این قراارت : مثال - سیر - من - حُر
 س - مثال را چگونه نویسند ؟
- ج - مثال را بار قام مهندسی بطوری که جلو آن کلمه مثال باشد نویسند
 بدین شکل ۱ مثال ۲ مثال ۳ مثال ۴ مثال الی ۶ مثال
- س - از یک سیر الی ده سیر را چگونه نویسند ؟
 ج - بدین شکل نویسند .
- ۱ - ۳ ۳ ۴ ۵ ۶ ۷ ۸ ۹ ۱۰ ده سیر کت
 س - از یازده الی بیست سیر را چگونه نویسند ؟
 ج - بدین شکل نویسند .
- ۱۱ ۱۲ ۱۳ ۱۴ ۱۵ ۱۶ ۱۷ ۱۸ ۱۹ ۲۰ بیست سیر نیم من
 س - از بیست و یک سیر الی سی سیر را چگونه نویسند ؟
 ج - بدین شکل نویسند .
- ۲۱ ۲۲ ۲۳ ۲۴ ۲۵ ۲۶ ۲۷ ۲۸ ۲۹ ۳۰ سی سیر کت
 س - چهل سیر قدر است و چگونه نویسند ؟
 ج - چهل سیر کمین است و بدین شکل نویسند ۱۶

(۱۱)

هشتاد و سه من و چهل چهار سیر - نود و هشت من و سی و دو سیر و هشت مثقال

در سن کهنم

مترین ۶ - این ارقام را بنویسند .

۱۵ مثقال ۸ مثقال ۲۷
۲۵ - ۳۶ - ۱۶ - ۱۴ - ۳۰ - ۲۲

۲۰ - ۱۲ - ۳
مثقال

س - از یک خود ارالی نه خسر وار را چگونه نویسند ؟
ج - بدین شکل نویسند .

س هشتاد و سه من و چهل چهار سیر و هشت مثقال .

س - از ده خسر و ارالی نود و خود ار را بچه شکل نویسند ؟

ج - بدین شکل نویسند .

س هشتاد و سه من و چهل چهار سیر و هشت مثقال .

س - از صد خسر و ارالی نه صد خسر وار را بچه شکل نویسند ؟

ج - بدین شکل نویسند .

۶۰ سیر ۱۰ سیر ۱۰۰ سیر ۱۰۰۰ سیر ۱۰۰۰۰ سیر ۱۰۰۰۰۰ سیر ۱۰۰۰۰۰۰ سیر

(۱۲)

س - از هشتاد و دو هزار و اری نه هزار و شصت و دو را با یک شکل نویسند ؟
ج - بدین شکل نویسند .

هـ هـ

درس دهم

س - از ده هزار و اری نود و هشتاد و دو را چگونه نویسند ؟
ج - بدین شکل نویسند .

هـ هـ

هـ هـ

س - از صد هزار و اری پانصد هزار و شصت و دو را چگونه نویسند ؟
ج - بدین شکل نویسند .

هـ هـ

مبلغی ذیل را سیاق بنویسید

تمرین ۶ - سه هزار و صد و بیست و پنج تومان و دو هزار و شصت و بیست و پنج ^{دینار}
چهار هزار و پنجاه و دو تومان و شش هزار و پنجاه و دینار - هفت هزار و صد و یک ^{تومان}
دو شصت و بیست و پنج دینار - بیست و دو هزار و سیصد و چهل و یک ^{تومان} و شش ^{تومان}

(۱۳)

صد و هشتاد و دو و دینار - نهصد و نود و شش تومان چهار هینر ارد
نهصد و چهل و شش دینار .

این ارقام را بخوانید

مترین ۸ - $\text{ص ه ه ه ه ه ه ه ه ه ه}$ $\text{ص ه ه ه ه ه ه ه ه ه ه}$
 $\text{ص ه ه ه ه ه ه ه ه ه ه}$ $\text{ص ه ه ه ه ه ه ه ه ه ه}$
 $\text{ص ه ه ه ه ه ه ه ه ه ه}$ $\text{ص ه ه ه ه ه ه ه ه ه ه}$

این ارقام را با سیاق بنویسید

مترین ۹ - یکمزد و چهل و دو من پنج سیر - نه فرور و سی و دو من
هشت سیر - چهل و دو فرور و هشتاد و دو من - صد و نود و یک خسر و اژ
بیت و چهار من - پانصد و چهل و دو خسر و اربیت و نه من و سه چارک
- هزار و صد و خسر و اربیت و دو اوزده سیر .

این ارقام را بخوانید

$\text{ص ه ه ه ه ه ه ه ه ه ه}$ $\text{ص ه ه ه ه ه ه ه ه ه ه}$
 $\text{ص ه ه ه ه ه ه ه ه ه ه}$ $\text{ص ه ه ه ه ه ه ه ه ه ه}$
 $\text{ص ه ه ه ه ه ه ه ه ه ه}$ $\text{ص ه ه ه ه ه ه ه ه ه ه}$

(۱۴)

هفت دوم

۱- ماباید هر روزه حساب بخارج خانه خود را با سیاق بنویسیم تا خوب شود

۲- حساب خانه را با ارقامی که از یک پول الی یک تومان و بیشتر است می نویسیم و بدین جهت ماباید آن ارقام را بد اینم باین طریق

ص	ص	یکپول	(امروز یکپولی در مملکت ماسکه نمی زنند و خیلی ضرر خریدار فرودشده است)
ص	ص	پنجاه دینار	(یکشاهی)
ص	ص	یکصد دینار	(چهارپول)
ص	ص	ششپول	(سه شاهی)
ص	ص	هشتپول	(یکباسی)
ص	ص	دهپول	(پنجشاهی)
ص	ص	دوازدهپول	(سیصدینار)
ص	ص	چهاردهپول	(هفتشاهی)
ص	ص	شانزدهپول	(دو عباسی)

۱- بر ارفب شدن سیاق چه چیز خوب است ۲- حساب خانه را با ارقام بنویسند

نوزده پول	رکا مکر	(نہ شاہی)	ہجد پول	رکا ص
بتیکول	ھا مکر	(وہ شاہی) (یک باؤ)	بت پول	ھا ،
بتیہ پول	ھا مکر	(یازدہ شاہ)	بتیہ پول	ھا ص
بتیخ پول	ھا مکر	(سہ عباسی)	بتیچ پول	ھا ،
بتیہ پول	ھا مکر	(نیزہ شاہی)	بتیہ پول	ھا ص
بتیہ پول	کا مکر	(ہفتیہ شاہ)	بتیہ پول	کا ،
سیکول	کا مکر	(یازدہ شاہی)	سی پول	کا ص
سیہ پول	ن مکر	(چار عباسی)	سی پول	ن ،
سیخ پول	ن مکر	(ہفتہ شاہی)	سی پول	ن ص
سیہ پول	مکا مکر	(ہفتیہ شاہ)	سی پول	مکا ،
سیہ پول	مکا مکر	(نوزدہ شاہ)	سیہ پول	مکا ص
ہزار دینار	یکتوان	(بیش شاہی)	چہل پول	الدا .

۱- این ارقام باقران و تومان و عشرہ ترکیب میشوند و از اینہا صورت حساب درست میشود .

۱- این ارقام باہر ترکیب میشوند و از آہنا چہ درست میشود .

(۱۶)

تمرین ۱۱ - صورتی از حساب یونیه کبیر بدین ترتیب و حساب پنجمه
با آن بنویسید

گوشت	پنیر	ردغن	ماست	قند	حای
۳ ص	۵ ص	۱ ص	۵ ص	۵ ص	۵ ص

قاعده جسع نقدی

۴ - تجزیه ای جسع کردن ارقام در سیاق - اول از دینار شروع نموده یکدینار در امانه دینار با هم جسع میکنیم حاصل اگر از نه تجاوز نکند عیناً مینویسیم و بعد بمرتبه فوق آن که از جنس ده دینار است شروع نموده و آنها را نیز با هم جمع کرده و حاصل را از جنس خود آن مینویسیم و همینطور بمرتبه بعد شروع کرده و جسع میکنیم تا بمرتبه هزار که آخرین مرتبه است و حاصل هر یک را از جنس خودش مینویسیم و بهین طریق در تومان و ده تومان الی هزار تومان و بالاتر عمل میکنیم مثلاً در این حساب

دو دریا فنی	از بازار گرفته شده	از صراف
۱ ص	۱ ص	۱ ص

۴ - قاعده بر این سیاق چیست ؟

(۱۷)

اول از دینار شروع میکنیم و یک پنج دینار داریم عیناً اورا مینویسیم
 و بعد پنجاه دینار را با بیت دینار جمع کرده میگوئیم دو و پنج هفت
 و هفتاد دینار در روی پنج دینار مینویسیم بدین شکل د م س ر
 بعد از آن پانصد دینار و دو بیت دینار و یکصد دینار را با هم جمع
 میکنیم و میگوئیم — پنج و دو و هفت و یک هشت و حاصل
 از جنس خود آن مرتبه که هشتصد دینار است در پہلوی راست هفتاد و
 پنج دینار مینویسیم بدین شکل د م س ر و بعد از آن سه قران
 و دو قران و یک قران را با هم جمع نموده میگوئیم سه و دو و پنج
 و یک شش حاصل را که شش قران است در طرف راست ارقام
 سابق مینویسیم بدین شکل د م س ر
 پس تمام پولی را که ما گرفته ایم ششصد و هشتاد و پنج دینار را
 یا شش قران و هفتاد و شاهی و نیم (نیم همان یک پول است)
 (قاعده)

۵ — هرگاه حاصل جمع هر رقمی ده یا بیت و غیره باشد ده

۵ — اگر حاصل جمع ده یا بیت شد چه میکنند ؟

(۱۸)

یک دبیت را در حساب نمود و چیزی در حاصل ننویسیم ولی یک یاد را
بر رقم بعد اضافه نموده و با هم جمع میکنیم بدین طریق

$$\begin{array}{r} \text{سه} \\ \hline \text{دفعه} \quad \text{دفعه} \quad \text{دفعه} \\ \text{سه} \quad \text{سه} \quad \text{سه} \end{array}$$

(قاعده)

۶- هرگاه حاصل از ده یا بیست زیاد تر شد زیاده را در حاصل جمع
از جنس خودش بر رقم مینویسیم و ده را یک دبیت را در حساب کرده
و بعد بر رقم بعد میافزایم .

تمرین ۱۲- این ارقام را با هم جمع کنید

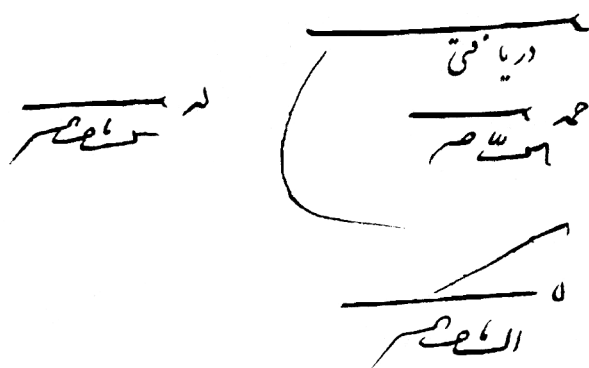
$$\begin{array}{r} \text{سه} \quad \text{سه} \quad \text{سه} \quad \text{سه} \quad \text{سه} \\ \hline \text{سه} \quad \text{سه} \quad \text{سه} \quad \text{سه} \quad \text{سه} \end{array}$$

تمرین ۱۳- صورت مخارج یوشه خانه خودتان را تا یک هفته
بنویسید و هر روز را علیحده جمع کرده و حاصل جمع یک هفته را معلوم کنید

۶- اگر حاصل از ده یا بیست زیاد تر شد چه میکنند ؟

قاعده تفریق نقدی

۷ - قاعده از برای تفریق نقدی - اول از دینار شروع کرده
 و رقم دینار خرج را از دینار جسع میکنیم و باقی را در تحت دفعه مایلی
 می نویسیم بعده دینار و امثال آن و بعد صد دینار و هزار دینار و غیره
 تماماً بر ترتیب خرج را از جسع کم میکنند و باقی را از جنس خودش می نویسند
 تا تمام شود و هر گاه رقم خرج از رقم جسع بزرگتر شد یک ده بر رقم جسع
 میافزاییم و در مرتبه بعد آن ده را یک فرض کرده و بر رقم خرج میافزاییم
 بدین شکل

در این مثال پنج دینار را خواستیم از دینار مقابل کم کنیم خالی بود لذا مکان
 ۷ - قاعده از برای تفریق نقدی چیست ؟

آن دینار داده تصور کرده و پنج را از ده کسر نمودیم باقی پنج شد در تحت خط باقی
نوشتیم بدین شکل $\frac{5}{10}$ بعد یک واحد بر رقم مفاد آنسز و ده خواستیم
از پنجاه کسر کنیم باز ممکن نماند پنجاه را بنسب دهی افزوده و پانزده منسوخ نمودیم
لذا هشت را از پانزده کسر کردیم باقی سه بود که در فوق رقم پنج نوشتیم
بدین شکل $\frac{35}{10}$ و بعد ده را یک فرض نموده یک صد افزودیم دو دست
شد و دو دست را از سیصد کم کردیم یکصد باقی ماند آنرا بنسب ده در طرف راست
باقی نوشتیم بدین شکل $\frac{135}{10}$ و بعد شش هزار را از هفت هزار کم کردیم
یک هزار باقی ماند آنرا هم در طرف راست باقی نوشتیم بدین شکل
 $\frac{135}{10}$ و بعد چهار تومان را از پنج تومان کم کرده یک تومان باقی
مانده آنرا هم در فوق باقی نوشتیم حاصل باقی $\frac{135}{10}$ و یک
تومان دیگر از صد و هفتاد و پنج دینار شد .

تمرین ۱۴ — صد تومان و یک قران و دو عباسی با پول داده
بیت و چهار هزاران را حیح کرده ایم چند باقی میماند ؟
چهار تومان و هشت هزار و نه صد دینار ما از شش محل گرفته ایم و در ده محل خرج
کرده ایم صورت را با اسم محل ما و باقی بنویسید ؟

نوزده تومان و دو سہنار و دہیت و پنجہ وینار و ایشتم در بازار پانزده تومان
 سہنار و دہ شدی اورا خسر ج کردیم۔ حالا باید چند پول داشته
 باشیم^۱

جمع و تفسیر ترق جنسی (جمع)

۸۔ جمع جنس را با جمع نقدی چندان تفاوتی نیست فقط در آسج
 لفظ سیر و من و خسر و ار استعمال شود.

قاعده از برای جمع جنسی

۹۔ ابتدا از سیر شروع کرده و سیر را با ہم جمع نموده و حاصل را
 از جنس خودش می نویسیم و بعد و سیر و بیت سیر۔ و بعد من را
 جمع کرده و حاصل آنرا می نویسیم۔ و بعد و من و امثال آن۔ بعد
 خروار۔ بعد و خسر و ار۔ و صد و سہنار و خروار را۔ و حاصل جمع را

۸۔ جمع خسر چگونه است و در آن اناطی استعمال شود؟ ۹۔ قاعده از برای جمع نقدی است؟

(۲۲)

از جنس خود آن را قام مینویسیم بطوریکه در این مثال است

معیسا

۲۲-

معیسا	معیسا	معیسا	معیسا
۱۰-	۵-	۴-	۳-

قاعده از برای تفریق جنسی

۱۰- در تفریق جنسی هم اول سیر را از یکدیگر تفسیر نمیکنند - و بعد من -
 و بعد امن - و مثال آن - و بعد خسر وار - و بعد ده خوار و مثال آن
 - و بعد صد خسر وار و مثال آن الی هزار خسر وار ... تا آخر .

و قواعدی را که در تفسیر نقدی بکار میرفت در اینجا هم بکار میبرند

بین طریق

معیسا
معیسا
۳-

معیسا
معیسا
۵-

معیسا
معیسا
۲-

۱۰- قاعده از برای تفریق جنسی چیست؟

(۲۳)

این ارقام را بسیاق بنویسید و نزدیک تفریق کنید

تمرین ۱۵ - سیصد بیت دو خردار و هفت دوسه من پنج سیر - منهای صد و بیت دسه خردار و ده من یازده سیر - هزار و صد سی دو خردار و چهل و یک من نیم نهایی نصد و چهل و نه خردار و هفتاد و یک من - شش هزار و صد و سی خردار و بیت من یک چارک - نهایی پنج هزار و چهار صد و هفتاد و شش خردار و

بیت و دو من پنج سیر

اصطلاحات سیاق

۱۱- در جمع و خرج سیاق بعضی اصطلاحات است که دانستن آنها لازم است و آنها عبارتند از: دفعه - بابت - خرد - بارز - موضوع - منهای - باقی - زیاده .

۱۲- دفعه خطی طولانی و بزرگ را گویند که در مقابل آن یا چار باید دفعه بزرگ دیگری نوشته

باشد تا ارقام آنها با هم جمع شوند بدین شکل

۱۳- بابت چیزی است که در تحت دفعه بزرگ می آید و آنها در مقابل بابت دیگری باید قرینه داشته باشد تا ارقام آنها با هم جمع شده در تحت دفعه بزرگ حاصل آنها نوشته شود .

۱۱- اصطلاحات سیاقی کدام است؟ ۱۲- دفعه چیست ۱۳- بابت چیست شرح دهید؟

(۲۴)

- ۱۴- نحو تجارت از اینست که از طرف چپ صفحه قدری باز بگذارند .
- ۱۵- بارز عبارتست از اینکه قسمتی از طرف راست صفحه را باز گذارند .
- ۱۶- موضوع عبارتست از اینکه از میزان جمع مبلغی را کم کنند .
- ۱۷- منها خطی است منحنی بدین شکل (که از جلو حاصل جمع شروع شده و دنباله آن تا آخر دفعات کوچک جمع کشیده میشود .
- ۱۸- باقی خطی یا دفعه است مایل که در آخر حساب در مقابل حاصل جمع کل نوشته میشود بدین شکل
- ۱۹- زیاده خرید که مانند باقی در مقابل حاصل جمع کل نوشته میشود
- ۲۰- نقد را در سیاق بدین شکل نویسند
- جنس را هم بدین شکل نویسند

(تشبیه)

چون این سیاق برای مبتدیان نوشته میشود زیاده از این لازم نیست ؟
 تمرین - ۱۶ - معلم در روی تخته سیاه این اشکال را نشان داد و در آن
 اطمینان آنها را امتحان کند .

۱۴- نحو بیت؛ ۱۵- بارز که کام است؛ ۱۶- موضوع که است؛ ۱۷- منها چیست؛ ۱۸- باقی که است؛ ۱۹- زیاده که است و چگونه
 ۲۰- نقد و جنس را چگونه نویسند؟

(۲۵)

صورت جمع و خرج نقدی

صاف

دو جوات دریا قمر	
واپت	
حوالہ صرف	حوالہ بازار
دبا قمر تنزہ	الگا
ازبات قمر تنزہ	دبا قمر تنزہ
دبا قمر تنزہ	دبا قمر تنزہ
ابابت قمر تنزہ و جوات	

قمر تنزہ	قمر تنزہ
مخرج	مخرج
تعمیرات	تعمیرات
تعمیرات	تعمیرات
مخرج برسد	مخرج برسد
مخرج برسد	مخرج برسد
مخرج برسد	مخرج برسد

(۲۶)

تسبیح - آقایان معلین نام از همین طریق صورت بندی تا گردان دستور بند
 تا بتدریج حسابهای جدید در اسم از عهد به برآیند
 ممرین ۱۷ - سیصد و ده تومان جمع ده فقره عایدات است و دو نشتا
 شش تومان سه قران آن در ضمن دوازده فقره مخارج صرف شد باقی آن
 (۲) دویت و چهل و نه تومان بیشتر از سیصد و بیار عایدات از بازار و حجاب
 وقت انجاس داریم در تحت دو دفعه بزرگ و دو بابت باید دید و نیز
 مخارجی داریم از بابت بی خود و مصارف دیگر که بالغ بر صد و دو نشتا و چهار صد
 بنقدا و پنج نشتا و باید در تحت یک دفعه بزرگ و دو بابت بزرگ و چهار بابت کوچک و
 دفعات جزو باید صورتی بدین ترتیب بنویسید و باقی آنرا معلوم کنید
 (۳) حساب جمع و خرج خانه را از بابت دو هفته از این مقدار که چهل و هشت تومان
 ششصد و دو دیت بیار عایدات جزو داشته باشیم و یونیه هر روز تنوعات مخارج
 نموده که تمام آن بالغ بر چهل و دو تومان یکصد و یک نشتا و باقی پول را هم در حساب
 (در حساب جمع و خرج جنسی)

۲۱ - صورت حساب جنسی هم مانند نقدی صورت بندی میشود و نقدا و قتی ندارد

۲۱ - صورت حساب جنس را چگونه بنویسند ؟

(۲۷)

صورت حباب جمع و شرح ضعیفی

در همکام
ص

عیدات بنز رو همکام
ص

نیز حسن بدو و جفر اول
ص

حسن بدو
ص

دیاقز نایب در همکام
ص

ارز عا حسن بدو
ص

ص

رعاعا جفر اول
ص

مجامع بنز در همکام
ص

بنز
ص

عالمات و ستر و در همکام
ص

جوابت
ص

کتابخانه
ص

(۲۸)

۲۲- حاب جمع و فخرج نقد و جنس را که با هم ترتیب دهند تفاوتی در صورت
 و جمع بندی ندارد و تغییر نیکند با برای سرشق صورتی در اینجا ترتیب می‌دهیم

ما هـ هـ
 ما هـ هـ

عیدات قره رضا لک و حسن لک
 ما هـ هـ

رضا لک
 ما هـ هـ
 صفه لک
 ما هـ هـ

عیدات مزروع
 ما هـ هـ

مزروع عبا
 ما هـ هـ
 مزروع سفلی
 ما هـ هـ

ما هـ هـ

مزارع اعلیٰ سه - درگاه
 ما هـ هـ

بزرگ و محلی از
 ما هـ هـ
 مساعد
 ما هـ هـ

حقوق و جرایم
 ما هـ هـ

بهر شکر
 ما هـ هـ
 حقوق
 ما هـ هـ
 جرایم
 ما هـ هـ

(۲۹)

صورت قبض الواصل است

الواصل
 بتوسط کاشفان جناب حدیث ابصر معارف سلطان
 زبانت بود جب ششهم چاک
 صاحب

صاحب
 سید محمد تقی
 مدرس
 مدرس
 مدرس

حجراً ۲۲ شریف الموم ۱۳۴۲

العبد ابوالقاسم سحاب تفرشی
 (۱۳۴۲)

تمام شد این کتاب مسجی
سیاق مظفری
الحق والانصاف تاکنون برای مبتدیان با
اسلوب ساده نافع جامع سیاق بطبع رسید

کتابخانه العبد المذنب العاصی الفانی
مرتضی الحسینی البرزنجی
عنفردنوبه و نشر عیوبه

در مطبعه نیکو طبعه (علمی) بطبع رسید

شرح جامدی الاولی ۱۳۴۲

کتاب
تعلیمات ابتدایی

ان شاء الله تعالى

مظفر الدین شاہ قاسم آبادی اللہ عیسیٰ و آجندہ

تعلیمات ابتدائی

برای کودکان و نوجوانان سن ۶ تا ۱۲ سالگی

دبستان شرف

نگارش: بنگلہ دہی کا علی اکبر طیبی

سابق دبستان شرف

بدن اجازت مخصوص و نذر علو و در کتب

حق طبع ایرکتاب نیٹ

چاپ ۱۳۲۰

۱۲۷۱

شہر حیدرآباد، مہاراجا جلال آبادی، حیدرآباد

مطبعت طہران

کتاب سیو

مطالب ارتباطی با سیاق نداشت، حذف گردید.

فصل سیوم
شماره اعداد

شماره

کتابتیں

شمارہ اعداد	اعداد ہندسے	اعداد انجید	دینار
یک	۱	ا	یکدینار لہ
دو	۲	ب	دو دینا ع
سہ	۳	ج	سہ دینار ع
چار	۴	د	چہا دینا لہ
پنج	۵	ہ	پنج دینا ع
شش	۶	و	شش دینا ع
ہفت	۷	ز	ہفت دینار لہ
ہشت	۸	ح	ہشت دینا ع
نہ	۹	ط	نہ دینار ع
دہ	۱۰	ی	دہ دینار ع
یازدہ	۱۱	ک	یازدہ دینا ع
دوازدہ	۱۲	س	دوازدہ دینا ع

کتابت‌های

شماره اعداد	اعداد هجده	اعداد اچده	دینار
یازده	۱۳	تج	یازده دینار
چهارده	۱۴	یه	چهارده دینار
پانزده	۱۵	یه	پانزده دینار
شانزده	۱۶	یو	شانزده دینار
هفده	۱۷	یز	هفده دینار
هیجده	۱۸	یح	هیجده دینار
نوزده	۱۹	یط	نوزده دینار
بیست	۲۰	ک	بیست دینار
بیست یک	۲۱	کا	بیست یک دینار
بیست دو	۲۲	کب	بیست دو دینار
بیست سه	۲۳	کج	بیست سه دینار
بیست چهار	۲۴	که	بیست چهار دینار
بیست پنج	۲۵	که	بیست پنج دینار
بیست شش	۲۶	کو	بیست شش دینار

کتاب سیوم

شماره اعداد	اعداد ہندسے	اعداد ابجد	دینار
بیت ہفت	۲۷	کز	بیت ہفت دینار ۷۰۰
بیت ہشت	۲۸	کح	بیت ہشت دینار ۸۰۰
بیت ونہ	۲۹	کط	بیت ونہ دینار ۹۰۰
سی	۳۰	ل	سی دینار ۱۰۰۰
سی ویک	۳۱	لا	سی ویک دینار ۱۱۰۰
سی و دو	۳۲	لب	سی و دو دینار ۱۲۰۰
سی و سہ	۳۳	لج	سی و سہ دینار ۱۳۰۰
سی و چہار	۳۴	لہ	سی و چہار دینار ۱۴۰۰
سی و پنج	۳۵	لہ	سی و پنج دینار ۱۵۰۰
سی و شش	۳۶	لو	سی و شش دینار ۱۶۰۰
سی و ہفت	۳۷	لز	سی و ہفت دینار ۱۷۰۰
سی و ہشت	۳۸	لح	سی و ہشت دینار ۱۸۰۰
سی و نہ	۳۹	لط	سی و نہ دینار ۱۹۰۰
چہل	۴۰	م	چہل دینار ۲۰۰۰

کتابتیں

شماره اعداد	اعداد سبک	اعداد ابجدی	دینار
چهل و یک	۴۱	ا	چهل و یک دینار
چهل و دو	۴۲	ب	چهل و دو دینار
چهل و سه	۴۳	ج	چهل و سه دینار
چهل و چهار	۴۴	د	چهل و چهار دینار
چهل و پنج	۴۵	ه	چهل و پنج دینار
چهل و شش	۴۶	و	چهل و شش دینار
چهل و هفت	۴۷	ز	چهل و هفت دینار
چهل و هشت	۴۸	ح	چهل و هشت دینار
چهل و نه	۴۹	ط	چهل و نه دینار
پنجاه	۵۰	ن	پنجاه دینار
پنجاه و یک	۵۱	نا	پنجاه و یک دینار
پنجاه و دو	۵۲	ب	پنجاه و دو دینار
پنجاه و سه	۵۳	ج	پنجاه و سه دینار
پنجاه و چهار	۵۴	د	پنجاه و چهار دینار

کتابتیں

شمارہ اعداد	اعداد ہندسے	اعداد ایچی	دینا
پنجاہ و پنج	۵۵	نہ	پنجاہ و پنج دینا نصر
پنجاہ و شش	۵۶	نو	پنجاہ و شش دینا نصر
پنجاہ و ہفت	۵۷	ز	پنجاہ و ہفت دینا نصر
پنجاہ و ہشت	۵۸	پنجاہ و ہشت دینا نصر	
پنجاہ و نہ	۵۹	ظ	پنجاہ و نہ دینا نصر
شفت	۶۰	س	شفت دینا نصر
شفت و یک	۶۱	سا	شفت و یک دینا نصر
شفت و دو	۶۲	سب	شفت و دو دینا نصر
شفت و سہ	۶۳	سج	شفت و سہ دینا نصر
شفت و چہا	۶۴	سہ	شفت و چہا دینا نصر
شفت و پنج	۶۵	سہ	شفت و پنج دینا نصر
شفت و شش	۶۶	سو	شفت و شش دینا نصر
شفت و ہفت	۶۷	سز	شفت و ہفت دینا نصر
شفت و ہشت	۶۸	سح	شفت و ہشت دینا نصر

کتاب سبق

شماره اعداد	اعداد هندی	اعداد بجهت	دینار
شصت و نه	۶۹	سط	شصت و نه دینار
هفتاد	۷۰	ع	هفتاد دینار
هفتاد و یک	۷۱	عا	هفتاد و یک دینار
هفتاد و دو	۷۲	عب	هفتاد و دو دینار
هفتاد و سه	۷۳	عج	هفتاد و سه دینار
هفتاد و چهار	۷۴	عه	هفتاد و چهار دینار
هفتاد و پنج	۷۵	عه	هفتاد و پنج دینار
هفتاد و شش	۷۶	عو	هفتاد و شش دینار
هفتاد و هفت	۷۷	عز	هفتاد و هفت دینار
هفتاد و هشت	۷۸	عح	هفتاد و هشت دینار
هفتاد و نه	۷۹	عط	هفتاد و نه دینار
هشتاد	۸۰	ف	هشتاد دینار
هشتاد و یک	۸۱	فا	هشتاد و یک دینار
هشتاد و دو	۸۲	فب	هشتاد و دو دینار

کتاب سہم

شماره اعداد	اعداد ہندسہ	اعداد ایچی	دنیار
ہشتادوسہ	۸۳	فج	ہشتادوہشتا دنیار
ہشتادوچار	۸۴	فد	ہشتادوچہار دنیار
ہشتادونج	۸۵	فز	ہشتادونج دنیار
ہشتادوشش	۸۶	فو	ہشتادوشش دنیار
ہشتادوبہشت	۸۷	فز	ہشتادوبہشت دنیار
ہشتادوہشت	۸۸	فج	ہشتادوہشت دنیار
ہشتادونہ	۸۹	فط	ہشتادونہ دنیار
نود	۹۰	ص	نود دنیار
نودویک	۹۱	صا	نودویک دنیار
نودودو	۹۲	صب	نودودو دنیار
نودوسہ	۹۳	صج	نودوسہ دنیار
نودوچار	۹۴	صد	نودوچار دنیار
نودونج	۹۵	صد	نودونج دنیار
نودوشش	۹۶	صو	نودوشش دنیار

کتابت

شماره اعداد	اعداد هندی	اعداد بجا	دینار
نود و هفت	۹۷	ص	نود و نینار هفتم
نود و هشت	۹۸	صح	نود و نینار هشتم
نود و نه	۹۹	حط	نود و نینار نهم
صد	۱۰۰	ق	صد دینار، دینار
صد و یک	۱۰۱	تا	صد و یک دینار
صد و دو	۱۰۲	قب	صد و دو دینار
صد و سه	۱۰۳	قح	صد و سه دینار
صد و چهار	۱۰۴	قد	صد و چهار دینار
صد و پنج	۱۰۵	قه	صد و پنج دینار
صد و شش	۱۰۶	قو	صد و شش دینار
صد و هفت	۱۰۷	قز	صد و هفت دینار
صد و هشت	۱۰۸	قح	صد و هشت دینار
صد و نه	۱۰۹	قط	صد و نه دینار
صد و ده	۱۱۰	قی	صد و ده دینار

کتابستون

شماره اعداد	اعداد هندسی	اعداد ایچی	ویشار
صد و بیست	۱۲۰	تک	صد و بیست و نیا ماصر
صد و پنجاه	۱۵۰	قن	صد و پنجاه و نیا ماصر
دویست	۲۰۰	ر	دویست و نیا ۸ یکبار
دویست و پنجاه	۲۵۰	رن	دویست و پنجاه و نیا ۹ صبر چهار
سیصد	۳۰۰	ش	شصد و نیا ۱۰
سیصد و پنجاه	۳۵۰	شن	سیصد و پنجاه و نیا ماصر پنجاه
چهار صد	۴۰۰	ت	چهار صد و نیا ۱۱
چهار صد و پنجاه	۴۵۰	تن	چهار صد و پنجاه و نیا ۱۲
پانصد	۵۰۰	ث	پانصد و نیا ۱۳
پانصد و پنجاه	۵۵۰	شن	پانصد و پنجاه و نیا ماصر
ششصد	۶۰۰	خ	ششصد و نیا ۱۴
ششصد و پنجاه	۶۵۰	خن	ششصد و پنجاه و نیا ۱۵
هفتصد	۷۰۰	ذ	هفتصد و نیا ۱۶
هفتصد و پنجاه	۷۵۰	ذن	هفتصد و پنجاه و نیا ماصر

کتابت

شماره اعداد	اعداد هند	اعداد ابجد	دینار
هشتصد	۸۰۰	ض	هشتصد و نیا ۱۰
هشتصد و پنجاه	۸۵۰	ض	هشتصد و پنجاه و نیا ۱۰ ص
نصد	۹۰۰	ظ	نصد و نیا ۱۰ کا
نصد و پنجاه	۹۵۰	ظ	نصد و پنجاه و نیا ۱۰ کا ص
هزار	۱۰۰۰	ع	هزار دینار ۱۰ ه
دو هزار	۲۰۰۰	بغ	دو هزار دینار ۱۰ عا
سه هزار	۳۰۰۰	ج	سه هزار دینار ۱۰ عا ص
چهار هزار	۴۰۰۰	دغ	چهار هزار دینار ۱۰ عا ص ه
پنجم هزار	۵۰۰۰	بغ	پنجم هزار دینار ۱۰ عا ص ه ص
شش هزار	۶۰۰۰	وغ	شش هزار دینار ۱۰ عا ص ه ص ه
هفت هزار	۷۰۰۰	زغ	هفت هزار دینار ۱۰ عا ص ه ص ه ص
هشت هزار	۸۰۰۰	خغ	هشت هزار دینار ۱۰ عا ص ه ص ه ص ه
نه هزار	۹۰۰۰	ظغ	نه هزار دینار ۱۰ عا ص ه ص ه ص ه ص

کتاب سبزو

نه هزار و نه صد و نه دونه ۹۹۹۹

یک هزار و صد و بنصفا دویج دینار	الف
چهار هزار و سیصد و هشتاد و دو دینار	ب
شش هزار و پانصد و هشت و پنج دینار	ج
نه هزار و نه صد و نه دونه دینار	د

مطالب ارتباطی با سیاق نداشت، حذف گردید.

کتابت

مطالب ارتباطی با سیاق نداشت، حذف گردید.

فصل چهارم تومان و افغان

بدانند ای فرزندان هرده هزار دینار یعنی ده
قران را یک تومان می‌نامند و از یک تومان
تا هزار تومان را بخط سیاق چنین می‌نویسند

یک تان	هـ	دو تومان	هـ
سه تومان	هـ	چهار تومان	هـ
پنج تومان	هـ	شش تومان	هـ

کتاب سیمو

هفت تومان	۷	هشت تومان	۸
نه تومان	۹	ده تومان	۱۰
یازده تومان	۱۱	دوازده تومان	۱۲
سیزده تومان	۱۳	چهارده تومان	۱۴
پانزده تومان	۱۵	شانزده تومان	۱۶
هفده تومان	۱۷	هیجده تومان	۱۸
نوزده تومان	۱۹	بیست تومان	۲۰
بیست و یک تومان	۲۱	بیست و دو تومان	۲۲
بیست و سه تومان	۲۳	بیست و چهار تومان	۲۴
بیست و پنج تومان	۲۵	بیست و شش تومان	۲۶
بیست و هفت تومان	۲۷	بیست و هشت تومان	۲۸
بیست و نه تومان	۲۹	سی تومان	۳۰
سی و یک تومان	۳۱	چهل تومان	۴۰
چهل و یک تومان	۴۱	پنجاه تومان	۵۰
پنجاه و یک تومان	۵۱	شصت تومان	۶۰

کتاب سبق

شصت و یکتومان	هشتاد و یکتومان
هشتاد و یکتومان	هشتاد و یکتومان
هشتاد و یکتومان	نود و یکتومان
نود و یکتومان	صدتومان
صد و یکتومان	صد و دو تومان
صد و سه تومان	صد و چهار تومان
صد و پنجاهتومان	صد و شصتتومان
صد و هفتادتومان	صد و هشتادتومان
صد و نودتومان	دویستتومان
دویست و یکتومان	سیصدتومان
سیصد و یکتومان	چهارصدتومان
چهارصد و یکتومان	پانصدتومان
پانصد و یکتومان	ششصدتومان
ششصد و یکتومان	هفتصدتومان
هفتصد و یکتومان	هشتصدتومان

کتاب سیوی

هشتصد و یکتومان	۸۰۱	نصد تومان	۹۰۰
نصد و یکتومان	۹۰۱	هزار تومان	۱۰۰۰
هزار و یکتومان	۱۰۰۱	دو هزار تومان	۲۰۰۰
دو هزار و یکتومان	۲۰۰۱	سه هزار تومان	۳۰۰۰
سه هزار و یکتومان	۳۰۰۱	چهار هزار تومان	۴۰۰۰
چهار هزار و یکتومان	۴۰۰۱	پنج هزار تومان	۵۰۰۰
پنج هزار و یکتومان	۵۰۰۱	شش هزار تومان	۶۰۰۰
شش هزار و یکتومان	۶۰۰۱	هفت هزار تومان	۷۰۰۰
هفت هزار و یکتومان	۷۰۰۱	هشت هزار تومان	۸۰۰۰
هشت هزار و یکتومان	۸۰۰۱	نه هزار تومان	۹۰۰۰
نه هزار و یکتومان	۹۰۰۱	ده هزار تومان	۱۰۰۰۰
ده هزار و نصد و نود و نه تومان	۱۰۰۰۹	ده هزار و نصد و نود و نه تومان	۱۰۰۰۹

عالم کالی

مجموعه کالی
 هفت هزار و پانصد و شش تومان و بنف هزار و سیصد و چهل و شش دنیا
 عالم کالی
 است کالی

یک هزار

کتابستیم

یکنزار و چهارصد و نود و سه تومان و دویست و هشتاد و پنجاه

پنج دینار

اللاکالیف

اعمالصم

و نزهت‌های معمول در مملکت ما

هر یک من که چهار چارک باشد چهل سیر است

یعنی هر چارکی ده سیر و هر سیری شانزده مثقال است

و هر مثقالی بیت و چهار نخود و هر نخودی چهار

گندم و هر چهار من را یک ری میگویند و هر

صد من را یکخوار و علاوه در صرافی و زنه

دیگری معمول است قدری از نخود زیاد تر و انرا

کتابسیق

وازا قراطینا مند و هر بیت دو قراط و نیم معادل
یک مثنیٰ است و هر بیت در صوتیکه بیت و چهار
نخود معادل یک مثنیٰ است و از یک سیر تا

یکم را بنحط سیاق چنین مینویسند

یک سیر ۱	دو سیر ۲	سه سیر ۳
چهار سیر ۴	پنج سیر ۵	شش سیر ۶
هفت سیر ۷	هشت سیر ۸	نُه سیر ۹
یک چارک ۱۰	یازده سیر ۱۱	دوازده سیر ۱۲
سیزده سیر ۱۳	چهارده سیر ۱۴	پانزده سیر ۱۵
شانزده سیر ۱۶	هفده سیر ۱۷	هیجده سیر ۱۸
نوزده سیر ۱۹	نیم من ۲۰	سه چارک ۳۰
- از یک من تا صد من را باین طریق مینویسند

کتاب سیوم

یک من ، دامن ، سه من ،
 چهار من ، پنج من ، شش من ،
 هفت من ، هشت من ، نه من ،
 ده من ، یازده من ، دوازده من ،
 سیزده من ، چهارده من ، پانزده من ،
 شانزده من ، هفده من ، هجده من ،
 نوزده من ، بیست من ، سی من ،
 چهل من ، پنجاه من ، شصت من ،
 هفتاد من ، هشتاد من ، نود من ،
 از یک خروار تا صد خروار چنین می نویسند
 یک خروار ، دو خروار ، سه خروار ،
 چهار خروار ، پنج خروار ، شش خروار ،
 هفت خروار ، هشت خروار ،
 نه خروار ، دوازده خروار ،
 بیست خروار ، بیست و یک خروار ،

کتابت

سی خروار ما سی و یک خروار له ما
 چهل خروار له ما چهل و یک خروار له ما
 پنجاه خروار صا پنجاه و یک خروار له صا
 شصت خروار صا شصت و یک خروار له صا
 هفتاد خروار ما هفتاد و یک خروار له ما
 هشتاد خروار صا هشتاد و یک خروار له صا
 نود خروار له ما نود و یک خروار له صا
 از صد خروار تا هشتاد و ^{خروار} یک را باین نحوی نویسند
 صد خروار ماس صد و یک خروار ماس م
 صد و دو خروار ماس م، صد و سه خروار ماس م
 صد و چهار خروار ماس م م، صد و پنج خروار ماس م
 صد و شش خروار ماس م م، صد و هفت خروار ماس م
 صد و هشت خروار ماس م م م، صد و نه خروار ماس م
 صد و ده خروار م م م صد و یازده خروار م م م
 صد و بیست خروار م م م صد و بیست و یک خروار م م م

کتابت

صدوسی خردار ماسا صدوسی یک خردار ماسا
 صد چهل خردار ماسا صد و پنجاه خردار ماسا
 صد شصت خردار ماسا صد و هفتاد خردار ماسا
 صد هشتاد خردار ماسا صد و نود خردار ماسا
 دولت خردار ۸۰ دولت یک خردا ۸۰ مسم
 سیصد یک خردار ۳۰۰ مسم چهار صد خردار ۴۰۰ مسم
 چهار صد یک خردا ۴۰۰ مسم پانصد خردار ۵۰۰ مسم
 شصت خردار ۶۰۰ مسم هفتصد خردار ۷۰۰ مسم
 هشتصد خردار ۸۰۰ مسم نصد خردار ۹۰۰ مسم
 هزار خردار ۱۰۰۰ مسم دو هزار خردار ۲۰۰۰ مسم
 دو هزار و یک خردا ۲۰۰۱ مسم سه هزار خردار ۳۰۰۰ مسم
 سه هزار و یک خردار ۳۰۰۱ مسم چهار هزار خردار ۴۰۰۰ مسم
 پنج هزار خردار ۵۰۰۰ مسم شش هزار خردار ۶۰۰۰ مسم
 هفت هزار خردار ۷۰۰۰ مسم هشت هزار خردار ۸۰۰۰ مسم

کتاب سوم

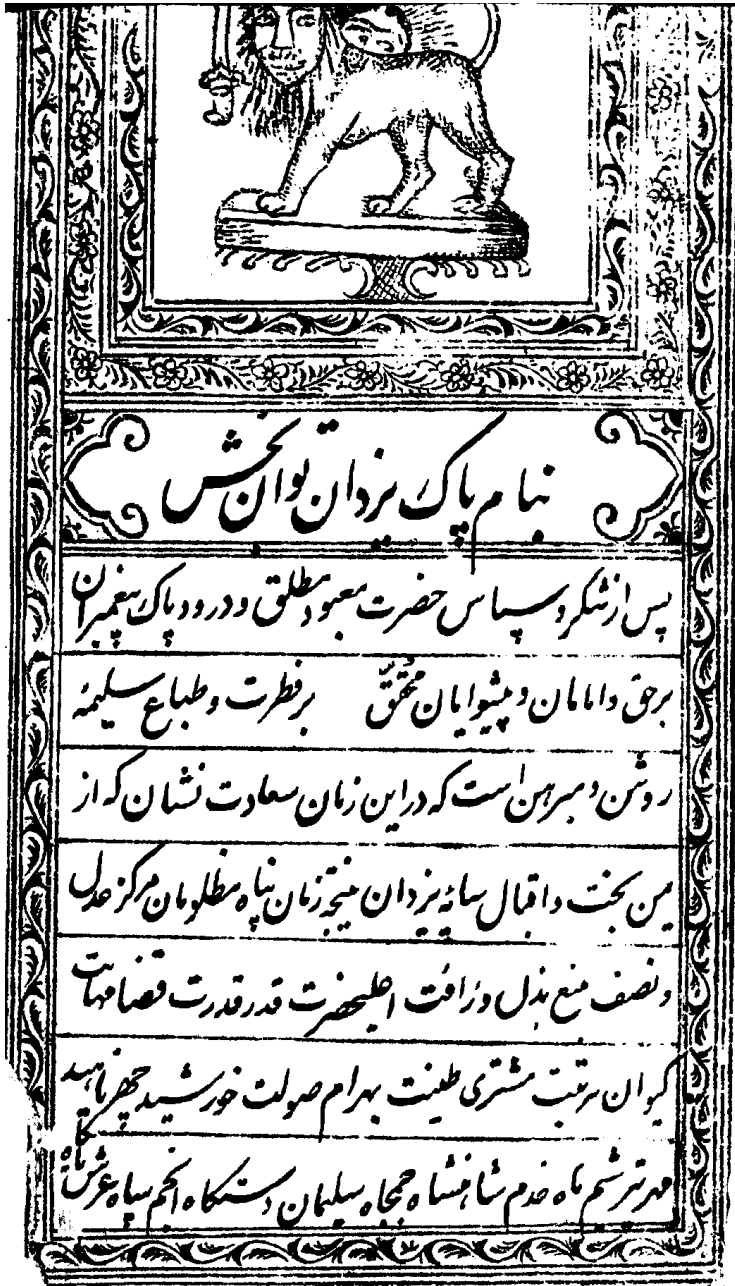
هزار خردار هس ده هزار خردار هس
بیت هزار خردار عالس سئ هزار خردار هس
چهل هزار خردار لهالس نجاه هزار خردار هس
ششت هزار خردار هالس بتقاد هزار خردار هس
هشتاد هزار خردار هالس نود هزار خردار هس
صد هزار خردار هالس صد و یک هزار خردار هالس
دویست هزار خردار هالس دویست هزار یک خردار هالس
سیصد هزار خردار هالس چهار صد هزار خردار هالس
پانصد هزار خردار هالس ششت هزار خردار هالس
هفتصد هزار خردار هالس هشتصد هزار خردار هالس
نصصد هزار خردار هالس هزار هزار خردار هالس

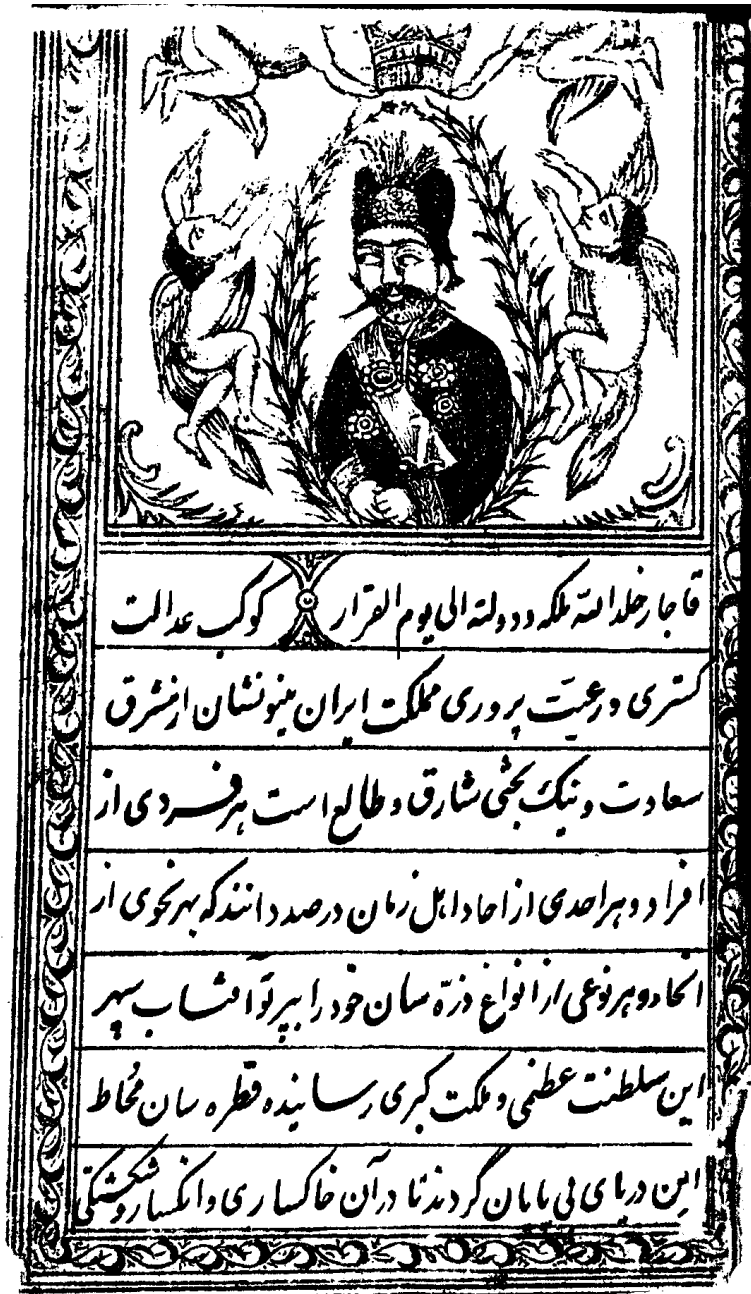
مطلب ارتباطی با سیاق نداشت، حذف گردید.

کتاب
اقبال ناصری

- پشت جلد کتاب اقبال ناصری، چاپ ۱۳۲۴ قمری.

مطالب ارتباطی با سیاق نداشت، حذف گردید.

قاعده هندسه و حساب قومی

معلم باید در شناسانیدن اعداد مبتدی

کمال دقت بجای آورد و غفلت نکند

فارسی	ہندسہ	فارسی	رقومی
یک	۱	یکدینار	۱
دو	۲	دودینار	۲
سہ	۳	سہدینار	۳
چار	۴	چارودینار	۴
پنج	۵	پنجدینار	۵
شش	۶	ششدینار	۶
ہفت	۷	ہفتدینار	۷
ہشت	۸	ہشتدینار	۸
نہ	۹	نہدینار	۹
دہ	۱۰	دہدینار	۱۰

نامی
رای
نوع
آموزشی
احساب
چین
مشترک
کفایت
تأمین
شده
ملی
باید
در
را
نوع
نمایند

رقومی	فارسی	هندک	فارسی
۱۱	یازده و نیا	۱۱	یازده
۱۲	دوازده و نیا	۱۲	دوازده
۱۳	سیزده و نیا	۱۳	سیزده
۱۴	چهارده و نیا	۱۴	چهارده
۱۵	پانزده و نیا	۱۵	پانزده
۱۶	شانزده و نیا	۱۶	شانزده
۱۷	هفده و نیا	۱۷	هفده
۱۸	هجده و نیا	۱۸	هجده
۱۹	نوزده و نیا	۱۹	نوزده
۲۰	بیست و نیا	۲۰	بیست

ده غاز یا کیشاهی سر شصت و نیار و دازده غاز
 سه هفتاد و نیار چهارده و غار سه هفتاد و پنج
 و نیار که پانزده غاز باشد کیشاهی و نیم است سه
 هشتاد و نیار سه نود و نیار ما، صد و نیار بیت
 غاز باشد و دوشاهی است ما صد و پنجاه و نیار
 سه شاهی ۸، دویست و نیار چهار شاهی یا لبعبا
 است ۸ صد و دویست و پنجاه و نیار پنج شاهی
 ما، سیصد و نیار شش شاهی ما سه سیصد و
 هفتاد و پنج و نیار هفت شاهی نیم اگا، چهار صد
 و نیار هشت شاهی یا دو و عباسی ط، پانصد و نیار

ده شاهی

ده شاهی یا نیم قران ۱۰، ششصد و نیاورد و از ده شاهی
 یا سه عباسی ۳۰، هفتصد و نیا چارده شاهی ۱۰، هشتصد
 دینار شانزده شاهی یا چهار عباسی ۴۰، نصد و نیا سجد
 شاهی ۱۰۰، هزار دینار بیت شاهی یا پنج عباسی
 که آن را یک قران گویند ۱۰۰، هزار و پانصد دینار
 قران و نیم ۱۰۰، دو هزار دینار دو قران ۲۰۰،
 دو هزار و پانصد دینار دو ریال یا دو قران و نیم
 ۱۰۰، سه هزار دینار سه قران ۳۰۰، سه قران
 نیم ۱۵۰، چهار هزار چهار قران ۴۰۰، چهار هزار و ده
 شاهی چهار قران و نیم ۴۵۰، پنج هزار دینار پنج قران ۵۰۰،

پنجاه و نیا رب قران صط، پنجرار و پانصد نيار
پنج قران و نيم س، شش هزار و نيار شش قران
سٹا، شش قران و نيم س، هفت قران سٹا
هفت قران و نيم س، هشت قران سٹا، هشت
قران و نيم (س)، نه قران (سٹا)، نه قران
(س) ده هزار و نيار يك تومان است

مطالب ارتباطی با سیاق نداشت، حذف گردید.

مطالب ارتباطی با سیاق نداشت، حذف گردید.

قاعده جمع زدن چنان است
که اول آحاد را روی هم بپزند و خورده اش را
که احاد باشد نوشته عشرات راده بر یک حساب
نموده با عشرات جمع میزنند و باز خورده آنرا

که از این

که عشرت است بنویسند و ماکش راده
 بر یک حساب می کنند و بگذرانا الوف و عشرت
 الوف آنوقت میرزا ارطو کعبه بسیار خوب
 از یکدینار تا نه دینار ثمانیا از ده تا نود دینار
 تا ثلثا از صد تا نه صد دینار راجا از هزار تا نه
 هزار دینار خاصا از یکتومان تا نه تومان
 سادسا از ده تا نوزده تومان ساجا از ده تا
 ثمانیا از صد تا نه صد تومان بنویسید

مطالب ارتباطی با سیاق نداشت، حذف گردید.

نه صد تومان ما — ۵۰ — ۵۰ — ۵۰ — الالا —
ط — ۵۰ — ۵۰ — ۵۰ — ۵۰ — ۵۰ —
این جمله لطفاً — چهار هزار و پانصد تومان است

مطالب ارتباطی با سیاق نداشت، حذف گردید.

حساب دینار را مثل خط فارسی بنویسند و حساب
را از فوق ابتدا نموده رو تحت صفحه می‌نویسند بعد
از آن جمع می‌زنند مثلاً اگر برسم هند سه خواست باشیم

از یک

از یک تا ده و یازده تا بیست و بیست و یک
 تا سی و سی و یک تا چهل و چهل و یک تا پنجاه و پنجاه و یک

چهل و یک تا پنجاه و یک تا سی و یک تا بیست و یک تا یازده تا بیست و یک تا ده

۱	۱۱	۲۱	۳۱	۴۱
۲	۱۲	۲۲	۳۲	۴۲
۳	۱۳	۲۳	۳۳	۴۳
۴	۱۴	۲۴	۳۴	۴۴
۵	۱۵	۲۵	۳۵	۴۵
۶	۱۶	۲۶	۳۶	۴۶
۷	۱۷	۲۷	۳۷	۴۷
۸	۱۸	۲۸	۳۸	۴۸
۹	۱۹	۲۹	۳۹	۴۹
۱۰	۲۰	۳۰	۴۰	۵۰
۵۵	۱۵۵	۲۵۵	۳۵۵	۴۵۵

۳۶۶

داور و انامی ہنگام و بیانی آشکار و نہان دانستہ از
کاستی کاستہ و راستی آراستہ باشیم و بجا خوب گرفتہ
تختشا و وزرا گردیم خلاصہ چون میرزا ارسلو این
را خواند بخصی معلم با ہم شاگردش کہ روش رقہ مجلس انجام
سد

﴿خاتمہ﴾

در سال دوم از صدارت عظمی و وزارت کبری اولین وزیر
روشن ضمیر اندولت ابد اقران و نخستین شیر نیکو تدریس مملکت
میںوشان حضرت مستطاب اجل اکرم الفم اعظم آقای میرزا یوسف
صدر اعظم اودام اللہ اقبالہ المتعالی این کتاب مستطاب صورت
اتمام و سمت انجام پذیرفت اتفاقاً در بمان صنی کہ خبر و آخر را

می نگاشت

می نگاشت با جناب مستطاب سلاله السادات العظام متحبه
 البیجا و فخرالاول و با سیرز اسید مرتضی زید شرافتمه ملاقاتی دست
 داده این نسخه را من البدوالی انتم خوانده بیادگاری این غیر را بر سر
 جذا از این کتاب مستطاب که در او درجت بس در خوش است
 دانش آموزان اگر آنگاه شوند بر تو بار وجودشان همچون بجا
 چون مساکت بر اقبال شاه جاودان ماندالی یوم احباب
 بیخ و توفیق بخشاید تو را تا لطف شاه گروی کامیاب
 بار الهام عیش شه پانیده با سالها از مدح خسرو و دستا
 از اخلاق پسندیده ملاحظه کنندگان اسید غفور خطا و دلایل این تیب
 دارد مورد مرقم شهر شوال المکرم ۱۳۲۲ هجری مطابق ۱۲۶۴ از کرد
 و در کتابخانه موافق با ۹۰۵ عیسوی اهل البعاد الله عبد الله
 (ع ۳۶۷)

کتاب
سیاق خطیر

سیاق خطیر

(مطابق دستور جدید شورای عالی معارف)

تألیف — مصطفی خطیر

(مدیر دفتر کل معارف)

این طبع بالثبته بجا بهای قبل اضافات دارد و کاملاً تصحیح شده است

(حق طبع و تظلیف محفوظ)

حاشیه هفتم

(مرکز فروش کیدوره کتب ابتدائی)

(طهران) - بازار جلی سازه با حجره آقامیرزا ابداس

کتابفروشی

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

سیاق سابق بر این در وزارتخانه ها و دواورد ولی و تجارتخانه ها مرسوم بود
ولی از وقتی دفتر محاسبات دولتی تشکیلیدار و پائی با عدا و هند کا
مبدل شد این فن که محتاج الیه عموم است (خصوصاً در حساب خانواد
و محاسبات معمولی) منوخ گشت
اگر در عصر وزارت حضرت اشرف آقای نصیرالدوله وزیر معارف
و اوقاف و صنایع مستظرفه در دستور جدید منظور و متیقم در مدارس
ابتدائی معمول نمیشد بکلی از میان میرفت و این فن بدیع که فواید آن محسوس
متر و ک میشد

چون برای مدارس ابتدائی کتابی در این فن نگاشته نشده
برای رفع اشکال معلمین محترم این رساله را که آقای میرزا مصطفی
خان مطابق دستور نگاشته اند با سلوب مخصوص خدمتت للمعارف منتشر
میسایم امید که بردارن و ظنم انتفاع برده خدمت مرانظور دارند
خادم المعرف محمد الین

علم علم علم علم علم علم علم علم علم علم علم علم
 علم علم علم علم علم علم علم علم علم علم علم علم
 علم علم علم علم علم علم علم علم علم علم علم علم
 علم علم علم علم علم علم علم علم علم علم علم علم
 علم علم علم علم علم علم علم علم علم علم علم علم
 علم علم علم علم علم علم علم علم علم علم علم علم
 علم علم علم علم علم علم علم علم علم علم علم علم

دَسُّ قَوْمٍ

از یکصد دینار تا نه صد دینار را آت دینار گویند و بانیکل نویسنند

ا، باصر، ن، ص، م، ک، ح،

ا، با، م، ک،

از یکقران تا نه قران را هزار دینار گویند و بدین شکل نویسنند

ا، با، م، ک، ل، ص،

۶

هـ لـ تـ عـ لـ لـ لـ لـ لـ
 لـ لـ لـ لـ لـ لـ لـ لـ
 لـ لـ لـ لـ لـ لـ لـ لـ
 لـ لـ لـ لـ لـ لـ لـ لـ
 لـ لـ لـ لـ لـ لـ لـ لـ
 لـ لـ لـ لـ لـ لـ لـ لـ
 لـ لـ لـ لـ لـ لـ لـ لـ
 لـ لـ لـ لـ لـ لـ لـ لـ
 لـ لـ لـ لـ لـ لـ لـ لـ
 لـ لـ لـ لـ لـ لـ لـ لـ

درس سوّم

از یک صد تومان تا نه صد تومان را آت تومان گویند

۱۰۰ — ۲۰۰ — ۳۰۰ — ۴۰۰ — ۵۰۰ —
 ۶۰۰ — ۷۰۰ — ۸۰۰ — ۹۰۰ — ۱۰۰۰ —

اَلْاَمَّ اَلْاَمَّ اَلْاَمَّ

اَلْاَمَّ اَلْاَمَّ اَلْاَمَّ

اَلْاَمَّ اَلْاَمَّ اَلْاَمَّ

اَلْاَمَّ اَلْاَمَّ اَلْاَمَّ

اَلْاَمَّ اَلْاَمَّ اَلْاَمَّ

اَلْاَمَّ اَلْاَمَّ اَلْاَمَّ

اَلْاَمَّ اَلْاَمَّ اَلْاَمَّ

اَلْاَمَّ اَلْاَمَّ اَلْاَمَّ

از یک ہزار و یکصد و یک تومان تا یک ہزار و یکصد و نہ تومان

را با این طریق نویسند

اَلْاَمَّ اَلْاَمَّ اَلْاَمَّ

اَلْاَمَّ اَلْاَمَّ اَلْاَمَّ

اَلْاَمَّ اَلْاَمَّ اَلْاَمَّ

اَلْاَمَّ اَلْاَمَّ اَلْاَمَّ

اَلْاَمَّ اَلْاَمَّ اَلْاَمَّ

الف الف الف الف الف
 الف الف الف الف الف
 الف الف الف الف الف
 الف الف الف الف الف
 الف الف الف الف الف
 الف الف الف الف الف
 الف الف الف الف الف

درس پنجم

از یک هزار و دویست و یک تومان الی یک هزار و دویست و نود و
 تومان را بطریق ذیل نویسند

الف الف الف
 الف الف الف
 الف الف الف
 الف الف الف

الت الت الت
 الت الت الت
 الت الت الت
 الت الت الت
 الت الت الت
 الت الت الت
 الت الت الت
 الت الت الت

از یک هزار و سیصد تومان تا یک هزار و نهصد تومان را بدین شکل نویسنند

الت — الت — الت
 الت — الت — الت
 الت —

دو هزار و یک صد تومان تا دو هزار و نه صد تومان را
 این قسم نویسند

الت — الت — الت

اصحیحان — اصحیحان — اصحیحان

اصحیحان — اصحیحان — اصحیحان

سه هزار و یک صد تومان الی سه هزار و نه صد تومان را
با این شکل نویسند

صحن — صحن — صحن

صحنان — صحنان — صحنان

صحنان — صحنان — صحنان

چهار هزار و یک صد تومان تا چهار هزار و نه صد تومان را

این قسم نویسند

لصحنان — لصحنان — لصحنان

لصحنان — لصحنان — لصحنان

لصحنان — لصحنان — لصحنان

درس ششم

پنج هزار و یکصد تومان تا پنجاه هزار و نه صد تومان را باین اشکال
مینویزند

ص ۶۰۰ —	ص ۷۰۰ —	ص ۸۰۰ —
ص ۹۰۰ —	ص ۱۰۰۰ —	ص ۱۱۰۰ —
ص ۱۲۰۰ —	ص ۱۳۰۰ —	ص ۱۴۰۰ —

شش هزار و یکصد تومان تا شصت هزار و نه صد تومان این قسم است

ص ۱۵۰۰ —	ص ۱۶۰۰ —	ص ۱۷۰۰ —
ص ۱۸۰۰ —	ص ۱۹۰۰ —	ص ۲۰۰۰ —
ص ۲۱۰۰ —	ص ۲۲۰۰ —	ص ۲۳۰۰ —

هفت هزار و یکصد تومان تا هفت هزار و نه صد تومان این قسم است

ص ۲۴۰۰ —	ص ۲۵۰۰ —	ص ۲۶۰۰ —
ص ۲۷۰۰ —	ص ۲۸۰۰ —	ص ۲۹۰۰ —
ص ۳۰۰۰ —	ص ۳۱۰۰ —	ص ۳۲۰۰ —

هشت هزار و یکصد تومان تا هشت هزار و نه صد تومان این قسم است

ص ۳۳۰۰ —	ص ۳۴۰۰ —	ص ۳۵۰۰ —
----------	----------	----------

هنگامی ————— هنگامی ————— هنگامی

هنگامی ————— هنگامی ————— هنگامی

نه هزار و یکصد تومان نه هزار و نه صد تومان این رقم است

هنگامی ————— هنگامی ————— هنگامی

هنگامی ————— هنگامی ————— هنگامی

هنگامی ————— هنگامی ————— هنگامی

نه هزار و یکصد و یک تومان و نه هزار و نه صد و نه تومان را اینطور ^{نویسند}

هنگامی ————— هنگامی

ده هزار تومان را این رقم نویسند هنگامی

درس بیستم جمع و تفریق تقدیمی

قاعده جمع - قاعده برای جمع بیان است که بعد
نوشتن رقم در زیر رقم با ابداء از یک دینار تا نه دینار یعنی احاد و نیا

و چهار صد و هفتاد دینار - نه شاهی - سی هشت تومان و
 قران و بیست دینار - پنج تومان و چهار صد و چهل و سه دینار -
 صد و پنج تومان چهار قران - هجده تومان و سه شاهی
تمرین ۲ - ارقام ذیل را جمع کنید

۴	۳۰	۳۰۰	۳۰۰۰
۴	۳۰	۳۰۰	۳۰۰۰

تمرین ۳ ارقام ذیل را با فارسی بنویسید

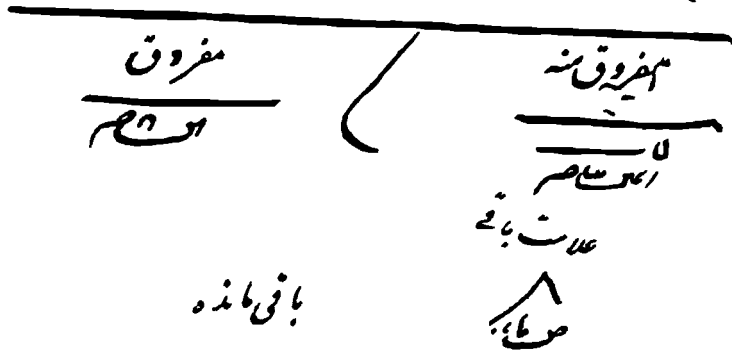
۵	۳۰	۳۰۰	۳۰۰۰	۳۰۰۰۰
۵	۳۰	۳۰۰	۳۰۰۰	۳۰۰۰۰
۵۰	۳۰۰	۳۰۰۰	۳۰۰۰۰	۳۰۰۰۰۰
۵۰	۳۰۰	۳۰۰۰	۳۰۰۰۰	۳۰۰۰۰۰

تعمیه - باید معلمین بطریق مذکور با گردان ترین دهند عمل نماید

درس هشتم

قاعده تفریق برای تفریق ارقام کوچکتر (مفروق)

از ارقام بزرگتر (مفروق منه) قاعده آنت که ابتدا اتحاد دنیا
 مفروق را از اتحاد دنیا مفروق منه کم نموده اگر تفریق ممکن
 ده دنیا بر آحاد و دنیا مفروق منه افزوده و در عوض آن یک واحد
 بر عشرات مفروق میافزاییم بعد عشرات مفروق را از مفروق منه کم کرد
 این عمل را مداومت دهند تا تمام ارقام تفریق شوند
 (س) که باین مفروق و مفروق منه گذارند - مثل

تنبیه - نتیجه عمل را باقی مانده یا تفاضل نامند

تمرین - ۱ - ارقام ذیل را تفریق نمایند

۳۵	{	۳۵
----	---	----

(۱) که در جلوان قرار میدهند

- ۱ - ۲ - ۳ - ۴ - ۵ - ۶ - ۷ - ۸ - ۹
- ۱۰ - ۱۱ - ۱۲ - ۱۳ - ۱۴ - ۱۵ - ۱۶ - ۱۷ ^{بجای}
- ۱۸ - ۱۹ - ۲۰ - ۲۱ - ۲۲ - ۲۳ - ۲۴ - ۲۵
- ۲۶ - ۲۷ - ۲۸ - ۲۹ - ۳۰ ^{بجای} - ۳۱ - ۳۲
- ۳۳ - ۳۴ - ۳۵ - ۳۶ - ۳۷ - ۳۸ - ۳۹
- ۴۰ ^{بجای}

تغییه - چهارگدم یک نخود معمولیت - بیت چهار نخود یک
 شغال - شانزده شغال یک سر - چهل سیر یکین میباشد

در کس و هم

از یک من نان من را بدین شکل نویسند

۱۱ ۱۲ ۱۳ ۱۴ ۱۵ ۱۶ ۱۷ ۱۸ ۱۹ ۲۰

از ده من نان من را بدین قسم نویسند

۱۱ ۱۲ ۱۳ ۱۴ ۱۵ ۱۶ ۱۷ ۱۸ ۱۹ ۲۰

۱۰ ۱۰ ۱۰ ۱۰ ۱۰
 ۱۰ ۱۰ ۱۰ ۱۰ ۱۰
 ۱۰ ۱۰ ۱۰ ۱۰ ۱۰
 ۱۰ ۱۰ ۱۰ ۱۰ ۱۰
 ۱۰ ۱۰ ۱۰ ۱۰ ۱۰

هر صد من را یک تخر وار گویند

درس باز و بم

از یک خروار تا نه خروار را باین قسم نویسند

سرا، س۳، سا، لسا، سا، سا، سا، سا، سا، سا، سا.

از ده خروار تا نود خروار بدین شکل نوشته میشود

سا. سا. سا. سا. سا. سا.
 سا. سا. سا.

از بازده خروار تا نود و نه خروار این قسم است

سا. سا. سا. سا. سا. سا.
 سا. سا. سا. سا. سا. سا.

در شانزدهم

(جمع و تفریق جنسی)

قاعده برای جمع است که ابتدا از یکسیر تا چهل سیر جمع نموده و حاصل نوشته بلندازه که ممکن است چهل سیر کم از آن اخراج نموده با آحاد میافزایم بعد از یکسیر تا نه من را بهم افزوده حاصل کرده بخاورد کرد عیناً از جنس خود نوشته و اگر از ده تا نوزده آحاد از آن نوشته عشرتس را با مرتبه عشرت جمع می‌نماییم و این عمل را باید تکرار نمود تا تمام ارقام جمع شود

۳	۵	۱۰	۱۵
---	---	----	----

تمرین - ۱ - عبارات فارسی ذیل را بسیاق بنویسید - دو من
سه چارک - شانزده من یکچارک - سی پنج من نیم - پنجاه هفت من و پانزده
سیر - چهل و سه من یکچارک و پنج مثقال - هشتاد و سه من و پانزده سیر
- یکصد و سه خرد و دو من - دو خرد و سه سیر - دوازده من شانزده
سیر و نیم مثقال - هشتاد و چهار من پنج نخود - چهارده من نیم - صد و سه خرد و دو من

یکچارک

ارقام ذیل را جمع کنید

۱۱	۱۵	۲۰	۱۰
۵	۸	۳	۱۰

۳۰

تاسیریت

تمرین ۲ - ارقام ذیل را بسیر همین کنید

۱۷۷	۱۷۷	۱۷۷	۱۷۷
۱۳۳	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰

تمرین ۳ - فارسی ذیل را بسیاق بنویسید
 هفتاد و پنج من دوازده سیر - دویست و دوازده سیر از دوازده من
 - هجده من و پانزده سیر نیم - نود و چهار من و سه چارک - یکصد و
 نه خردار و دو من نیم - چهل و پنج خردار و شش من و یک چارک - هشت
 من و سیزده سیر - دو من یک چارک و هشت نخود

تمرین ۴ - ارقام ذیل را تبدیل بمقابل نمایید

۱۷۷	۲۰	۱۷۷	۱۷۷	۳۰
-----	----	-----	-----	----

در مطبعه علمی طبع گردید
 محل فروش بین الحرمین حجره اقامیر السید کمالی
 ۱۳۴۶ ششمانی ۱۵۲۷ آ

كتاب
مجمع المحاسبات

جامع المراسلات

جدید

مستلبر و جلد اول در عریضیات
و نوشتجات شرعی

[جامع المراسلات]

جلد دوم در حساب سیاق و هندسه

[جامع المحاسبات]

بنخواهش عمده تجارت

حاج میرزا باقر جبار اللہی بطبع رسید

کتاب مجمع المراسلات یا جامع المراسلات، چاپ ۱۳۴۷ قمری، در دو جلد.

- جلد اول: احسن المحاسبات، در عریضه جات و نوشتجات شرعی

- جلد دوم: مجمع المحاسبات، در حساب، سیاق و هندسه

بدانکه صور اعداد چه در حساب قومی چه در ریاضی
 که عدد و هندسه باشد بیش از نه شکل نیست و آن
 شکل را که از یک تا نه باشد احاد میگویند یعنی
 یکها چون در این مورد الی حال ندیدیم یکی از
 مؤلفین متعین تحقیقی نمایند لذا بنده عرض نمایم
 که وجه کسستن احاد از این جهت است که از یک که گزینیم
 میگوئیم دو تا سه تا چهار تا (تا) یکیت دو و سه و چهار عدد
 واقع گفته می شود و یکی سه چهار یک الی نه یکی از این جهت احاد

هرگاه برود بر میگردد و با این چهار مرتبه بر کسب
 میشود که گفته میشود احاد الوف عشرات الوف
 مات الوف مثلا از یک هزار و دینار تا نه هزار احاد
 الوف دینار بود و چنانچه صورت آنها را رقم نمودیم
 و از یک تمان تا نه تمان عشرات الوف دینار است بصورت

یک تمان	دو تمان	سه تمان
---------	---------	---------

چهار تمان	پنج تمان	شش تمان
-----------	----------	---------

هفت تمان	هشت تمان	نه تمان
----------	----------	---------

مرتبه ششم از ده تمان است تا نه تمان

که مرتبه مات الوف دینار است

ع ده تان بیست تان سرتان چهرت ان
 ل

ص پنجاه تان شصت تان هشتاد تان
 هشتاد تان

نوفت تان

مرتبۀ هفتم از یکصد تانست تا منصد تان
 که مرتبۀ الوف الوف دینار است بدینصورت

صد تان صد تان صد تان
 صد تان صد تان صد تان

یکصد تان صد تان صد تان
 صد تان صد تان صد تان

یکصد تان صد تان صد تان
 صد تان صد تان صد تان
 مرتبۀ هشتم از هزار تان است تا هزار تان

سیاق

و این نه مرتبه مرتبه ایست که با اسم طبعیون خوانده
 میشود که از حد آن چهار مرتبه تجاوز کرده که الو
 الوف باشد در صورتی که بخواهیم با اسم دنیا
 خوانده باشیم باید این مرتبه نیز بر حسب مراتب
 خطاب کنیم بدین صورت

ال	اص	م
یکهزار تا یکمیدون	دوهزار تا ن	سه هزار تا ن

لس	ص	س
چهار هزار تا ن	پنجهزار تا ن	شش هزار تا ن

ه	ه	ه
هفت هزار تا ن	هشت هزار تا ن	نه هزار تا ن

و ما بقصد هزار دینار یا تومان که یک کرور باشد مرتبه

سیاق

مآت الوف است و بدینصورت رقم میشود
 حال کین کرد
 این با نصد هزار که یک کرد است بدون علامت
 و دینار هرگاه بخوایم با ستم تو مان بخوانیم علامت
 در فوق آن ستم بنماییم بدینصورت حال کین کرد
 پانصد هزار تومان
 ولیکن لیون مرتبه است بعد از اسیرتبه که الوف الوف
 باشد و بدینشکل است بدون علامت تو مان و دینار
 الی الی
 هزار هزار
 هرگاه بخوایم ستم تو مان بخوانیم علامت تو مان در
 آن رسم نمایم بدین نحو هزار هزار تومان الی الی
 و اما این اشکال رسم شد بصورت مفرد است از مرتب

سیاق

نومان را با دینار در یک قلم بنویسیم ترکیب آن

از این قرار است

نومان و دینار
سه هزار و سیصد و شصت و دو

نومان و دینار
سه هزار و سیصد و شصت و دو

نومان و دینار
سه هزار و سیصد و شصت و دو

نومان و دینار
سه هزار و سیصد و شصت و دو

نومان و دینار
سه هزار و سیصد و شصت و دو

نومان و دینار
سه هزار و سیصد و شصت و دو

نومان و دینار
سه هزار و سیصد و شصت و دو

نومان و دینار
سه هزار و سیصد و شصت و دو

در سیاق

پس دانسته شد که اشکال اعداد ر قومی پیش از نه شکل مثبت
 و لیکن در آخر هر دو عدد اگر و نیا را است علامت و نیا
 را اگر قران است علامت قران اگر تومان است علامت
 تومان گذاشته میشود و اما آحاد که از یک تا ناست
 فقط بهمان شکل عدد است بعثرات که رسید و نیا
 کج علامت دینار است و هزار و نیا که رسید
 بیکل و ارئه ف بعد از عدد رسم میشود که علامت
 هزار است بتومان که رسید بعد از عدد عیناً
 شکل کمیتومان اول نوشته مثل پنج دینار را مینویسیم
 تا پانصد تومان هر کدام را با علامت مرتبه خود

در سیاق

ش

و لیکن همه اینها بمان صورت پنج واحد است که خمبه ما

بدین صورت ص ص ص
 پنج دینار پنجاه دینار پنجاه هزار

ص ص ص
 پنج تومان پنجاه تومان پانصد تومان
 حماه تان

فصل بعد از آنکه شناخته شد صور مراتب

اعداد ارقام از آحاد و عشرات و مئات و الوف و ایضا

الوف و عشرات الوف و مئات الوف و الوف الوف

و مرکب شدن مراتب با یکدیگر بطور خوبی بجهتیکه استناد
 جمع

از خارج بگوید و شاکر و بنویسد بدون غلط باید بود

بندی ترکیب بندی بیاموزد بدانکه جمع در لغت بمعنی
 متفق

سیاق

آدن اشیاء متنه است و در اصطلاح اعداد یون^ع
از کرد آ و رن اعداد کو چکر جذبیت در سخت اسم
عدد ی بزرگتر فاعله در جمع است که ابدا باید^{شرو}
از عدد کمتر نمود یعنی مرتبه آحاد که مرتبه اول^{اول}
بمه کمتر است و قتی که ارقام مرتبه آحاد را جمع
نمودیم کم کم بزرگ میشود و مقابل میشود با مرتبه^{تبه}
عشرات یا مرتبه عشرات را روی هم گذار^{شته}
مقابل با مرتبه هات میشود و همچنین مرتبه هات^ت
بهلوی بسم چیده بالوف میرسد و قس علی^{بدا}
از مثال مجزی واضح و روشن خواهد شد

سیاق

مثلاً این ارقام را میخواهیم جمع کنیم بیستیم همه آنها
چه قدر میشود پس اول نگاه میکنیم در همه این ارقام می

بینیم در ارقام جنسی

این فصلی است که در آن گفتگو میشود از ارقام جنسی؛

بعد از آنکه ارقام نقدی را دانستی و یاد گرفتی

تعلم ارقام جنسی را نیز باید دانستی زیرا که معرفت

اوزان توأم و لازم ملزوم بانفوذ است و اول

ما خود از کندم است که چهار کندم معادل یکتقال است

و شانزده مثقال یکیر است و ده سیر یکچار است

و بیست سیر نیم من و چهل سیر یکمن تبریز است که اغلب

اجناس سقط فروش از قبیل و چای و توتون و فلفل
 و لیمو و اجات عطاری ابان میازمانند و صورت آنها
 کتبه کتبه کتبه چهار کتبه که جمع کنیم یک نخود شود
 ۱ نخود ۲ نخود ۳ نخود ۴ نخود ۵ نخود ۶ نخود ۷ نخود
 ۸ نخود ۹ نخود ۱۰ نخود ۱۱ نخود ۱۲ نخود ۱۳ نخود
 ۱۴ نخود ۱۵ نخود ۱۶ نخود ۱۷ نخود ۱۸ نخود
 ۱۹ نخود ۲۰ نخود ۲۱ نخود ۲۲ نخود ۲۳ نخود ۲۴ نخود
 بیست چهار نخود یک شقال میشود
 ۱۷ ۱۶ ۱۵ ۱۴ ۱۳ ۱۲ ۱۱ ۱۰ ۹ ۸ ۷
 شقال ۲۹ ۲۸ ۲۷ ۲۶ ۲۵ ۲۴ ۲۳ ۲۲ ۲۱ ۲۰ ۱۹
 شقال ۱۵ ۱۴ ۱۳ ۱۲ ۱۱ ۱۰ ۹ ۸ ۷ ۶ ۵ ۴ ۳ ۲ ۱
 شقال ۱۵ ۱۴ ۱۳ ۱۲ ۱۱ ۱۰ ۹ ۸ ۷ ۶ ۵ ۴ ۳ ۲ ۱
 شقال ۱۵ ۱۴ ۱۳ ۱۲ ۱۱ ۱۰ ۹ ۸ ۷ ۶ ۵ ۴ ۳ ۲ ۱

ده سیر یکجاریک

۱۰

۱۱ — ۱۲ — ۱۳ — ۱۴ — ۱۵ — ۱۶

۱۷ — ۱۸ — ۱۹ — ۲۰ — ۲۱

۲۲ — ۲۳ — ۲۴ — ۲۵ — ۲۶

۲۷ — ۲۸ — ۲۹ — ۳۰

۳۱ — ۳۲ — ۳۳ — ۳۴

۳۵ — ۳۶ — ۳۷ — ۳۸

۳۹ — ۴۰

و چهل سیر را که با هم جمع کنیم مین تریز شود

و از یکس تا نه من را بدینصورت نویسند

یکس دو سه چهار پنج شش هفت

۱ ۲ ۳ ۴ ۵ ۶ ۷

هشت نه ده

۸ ۹ ۱۰

و در وقت جمع روزن مانند نقدی احاد را با آحاد جمع مینرند و عشرات را با عشرات مثلاً از یک تا نه هر

باشد با هم و از ده تا نود هم هر چه باشد با هم

جمع میانید و از دهن را تا نود من بدین صورت نویسند

۱۰	۲۰	۳۰	۴۰
۵۰	۶۰	۷۰	۸۰

۹۰ و از نود من که گذشت یکصد من است

که یک خردار باشد و از یک خردار تا نود خردار

بدین صورت نویسند

۱۰	۲۰	۳۰	۴۰
۵۰	۶۰	۷۰	۸۰
۹۰	۱۰۰	۱۱۰	۱۲۰
۱۳۰	۱۴۰	۱۵۰	۱۶۰

و از ده خردار تا نود خردار را بدین صورت نویسند

صد خردار صد خردار صد خردار صد خردار
 ده خردار بیست خردار سی خردار چهل خردار پنجاه خردار
 شصت خردار هفتاد خردار هشتاد خردار نود خردار
 صد خردار
 از نود خردار که گذشتیم صوت از صد خردار تا
 صد خردار اینست
 نامسرا ن مسرا ن مسرا نامسرا
 صد خردار دویست خردار سیصد خردار چهار صد خردار
 هئامسرا هئامسرا هئامسرا هئامسرا
 چهل خردار شصت خردار هفتاد خردار هشتاد خردار
 نهمسرا از نهمصد خردار که گذشتیم هزار خردار
 با یک خردار می نویسیم و نماند هزار هفتاد و نوبت یک خردار
 بیستم هزار خردار نهمسرا
 صد هزار خردار صد هزار خردار صد هزار خردار

جمنی

لسر. صسر. سسر. هسر.
چهار هزار خردا پنجاه خردا شش هزار خردا هفتاد خردا

سسر. هسر. عسر.
هشتاد خردا نه هزار خردا ده هزار خردا

اینها صورت مقررات ارقام جمنی بوده
ولیکن در وقتی که بخوانیم اینها را با هم
ترکیب نمائیم و ارقام مختلف را در یک رقم
بنویسیم صورت آنها از هزار زیست

صورت ارقام جمنی

که خردا واحاد و عشرات من و سیرا بهم ترکیب شد

لصه عسا لسا صا
لصه عسه لسه صسه

ارقام جبری

<p>لیا لیه ۱۵-</p>	<p>میا میه ۲۰-</p>	
<p>بیا بیه ۲۰-</p>	<p>ویا ویه ۲۰-</p>	
<p>روزی</p>		
<p>۳۵ بیت و نشت چهار هزار و شستاد و نه مرتبه</p>		
<p>و این مثل دیگر</p>	<p>بفت قلمت</p>	
<p>روغن ۱۱-</p>	<p>بنج ۱۵-</p>	<p>گنم ۱۵-</p>
<p>ص ۱۱-</p>	<p>ص ۱۵-</p>	<p>ص ۱۵-</p>

جمع این چندنم بجمه خردار دهد و هفت در یک
چون شروع بجمع نمودیم پنج پنج ده ده و این تازه
زایه برده بودیم از نشتیم ده بر چون یک چارک بود گفتیم ده
به گفتیم یک یک دو دو یک سه سه از نشتیم شد ۳۱
پس گفتیم چهارم و ششم هفت من از ابالای نشتیم
بعد گفتیم هفت و دونه نه پنج چهار ده چهار از
نشتیم ده را گفتیم بر یک خردار یک را با چهار خردا
جمع کردیم شد پنج پنج و ده هفت هفت یک شش
هشت خردار را نوشتیم بعد یک ده خردار بود از اینم نوشتیم

شد یجده خردار و چهل و هفت من و سی و یک کبیر
شد چنانچه در تحت خط جمعی نوشته شد
و بهین قدر از ارقام جنسی گفتا کردیم چون عده ^{عد} فار
کلیه ارقام بود بدست آمد و بهین و تیره باید که
خارج و داخل مبالغ مختصر تلقین نمایند که ارقام
اعداد را نقدا و جفا بلکه و در ذهن آنها نقش بند
و من است التومین فی کل طریق

[در صفحه پایانی کتاب (ص ۹۸) چنین نوشته شده]

حزبه احمد مروج

۱۳۴۷ ۱ ع ۲۰

کتاب

سید الانشاء نوظهور

کلیات

سیدالانشاء نوظهور

از آثار مورخ ادیب و منشی زبردست استاد بلاغت مرحوم میرزا مهدی خان

نادری استرآبادی منشی مخصوص نادرشاه قاجار

مُحَصَّن

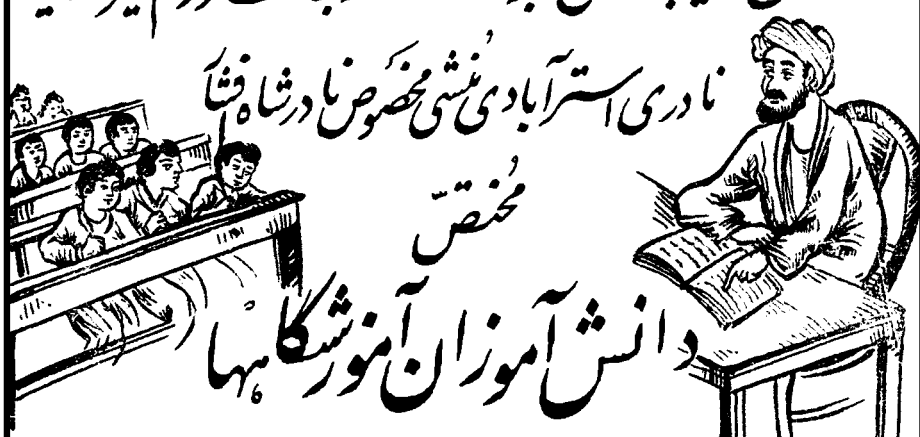
و انش آموزان آنورشکاهها

باجدیت و سعی آقای حاج سید احمد کتابچی بازبیاترین خط کراوی

و چاپ گردید

طهران - خیابان بوذرجمهری - کتابفروشی اسلیما

تلفن ۲۱۹۶۶ - ۱۳۳۴ شمسی

۱۸۲ سیه الانشاء نوظهور

شاهره از شهر است یعنی مقرر در ماه باده بشخص دهنه
 سانه از سنه است یعنی مقرر در سال بسال دهنه مهت
 جامی خرابی را که منقح و پاکیزه کنند ماسعد قوت بازو
 دادن در اصطلاح پیش کسی چیزی دادن است مقرر چیزی که
 در وقت معین بصاحبش رسانند و معائن چیزی که همواره کسی
 در معین اخراجات او باشد مهت نیکوئی مجرب از اجناس معنی جمله
 کهن بعد در اصطلاح حسابی زا گویند در محاسبه مفصله بر دهن
 علیهم نویسنه مال از میر عالم است در اصطلاح نتیجه ماخوذه
 از عمیت زا گویند منال آنچه بعد از وضع نتیجه باقی مانده پس از این
 معلوم شود در در ابایی مال از سلطان و منال از عمیت است در
 خالصه مال و منال هر دو از سلطان است حرف الیون نایجه کنار شهر
 شهر باشد نقصان کم گفته باشد نواله چیزی که مگر از آب آرد باشد
 بشره نیز حرف الواو وزیر از وزیر است بمغز کوه استواران و در
 اصطلاح شخص را گویند در پناه و ملجاء خلق باشد از جهت مال و خراج
 دیوانی و بعضی گفته اند از دربار که مملکت از پیش پادشاه برسد از آنجا

بپوشانند چنین نویسنه
 عدل و صلح ظهور
 از پیشگاه حضور
 سوره است
 با بنده اعجاز
 پادشاه عالم پناه آرد
 العالمین را الفراه بکند
 عرصین
 بوزر این بر اسلوب است
 حرف الیون
 حضرت سلطان
 اینها را عظم در معنی
 در فیکه الی
 در معنی

سیدالانشاء نوظهور ۱۸۷

بِسْمِ نَبَارِ وَغَالِي حِينِ دَرِ اِي كِتَابِ سِتَابِ اِزْ اِصْوَ
 خَطوط استلزان شمه شیره لهنه اصورت نوشتن قواعد هر ایز از خطوط
 بطریق اختصار مرقوم میشود و از صاحبان بصیرت مغفرت منجور
 برای اینچنین خود را نگیرند و غرض خوش نویسی نبوده بلکه خواست هم
 و دانستن آن بر مبنایان سهوا و آسان باشد و این اقدار عبارت هر چه را
 دانست بقدر امکان ترجمه اول خط نسخ است در نوشته میشود
 سَلَامٌ عَلٰی خَيْرِ الْاَنَامِ وَ سَلَامٌ عَلٰی سَائِرِ الْعَالَمِينَ مُحَمَّدٌ
 لَيْسَ نَذِيرٌ هَاشِمِيٌّ مَكْرَمٌ عَطُوفٌ ذُو مِرَّةٍ سَيِّدِي يَا حَمْدُ
 بَلَّغِ الْعُلَى بِكَمَالِهِ كَفَى الدَّجِي بِجَمَالِهِ
 حَسَنٌ جَمِيعٌ خِيَالُهُ صَلَوَاتُ عَلَيهِ وَآلِهِ
 مَاهُ فَرْدٌ مَا فَازَ جِبَالُ مُحَمَّدٍ
 سَرُّ وَ تَرَوْا بَدَا عِنْدَ آلِ مُحَمَّدٍ
 قدر فلک الحاکم و منزلت
 سعادت اگر عاقل کنز و جوانی
 در نظر قدر با کمال محمد
 عشق محمد است و آل محمد

عوض
 حضرت زین العابدین
 سطر
 سبب
 تقاب
 عوارف
 قدر
 فذل
 و
 افتح
 بد

در عنوان بر اسلطان نوشتن در قبحات

دوم خط تعلیق است

هر دم از عنبر میرود لفظی
چون نگه مسیکنم نمانده کسی
ایکه پنجاه رفت در خوابی
مگر این چنبره وزه دریابی
جخل انکس که رفت و کار ساخت
کوس رحلت زدند و بار ساخت

خط شاکسته

در شهر از برای مطبعتش بهینم زمرگان بهرام
گفتار از کجی آدونه خاک آبر آونقه

بعون الماس الوهاب تمام شد

کتب مستطاب سید

نوظهور

بر که آمد معارفت نوزدهم
مضرت نزل به کبر روی چشم
و آنکه خط سیاق کوشش
نیز از آنست که

عذر فیض
مضرت
نیز
نظرس
فضایل
سبب
افضل العسل العاجین
وقفه الفقهاء والرايين
سلام
فانی
در سلام

منابع

ابواسحاق غیاث‌الدین محمد کرمانی، *رساله‌ای در سیاق*. نسخه خطی شماره ۷۱۴۸، کتابخانه آستان قدس رضوی، ۹۵۱ هـ. ق.

احسن المراسلات: احسن المحاسبات فی علم سیاق. ۱۳۲۸ - ۱۳۲۹ هـ. ق. چاپ دوم. [چاپ سنگی]

افلاطون بن اسکندر. *اقبال ناصری*، ۳۶۷ ص، ۱۳۲۲ هـ. ق. = ۱۹۰۵ م. [چاپ سنگی]

اقبال، عباس: *کلیات تاریخ تمدن جدید*. تهران: علمی، ۱۳۲۷، چاپ سوم.

باستانی پاریزی، محمد ابراهیم. *سیاست و اقتصاد عصر صفوی*. تهران: صفی‌علیشاه، ۱۳۶۲. چاپ سوم.

تاورنیه ژان باتیست [سفرنامه تاورنیه]. ترجمه ابوتراب نوری (نظم الدوله). تهران: مطبعه برادران باقراف، ۱۳۳۱ هـ. ق.

ترابی طباطبایی، سید جمال. *سکه‌های ماشینی ایران*. تبریز: مهد آزادی، ۱۳۸۱، هـ. ش. چاپ دوم.

جاراللهی، حاج میرزا باقر. *مجمع المراسلات*. ج ۲: *احسن المحاسبات، مجمع المحاسبات*، تحریر احمد مروج. تهران: کتابفروشی اسلامیة، ۱۳۴۷ هـ. ق. = ۱۳۰۷ هـ. ش.

جمال زاده، سید محمدعلی. *گنج شایگان*. برلین: کاوه، ۱۳۳۵ هـ. ق.

خطیر، مصطفی. *سیاق خطیر*، طهران: بازار حلبی سازها (بین الحرمین) حجره آقا میرزا اسدالله کتابفروش، ۱۳۴۶ هـ. ق. چاپ هفتم. [چاپ سنگی]

مصاحب، غلامحسین. *دائرة المعارف فارسی*. ج ۲، تهران: کتاب‌های جیبی، ۱۳۵۶ هـ. ش.

دبیر قاجار تفرشی میرزا سیدحسن خان. *خلاصه سیاق*، طهران: دارالخلافة طهران، ۱۳۲۶ هـ. ق. چاپ دوم. [چاپ سنگی]

دهخدا، علی اکبر. *لغت نامه دهخدا*، فرهنگ متوسط. جلد ۲، تهران: مؤسسه لغت نامه دهخدا، ۱۳۸۵.

سحاب، ابوالقاسم. *سیاق مظفری*، به خط مرتضی الحسینی البرغانی، طهران: کتابخانه علمیه مظفریه، مطبوعه سعادت، ۱۳۴۲ هـ. ق. = ۱۳۰۳ هـ. ش. ط. اول. [چاپ سنگی].

شاردن [ژان]: *سیاحت نامه*، ترجمه محمد عباسی، تهران: امیرکبیر، ۱۳۳۶ هـ. ش. ج ۴.

شاهشانی الحسینی اصفهانی، عبدالوهاب. *بحر الجواهر*. به خط عباسعلی تفرشی، طهران: کارخانه استاد ماهر مشهدی رضاقلی، ۱۲۹۶ هـ. ق. [چاپ سنگی]

شعبانی، رضا: *مختصر تاریخ ایران در دوره های افساریه و زندیه*، تهران، سخن، ۱۳۷۸ هـ. ش.

صفی نژاد، جواد. *بنه (نظام های زراعی سنتی در ایران)*. تهران: امیرکبیر، ۱۳۶۸ هـ. ش.

طیب، علی اکبر. *تعلیمات ابتدایی*، کاتب میرزا عبدالکریم و میرزا محمد شیرازی اصطهباناتی، ۱۳۲۰ هـ. ق. = ۱۲۷۱ یزدجردی = [۱۲۸۱ هـ. ش.]، چاپ دوم. [چاپ سنگی]

فرهوند، علی. *احسن المراسلات*. تهران: کتابفروشی فرهوند، ۱۳۱۷، چاپ بیست و سوم. [چاپ سنگی]

فضل الله ابن عبدالله، شیرازی. *تاریخ و صاف*. بمبئی: مطبوعه آقا میرزا محمد حسن کاشانی، ۱۲۶۹ هـ. ق. [چاپ سنگی]

فلسفی، نصرالله. *زندگی شاه عباس اول*. تهران: کتاب کیهان، ۱۳۳۹ هـ. ش. ج ۳.

قبادیانی، ناصر خسرو. *سفرنامه*. به کوشش دکتر محمد دبیر سیاقی. تهران: انجمن آثار ملی، ۱۳۵۴ هـ. ش.

کریمی، اصغر. *"حساب و سیاق یا حساب دیناری"*، مجله مردم شناسی و فرهنگ عامه ایران. شماره ۳، زمستان ۱۳۵۶ هـ. ش.

خوئی الاصل تبریزی المسکن، حسین، *محاسب التجار*. [بی جا: بی نا، ۱۳۲۸ هـ. ق.]

محمدی ملایری، محمد. *تاریخ و فرهنگ ایران در دوران انتقال از عصر ساسانی به عصر اسلامی*. تهران: طوس، ۱۳۷۹ هـ. ش. پیوست ج ۶.

نادری، میرزا مهدی خان. *سیدالانشاء نوظهور*، به کوشش حاج احمد کتابچی، تهران: کتابفروشی اسلامیة، ۱۳۳۴ هـ. ش.

نجم الملک، عبدالغفار. نقشه تهران. مقیاس ۴۰۰۰: ۱، طهران، مؤسسه جغرافیایی و کارتوگرافی سحاب تهران، ۱۳۰۹ هـ. ق.

An Attempt at Teaching
KHATTÉ SIĀQ

(an outdated system of arithmetical notation)

Jāvād Safi- Nezhād